

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
UYGULAMALI PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI**

**BOŞANMA SÜRECİNDE ÇOCUKLARIN BENLİK SAYGISI DEPRESYON
VE KABUL-RED ALGISININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Filiz GÜLER

ANKARA-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
UYGULAMALI PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

BOŞANMA SÜRECİNDE ÇOCUKLARIN BENLİK SAYGISI DEPRESYON
VE KABUL-RED ALGISININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN
İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Filiz GÜLER

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Gülsen ERDEN

Ankara-2014

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
UYGULAMALI PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI**

**BOŞANMA SÜRECİNDE ÇOCUKLARIN BENLİK SAYGISI DEPRESYON
VE KABUL-RED ALGISININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Gülsen ERDEN

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Gülsen ERDEN

.....

Doç. Dr. Banu Yılmaz

.....

Yrd. Doç. Dr. Zeynep GÜLÇAT

.....

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (...../...../2014)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Filiz Güler

İmzası

.....

TEŞEKKÜR

Tez çalışması sürecinde her ayrıntı ile bıkıp usanmadan ilgilenen, benim için oldukça emek harcayan, sevecenliği, sıcaklığı ve anlayışıyla güven aşılayan ve motivasyonumu arttıran, sadece tez sürecinde değil her dönemde desteğini her zaman hissettiren tez danışmanım Prof. Dr. Gülsen ERDEN'e; yanına gittiğim her an çok yardımcı olan, desteğini ve sıcaklığını her zaman hissettiğim Doç. Dr. Banu Yılmaz'a; tez savunma sürecindeki değerli katkıları için Yrd. Doç. Dr. Zeynep GÜLÇAT'a; yüksek lisans eğitimim boyunca bana emek veren ve öğrencileri olduğum için gurur duyduğum Ankara Üniversitesi Psikoloji bölümündeki değerli hocalarıma; veri toplama aşamasında yardımlarını esirgemeyen aile mahkemelerinde çalışan arkadaşlarıma ve çalışmaya katılmayı kabul ederek çalışmanın gerçekleşmesini sağlayan çocuklara ve ailelerine; tez sürecinde de desteklerini esirgemeyen tüm dostlarıma ve arkadaşlarıma; her zaman olduğu gibi hep yanımda olan, her gereksinim olduğunda destek sunan ve kendimi çok şanslı hissetmeme neden olan anneme, babama, kardeşlerime, Gülseren ablama ve her zaman olduğu gibi tez sürecinde de ilgisi, emeği ve sevgisi ile bana hep destek olan, hiç yalnız bırakmayan sevgili eşim Serdar'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Filiz Güler

**BOŞANMA SÜRECİNDE ÇOCUKLARIN BENLİK SAYGISI DEPRESYON
VE KABUL-RED ALGISININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

ÖZET

Bu çalışmada 9 – 15 yaşlarındaki çocukların yanında yaşamadığı anne ya da babayla görüşme sıklığı, algılanan anne baba kabul-reddi ve kontrolü, algılanan anne ve baba tutumları, depresyon ve benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Araştırmanın örneklemini 91'i anne ve babası boşanma sürecinde olan ve 30'u anne ve babası boşanma sürecinde olmayan toplam 121 çocuktan oluşmaktadır. Araştırmada çocuklardan yüz yüze yapılan görüşmelerde yapılandırılmış görüşme formu ile bilgi alınmış; ayrıca çocuklara anne ve babaları için ayrı ayrı yanıtlanmak üzere Ebeveyn Kabul ve Red/Kontrol Ölçeği (EKRO/K) Çocuk Formu, Anne-Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ), Çocuklar için Depresyon Ölçeği (ÇDÖ) ve Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği (CBSÖ) uygulanmıştır.

Araştırmada, annesi ve babası boşanma sürecinde olan çocuklarda algılanan anne kabulü ile algılanan baba kabulü arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu bulunmuştur. Birlikte yaşanan anne ya da babayla olan ilişkide algılanan kabulün benlik saygısı ve depresyon düzeyi üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Birlikte yaşanılmayan anne ya da babayla olan ilişkide algılanan kontrol düzeyi ile depresyon düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Anne ve babası boşanma

sürecinde olan ve yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocuklarda benlik saygısı düzeyinin anne ve babası boşanma sürecinde olmayan çocuklara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Yanında yaşamadığı annesiyle ya da babasıyla hiç görüşmeyen çocukların, babalarıyla ilişkilerinde yanında yaşamadığı annesiyle ya da babasıyla sıklıkla görüşen çocuklara göre daha fazla red ve daha az kontrol algıladıkları saptanmıştır.

Bulgular, ilgili yazın ışığında tartışılmıştır. Bu araştırmanın, boşanma sürecinde anne, baba ve çocukla yapılan bireysel terapilerde ya da aile terapisinde ele alınabilecek konularla ilgili olarak klinisyenlere yardımcı olabilecek bilgiler sunduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Boşanma Süreci, Anne-Baba Kabul-Reddi ve Kontrolü, Anne-Baba Tutumları, Depresyon, Benlik Saygısı, Görüşme Sıklığı.

**INVESTIGATION OF SELF-ESTEEM DEPRESSION AND PERCEPTION
OF ACCEPTION-REJECTION OF CHILDREN IN DIVORCE PROCESS
WITH RESPECT TO VARIOUS VARIABLES**

ABSTRACT

In this study, 9 to 15 years old children participant's relations between frequency of contact with non-residential parent, perceived parental acception-rejection and control, perceived parental attitudes, level of self-esteem and level of depression are examined.

The sample of the study consists of 121 children 91 of whose parents are in divorce process and 30 of whose parents are not in divorce process. In the study, information is collected from the children by the help of the structured interview form in face to face interviews; moreover Parental Acceptance-Rejection Questionnaire (PARQ), Parental Styles Inventory (PSI) , Children's Depression Inventory (CDI) and the Coopersmith Self-Esteem Inventory (CSEI) are applied for mother and father separately.

In research, it is found that there is a negative relationship between the perceived mother acceptance and the perceived father acceptance in the children whose parents are in the divorce process. Perceived acceptance in the relationship with the residential parent are found to be effective on level of self-esteem and depression. There is a positive relationship between the level of perceived control in the relationship with the non residential parent and the level of depression. It is found

that the level of self esteem in the children whose parents are in divorce process and who meet frequently with the non residential parent is higher than in the children whose parents are not in divorce process. The children who have no contact with the non residential parent perceive higher rejection and lesser control in their relationship with father than the children who meet frequently with the non residential parent.

The findings are discussed in the light of the relevant literature. It is thought that, this research presents the informations that can help clinicians about issues which can be addressed in individual therapies with father, mother or the child in the process of divorce or in family therapy.

Key Words: Divorce Process, Parental Acceptance-Rejection and Control, Parenting Styles, Depression, Self-Esteem, Frequency of Contact.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar.....	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ.....	1
I.1. BOŞANMA VE BOŞANMA SÜRECİNE İLİŞKİN RİSK FAKTÖRLERİ.....	2
I.1.1 Boşanmanın Çocuklar Üzerinde Kısa Süreli Etkileri.....	8
I.1.2 Boşanmanın Çocuklar Üzerinde Uzun Süreli Etkileri.....	12
I.1.3. Anne Babaya Yabancılaşma.....	16
I.2. ANNE BABA KABUL VE REDDİ.....	25
I.2.1. Anne Baba Kabul ve Reddine İlişkin Araştırmalar.....	28
I.3. ANNE-BABA TUTUMLARI.....	33
I.3.1. Anne-Baba Tutumlarına İlişkin Araştırmalar.....	36
I.4. BENLİK SAYGISI.....	41
I.4.1. Çocuk ve Ergenlerde Benlik Saygısına İlişkin Araştırmalar.....	44
I.5. DEPRESYON.....	47
I.5.1. Çocuk ve Ergenlerde Depresyona İlişkin Araştırmalar.....	50
I.6. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	55
BÖLÜM II.....	58
YÖNTEM.....	58

II.1. Araştırmanın Modeli.....	58
II.2. Örneklem.....	58
II.3. Veri Toplama Araçları.....	61
II.3.1. Görüşme Formu.....	61
II.3.2. Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği (EKRÖ/K) Çocuk Formu.....	62
II.3.3. Anne-Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ).....	64
II.3.4. Çocuklar için Depresyon Ölçeği (ÇDÖ).....	67
II.3.5. Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği (CBSÖ).....	68
II.4. İşlem.....	69
BÖLÜM III.....	70
BULGULAR.....	70
III.1. ANNE VE BABASI BOŞANMA SÜRECİNDE OLAN ÇOCUKLARIN ANNE-BABA ABTÖ'NÜN ALT TESTLERİ VE ANNE-BABA EKRÖ TOPLAM PUANLARI ARASINDAKİ KORELASYONA İLİŞKİN BULGULAR.....	71
III.2. BİRLİKTE YAŞADIĞI/YAŞAMADIĞI ANNEYLE/BABAYLA İLİŞKİDE ALGILANAN KABUL-REDDİN BENLİK SAYGISI VE DEPRESYON DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ YORDAYICI ETKİSİNE İLİŞKİN REGRESYON ANALİZİ SONUÇLARI.....	73
III.2.a. Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ/K, Birlikte Yaşamadığı Anne Baba EKRÖ/K, CBSÖ ve ÇDÖ'den Alınan Puanlar Arasındaki Korelasyona İlişkin Sonuçlar.....	74
III.2.b. Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ'den Alınan Puanların CBSÖ'den Alınan Puanlar Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları	75

III.2.c. Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ'den Alınan Puanların ÇDÖ'den Alınan Puanlar Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları.....	76
III.3. ANNE VE BABASI BOŞANMA SÜRECİNDE OLUP YANINDA YAŞAMADIĞI ANNESİYLE/BABASIYLA SIKLIKLA GÖRÜŞEN ÇOCUKLAR İLE ANNE VE BABASI BOŞANMA SÜRECİNDE OLMAYAN ÇOCUKLARIN EKRÖ/K, ÇDÖ VE CBSÖ'DEN ALDIKLARI PUANLARIN KARŞILAŞTIRILMASINA İLİŞKİN BULGULAR.....	78
III.4. ANNESİ VE BABASI BOŞANMA SÜRECİNDE OLAN ÇOCUKLARIN GÖRÜŞME SIKLIĞINA GÖRE ANNE EKRÖ/K ve BABA EKRÖ/K PUANLARININ KARŞILAŞTIRILMASINA İLİŞKİN BULGULAR.....	79
BÖLÜM IV.....	82
TARTIŞMA.....	82
IV.1. ANNE TUTUMLARI VE ANNE KABUL - RED DÜZEYİ İLE BABA TUTUMLARI VE BABA KABUL-RED DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE İLİŞKİN KORELASYON ANALİZİ BULGULARININ TARTIŞILMASI.....	83
IV.2. BİRLİKTE YAŞADIĞI/YAŞAMADIĞI ANNEYLE/BABAYLA İLİŞKİDE ALGILANAN KABUL-REDDİN BENLİK SAYGISI VE DEPRESYON DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ YORDAYICI ETKİSİNE İLİŞKİN REGRESYON ANALİZİ BULGULARININ TARTIŞILMASI.....	86
IV.3. ANNE VE BABASI BOŞANMA SÜRECİNDE OLUP YANINDA YAŞAMADIĞI ANNESİYLE/BABASIYLA SIKLIKLA GÖRÜŞEN ÇOCUKLAR İLE ANNE VE BABASI BOŞANMA SÜRECİNDE OLMAYAN ÇOCUKLARIN EKRÖ/K, ÇDÖ VE CBSÖ'DEN ALDIKLARI PUANLARIN KARŞILAŞTIRILMASINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI.....	91

IV.4.ANNESİ VE BABASI BOŞANMA SÜRECİNDE OLAN ÇOCUKLARIN GÖRÜŞME SIKLIĞINA GÖRE ANNE EKRÖ/K VE BABA EKRÖ/K PUANLARININ KARŞILAŞTIRILMASINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI.....	95
IV. 5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	103
KAYNAKLAR.....	108
EKLER.....	130

TABLOLAR

Tablo II.1. Araştırmaya Katılan Çocukların Demografik Özellikleri.....	59
Tablo II.2. Araştırmaya Katılan Çocukların Anne ve Babalarının Eğitim Durumları	60
Tablo III.1. Anne-Baba ABTÖ'nün Alt Testleri ve Anne-Baba EKRÖ Toplam Puanları Arasındaki Korelasyona İlişkin Sonuçlar.....	71
Tablo III.2. Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ/K, Birlikte Yaşamadığı Anne Baba EKRÖ/K, CBSÖ ve ÇDÖ'den Alınan Puanlar Arasındaki Korelasyona İlişkin Sonuçlar.....	74
Tablo III.3. Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ Puanlarının Benlik Saygısı Düzeyi Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları.....	76
Tablo III.4. Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ Toplam Puanların Depresyon Düzeyi Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları.....	77
Tablo III.5 Yanında Yaşamadığı Anne Babasıyla Sıklıkla Görüşen Çocuklar ile Anne ve Babası Boşanma Sürecinde Olmayan Çocukların EKRÖ/K, ÇDÖ ve CBSÖ'den Aldıkları Puanların Karşılaştırılmasına İlişkin t-testi Sonuçları.....	78
Tablo III.6 Yanında Yaşamadığı Anne Babasıyla Sıklıkla Görüşen, Nadiren Görüşen ve Hiç Görüşmeyen Çocukların Anne-Baba EKRÖ Toplam Puanları ve EKRÖ Kontrol puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	80
Tablo 7. Araştırmaya katılan çocukların tüm ölçeklerden aldıkları puanların ortalamaları ve standart sapmaları.....	130

KISALTMALAR

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı (EKAR)

Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği (EKRÖ/K)

Anne-Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ)

Çocuklar için Depresyon Ölçeği (ÇDÖ)

Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği (CBSÖ)

BÖLÜM I

GİRİŞ

Farklı ailelerden ve kültürlerden gelen farklı özelliklere ve beklentilere sahip iki bireyin bir araya gelmesi ile başlayan, çoğunlukla da çocukların doğumuyla ve katılımıyla üye sayısı artan aile; bireyin kişiliğini şekillendiren önemli bir etmendir. Bu yüzden de çocuğun olumlu ve sağlıklı bir kişilik geliştirmesi, büyük oranda sağlıklı bir aile ortamında yaşamasına bağlıdır.

Aile içi etkileşimin çocuğun gelişimine etkilerinin yanı sıra, anne ve babanın her birinin de çocuğun gelişimi üzerinde olumlu ya da olumsuz izleri olduğu gözlenmektedir. Geçmiş yıllarda biyolojik ve psikolojik açıdan yaşamın ilk yıllarında çocuk üzerinde en çok etkiye annenin sahip olduğu savunulurken, sonraki yıllarda özellikle okul yıllarında babanın etkisinin daha fazla olduğunun savunulmaya başlandığı görülmüştür (Akyüz, 1978). Toplumsal değişme ile birlikte anne ve babanın rolleri ve çocuğa yönelik tutumları değişse de hem annenin hem de babanın çocuğun yaşamındaki önemi devam etmektedir.

“İki ayrı insan tarafından oluşturulan aile, bunun doğal sonucu olarak, çatışma ve uyumsuzluk potansiyelini de beraberinde taşır” (Türkarslan, 2007: 100). Çeşitli nedenlerle bozulan aile ilişkileri anne ve babanın boşanma kararı vermesiyle sonuçlanabilmektedir. Boşanma sürecine girilmesiyle birlikte anne-baba-çocuk ilişkisi tehlikeye girmekte, çocuk için ayrılık ifade eden kaygı dolu bir döneme

girilmekte ve çocuk açısından ruhsal ve bedensel gelişiminin olumsuz etkilenmesi söz konusu olmaktadır (Aral ve Başar, 1998).

Çocuk kaç yaşında olursa olsun, çoğu durumda boşanma en çok çocuğu olumsuz yönde etkilemektedir. Hatta aile içi şiddet gibi pek çok olumsuz olaya tanık olmasına karşın anne babanın ayrılması, çocuğun daha çok sarsılmasına neden olmakta; pek çok çocuk, anne ve babasının boşanması yerine, sorunlu da olsa anne ve baba ile birlikte yaşamayı kabullenir görünmektedir (Benedek ve Brown, 1997; Türkarslan, 2007).

Bu araştırmada; anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların yanında yaşamadığı anne ya da babasıyla görüşme sıklığı, algıladığı anne ve baba kabul ve reddi, algıladığı anne-baba tutumları, depresyon ve benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Aşağıdaki bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda ilk olarak boşanma ve boşanma sürecine ilişkin risk faktörlerine ve ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

I.1. BOŞANMA VE BOŞANMA SÜRECİNE İLİŞKİN RİSK FAKTÖRLERİ

Boşanma, sadece eşlerin birbirlerinden ayrılmaları ya da evlerini ayırdıkları bir durum olmaktan çok, eşlerin sonraki yaşamlarını ve özellikle de çocukların yaşadıkları anı ve sonrasını olumlu ya da olumsuz etkileyebilecek önemli bir yaşam olayıdır. Yaşamı zorlayan her olay gibi boşanma da, çiftlerin anlaşmazlıklarının ortaya

döküldüğü andan itibaren boşanma süreci ve kimi zaman sonrasında da devam eden riskler taşımaktadır. Boşanma sürecinin çocukları olumsuz etkileyecek pek çok yönü bulunmaktadır.

Moxnes, (2003), boşanmanın çocuk için neden risk oluşturduğuna ilişkin üç kuramsal yaklaşımdan söz eder.

1. McLanahan and Sandefur'un (1994) evin gelirinde azalma, yaşanılan yerin değişmesi ve birlikte yaşanılmayan anne ya da babayla ilişkinin azalması sonucu çocuğun boşanmayı sosyal ve ekonomik kayıplar olarak görmesi nedeniyle boşanmanın bir risk faktörü olduğu şeklindeki yaklaşımlarıdır (Akt.: Moxnes, 2003).
2. Pryor and Rodgers'ın (2001) getirdiği değişikliklerle çocukta önemli oranda sosyal strese neden olması nedeniyle boşanmanın bir risk faktörü olduğu şeklindeki yaklaşımlarıdır (Akt.: Moxnes, 2003).
3. Aile yapısını değiştirdiği için boşanmanın bir risk faktörü olduğunun düşünüldüğü yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre geleneksel çekirdek aile en iyisidir ve bu yüzden geleneksel çekirdek aile her çeşit boşanma sonrasındaki aile yapısına tercih edilir (Moxnes, 2003).

Öte yandan farklı araştırmacılar da boşanma ve sürece dair farklı değişkenler üzerinde durarak çeşitli risklerden söz etmişlerdir. Bu risklerden biri çocuğun boşanma sürecinde ne kadar bilgilendirildiği ve gerekli durumlarda görüşünün dinlenip dinlenmediğidir. Maes, De Mol ve Buysse (2012), boşanma sürecinde çocuklar için önemli olan iki faktörden söz etmişlerdir. Bu faktörler çocuğun, anne

ve babasının boşanma kararı ile ilgili olarak bir anlam oluşturabilmesi ve aile geçişi ile ilgili sürece dahil edilmesidir.

Ayrıca anne babaların boşanma sürecinde çocuğu paylaşmaya yönelik girdikleri tartışmalar da çocuğun uyum sürecini olumsuz etkileyen risk grubu içinde yer almaktadır. Boşanma döneminde anne babalar kendilerini sıkça aile yaşantılarının dağıldığı bir velayet tartışması içinde de bulabilirler (Rueda, 2003). Kendileri için de oldukça zor olan bu dönemde, çocuklarına gereken ilgiyi göstermeleri ve çocuklarına karşı tutarlı olamamaları anne ve baba için olduğu kadar çocuklar için de önemli bir sorundur (Benedek ve Brown, 1997).

Anne-baba ayrılığının ilk döneminde çocuk için risk oluşturan önemli faktörlerden bir diğeri de, evden anne ya da babanın ayrılması ve evden ayrılan anne ya da babayla kurulacak ilişkinin niteliğidir (Kelly ve Emery, 2003; Rogers, 2004). Daha çok sayıda kadının dışarıda çalışmaya başlamasına, baba hakları gruplarının ve hukukçuların baba ile çocuk arasında daha fazla zaman paylaşımı olması için gösterdiklere çabalara karşın, çocuğun velayetiyle ilgili hukuksal ve kültürel uygulamalar daha yavaş değişmektedir (Kelly, 2006). Bu nedenle halen genellikle ayrılık ve boşanma sürecinde çocuğun bakımını büyük oranda üstlenen ve velayeti alan anne; evden ayrılansa baba olmaktadır (Furstenberg, Morgan ve Allison, 1987; Kelly ve Emery, 2003; Kelly, 2006). Ayrılık ve boşanma sürecinde genellikle evden ayrılan ya da çocukla ayrı evlerde yaşamaya başlayanın baba olması nedeni ile de baba-çocuk ilişkisi boşanma sürecinden daha fazla etkilenmektedir. Bu süreçte baba ile çocuk arasındaki ilişkinin niteliğini etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır.

Kelly (2006), bu faktörleri şu şekilde tanımlamıştır:

1. Kurumsal Engeller: Mahkemece belirlenen ziyaret yönergesi (çocuğun birlikte yaşamadığı anne ya da babasıyla görüşmesi için mahkemece belirlenen zaman ve koşullar) babanın çocuğun yaşamında istediği şekilde olmasına engel olabilmektedir.
2. Psikolojik ve İlişkisel Engeller: Bazı babalar ayrılma ya da boşanma sonrası ilgi yoksunluğu, kişisel beceri eksikliği, narsizm ya da çocuklarıyla olan zayıf bağlardan dolayı çocuklarıyla anlamlı bir ilişki kurmada başarısız olurlar. Aktif olarak anne-babalık görevlerinden çekilme görülen bazı babalarda bu durumun nedeni çocuğuyla azaltılmış ilişkisinin yarattığı olumsuz duygu durumu da olabilmektedir. Bazen de evlilik sürecinde olduğu gibi ayrılma ve boşanma sonrası süreçte de annenin tutumları babanın rolünü etkilemeye devam edebilmekte ve bazen anneler, baba-çocuk ilişkisinin düzenli bir şekilde devam etmesini kötü etkileyebilmektedir.
3. Taşınma: Anne ya da babanın taşınması, özellikle uzak bir yere taşınması, anne-baba ve çocuk ilişkilerindeki sıklığı ve doğal akışı bozmaktadır. Çocukların önemli bir kısmı ilk iki yıl içinde velayeti alan anne ya da babayla birlikte başka yere taşınırlar. Belli bir uzaklığın üzerindeki uzaklaşmalar (şehir değişikliği gibi) yanında yaşamadığı anne ya da babasıyla çocuk arasındaki ilişkiye engeller koymaktadır.
4. Yeniden Evlenme: Anne ya da babanın tekrar evlenmesi ya da yeni bir ilişkinin olması babalarla çocuklar arasındaki ilişkiyi etkileyebilmektedir. Özellikle babaların tekrar evliliklerinden yeni bir çocukları olduğu zaman, önceki evliliğinden olan çocuğuna olan ilgileri azalabilmektedir (Kelly,

2006).

Öte yandan boşanma kaçınılmaz olarak çocuğa zarar veren bir durum olarak değerlendirilemez. Anne ve babanın bu dönemi nasıl yaşadıkları ve bunu nasıl yaşattıkları önemlidir (Benedek ve Brown, 1997). Kelly ve Emery'ye (2003) göre anne ve babanın ayrılma sürecinin ilk aşamalarında yaşananlar, anne ve babanın uyum düzeyi ve becerileri, anne-baba çatışması ya da işbirliği, anne ya da babanın yeniden evlenmesi, ekonomik kaynakların tutarlılığı ve çocuğun kendi başetme becerileri boşanmanın çocuk üzerindeki kısa ve uzun süreli etkilerini belirleyen önemli faktörlerdir. Anne ve babanın boşanma ile ilgili zorlukları aşarken gösterdikleri beceri ve yaptıkları düzenlemeler, sonucu değiştirme özelliğine sahiptir. Ancak bu dönemde anne babalar da yeni bir yaşam kurma, eski eşle ve çocuklarla yeni ilişki biçimleri geliştirme, maddi zorluklar, sosyal ilişkilerde değişiklikler gibi sorunlar yaşadıkları için (Candan, 2006) belki de bir profesyonel yardım olarak bu süreçte çocuklarına ve kendilerine daha yardımcı olabilirler.

Anne ve babanın boşanma kararının sorumluluklarını almaları, çocuğun boşanma konusunda kendisini suçlamasına neden olmamaları, neden ayrılmaya karar verdiklerini ve sonraki süreçte aileleri ile ilgili nelerin değişeceğini anlaşılır bir şekilde anlatmaları çocuğun boşanmaya uyumu ve olumsuz etkilerden daha kolay kurtulmasına yardımcı olur. Çocuklar boşanma sonrasındaki yaşamlarının nasıl düzenleneceği ile ilgili kaygılanırlar. Kaygının giderilmesi anne baba tarafından çocuğa ne kadar bilgi verildiği ve çocuğun yaşına uygun beklentiler konulup konulmadığı ile ilgilidir. Örneğin bu düzenlemelerle ilgili olarak çocuklara karar verme yetkisinin verilmesi, çocuk için kafa karıştırıcı bir durum olabilir ve çocuk

annesi ve babasına sadakatle ilgili bir çatışmanın ortasına düşer (Maes, De Mol ve Buysse (2012). Anne baba ve uzmanların çocuğun gelişim dönemine uygun çözümler üretmeleri ve bundan sonraki süreç için yüksek beklentiler ortaya koymalarındansa karar verirken çocuğun gereksinimlerini de önemsediklerini çocuğa hissettirmeleri daha yararlı olmaktadır.

Boşanma bir değişim sürecidir. Boşanma süreci ve sonrasında anne ve baba arasındaki işbirliği hem çocukların hayatındaki değişiklikleri, hem de boşanmanın çocuğu olumsuz etkileme riskini en aza indirmektedir (Montex, 2003). Kelly ve Emery (2003), anne babanın sıcaklığının ve yeterliliğinin, sağlıklı olmalarının, aralarında çatışma olmamasının ya da düşük çatışma olmasının ve ayrılık sonrası yaşam koşullarının net belirlenmesinin çocuğun boşanmaya uyumunu olumlu yönde etkileyecek koruyucu faktörler olduğunu söylemişlerdir.

Amato, Kane ve James (2011), yaptıkları araştırmanın sonucunda boşanma sonrası üç tür anne babalıktan söz etmişlerdir: 1) İşbirliği içinde olan anne babalık, 2) Paralel anne babalık, 3) Tek başına anne babalık. Anne babanın işbirliği içinde olmasını, çocuğu evliliğin çözülmesine bağlı ortaya çıkabilecek olumsuz etkilerden koruyan "iyi boşanma" birlikteliği olarak tanımlamışlardır. Araştırmada anne ve babası iş birliği içinde olan çocukların, diğer anne ve babaların çocuklarına göre daha az davranış sorunu gösterdikleri ve babaları ile daha iyi ilişkiler içinde oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Özetle; boşanmanın çeşitli nedenlerle çocuk için bir risk oluşturduğu ve hatta

sıklıkla en çok çocuğu olumsuz yönde etkilediği; anne babaların bu dönemde çocuklarına yönelik ilgi ve davranışlarının çocuğun boşanmadan nasıl etkileneceğini belirlediği; anne ve babanın ayrılık sonrasında çocuğa yönelik sıcak, ilgili tutumlarını sürdürmelerinin ve anne-baba arasında boşanma sonrası çocukla ilgili işbirliğinin devam etmesinin çocuğun boşanmanın olumsuz etkilerinden korunması için önemli olduğu söylenebilir. İzleyen bölümde boşanmanın çocuk üzerindeki kısa ve uzun süreli etkilerine ve bu etkilere ilişkin araştırmalara yer verilmiştir. Daha sonrasında ise boşanmanın çocuk üzerindeki hem kısa, hem uzun süreli etkisi olarak değerlendirilebilecek, çocuğun birlikte yaşamadığı anne babasıyla görüşme sıklığında ya da görüşmeyi isteyip istememesinde etkili olduğu düşünülen ve son yıllarda yoğun tartışmalara neden olan anne babaya yabancılaşma kavramı ve bu kavramla ilgili araştırmalar ele alınmıştır.

I.1.1 Boşanmanın Çocuklar Üzerinde Kısa Süreli Etkileri

Boşanmanın çocuklar üzerinde fiziksel, duygusal ve sosyal olmak üzere çeşitli etkileri bulunmaktadır. Ayrıca boşanmada dava süreçleri de söz konusu olduğundan çocuklar yasal süreçlerden de etkilenmektedir (Rueda, 2003). Bu bağlamda boşanma, bir çocuğun gelişiminde önemli değişikliklere ya da kısıtlanmalara neden olmaktadır. Boşanma sürecine girildiği andan itibaren çocukların bu duruma ruhsal, duygusal pek çok tepkisi ile karşılaşmaktadır. Bu tepkiler arasında korku, üzüntü, öfke, suçluluk, yalnızlık, reddetme, gerileme (regresyon), uyku sorunları, kendi kendini tatmin (mastürbasyon), okulda uyum ve akademik sorunlar, fiziksel sorunlar (karın ağrısı, baş ağrısı, bulantı, bayılma vs.),

yeme alışkanlıklarında değişme, anne-babanın yeniden barışmasına yönelik istek ve yoğun çabalar gibi pek çok değişik duygusal ve davranışsal tepkiler yer almaktadır (Benedek ve Brown, 1997). Boşanmadan çocukların yalnızca kendileri değil, aynı zamanda toplum içindeki durumları ya da davranışları da etkilenebilmektedir (Prokic ve Dronkers, 2009).

Çocukların ilk olarak genellikle karışıklık, üzüntü, sıkıntı, kaygı, korku, öfke, şaşkınlık ve güvensizlik gibi duygularla tepki verdikleri ve yaklaşık 2 yıl süren ayrılık sonrası ilk dönem genel olarak “kriz dönemi” olarak adlandırılmaktadır (Kelly ve Emery, 2003; Rogers, 2004). Bu dönemde pek çok değişimle başa çıkmak zorunda kalan çocuklar, sıklıkla öncesinde anne-babaları tarafından ayrılık ve boşanma hakkında da yeterince bilgilendirilmeden ve bu süreçle duygusal olarak hiçbir hazırlığı olmadan karşılaşılır (Kelly ve Emery, 2003). Boşanmaya uyumun zaman geçtikçe gelişeceği yönündeki kanıya karşın, bazı çocuklar kriz döneminden sonra da duygusal ve davranışsal zorluklar yaşamaya devam ederler (Rogers, 2004).

Çocuğun kısa dönem tepkilerini belirleyen etkenlerden biri de velayet davaları sürecidir. Bazı çocuklar için ayrılığın hemen ardından anne ve babaları arasında şiddetli çatışmanın olduğu velayet davaları ile karşılaşmak söz konusu olabilmektedir. Bu tür davaların olduğu durumlarda çocuklar annesi ya da babasıyla ittifak geliştirebilmektedir. Anne ya da babasıyla kurulan bu ittifak çocuğun ittifak kurmadığı anne ya da babasıyla görüşmeyi reddetmesine ve onun hakkında haksız ve nefret içeren davranış, duygu ve bilişler geliştirmesine neden olabilmektedir (Lampel, 1996). Bu tür tepkiler ise çocuğun ikircikli düşünceler içerisinde

bocalamasına, suçlanmasına neden olabilecek durumlar olarak değerlendirilmektedir.

Çocuğun olumsuz tepki geliştirme nedenlerinden bir diğeri de anne babaların diğeri için çocuklarına verdikleri geribildirimlerdir. Uzlaşarak ayrılmak yerine kavga ederek ayrılan ve boşanma davası sürecinde de aralarındaki çatışmaları sürdüren anne-babalar, bazen bu süreçte çocuklarına diğeri anne babayla ilgili olumsuz geri bildirimler vererek diğeri ile çocuk arasındaki ilişkiyi kontrol altında tutmaya çalışmaktadırlar. Farkında olarak ya da farkında olmayarak, çocuğun diğeriye karşı duygu ve düşüncelerini etkilemek sık rastlanan bir durumdur. Bazı durumlarda bu sürecin sonucunda çocuk diğeri anne babaya karşı düşmanca duygu ve düşüncelere sahip olabilmekte, onunla her türlü iletişimi sürdürmeyi reddedebilmektedir (Benedek ve Brown, 1997). Bu durum 'ebeveyne yabancılaşma' olarak tanımlanmaktadır (Gardner, 2001). Ebeveyne yabancılaşan çocuk, yıllarca annesi ya da babasıyla olan iletişimini tamamen koparabilmekte, annesi ya da babasını yaşamından tamamen çıkarabilmektedir. Çocuğun bu şekilde annesinden ya da babasından yoksun büyümesi ve o anne babaya yönelik katı ve olumsuz duygu ve düşüncelere sahip olması, çocuğu oldukça zorlayan ve sağlıklı bir şekilde gelişimini tehdit eden bir durumdur (Benedek ve Brown, 1997).

Öte yandan Kitzmann ve Emery (1994), velayet konusunda uzlaşmış aileler ile velayet konusunda mahkemede çekişme yaşamış ailelerin çocukları arasında davranış sorunları açısından anlamlı bir farklılık olmadığını saptamışlardır. Boşanmış eşler arasındaki şiddetli çatışma ile çocukların davranış sorunları arasında bir ilişki olduğunu, ancak geçen bir yılda anne ve babası arasındaki çatışmanın azaldığını

söyleyen çocukların, anne ve babası arasındaki çatışmanın yüksek düzeyde devam ettiğini söyleyen çocuklara göre daha az davranış sorunlarına sahip olduğunu bulmuşlardır.

Ayrılık ve boşanma sürecinde uyum sorunlarının gözlemlendiği bir diğer durum da çocuğun ayrı yaşamaya başladığı anne ya da babasıyla görüşme sıklığıdır. Birçok araştırmacı anne ve babanın ayrılmasından sonra yanında yaşanılmayan anne ya da babayla ilişkinin, anne ya da baba yokluğunun ya da birlikte yaşanılmayan anne ya da babayla görüşme sıklığının çocuğun boşanmaya olan uyum sürecini etkilediğine inanmaktadır (Furstenberg, Morgan ve Allison, 1987; Dunn ve ark., 2004) Hatta Kelly ve Wallerstein (1977), ölüm sonucu anne ya da baba kaybı ile boşanma sonucu anne ya da babayla görüşmeme arasında çocuk için herhangi bir fark olmadığını öne sürmüşlerdir. Dunn ve arkadaşları (2004) yaptıkları araştırmanın sonucunda, çocukların birlikte yaşamadıkları babalarıyla telefonla dahil olmak üzere sık aralıklarla ve düzenli görüşmelerinin, babayla daha yakın ve daha yoğun bir ilişkiye ve ayrılık sonrası daha az uyum sorunlarına işaret ettiğini saptamışlardır. Öte yandan Trinder, Kellet ve Swift (2008), ayrılık sonrası çocuğun yanında yaşamadığı anne ya da babasıyla görüşmesi konusunda yaşadıkları sorunlar nedeniyle mahkemeye başvuran anne ve babalarla yaptıkları çalışmada; çocukların uyumu ile anne babanın olumlu duygu durumu ve eski eşin anne-babalığı ile ilgili kaygı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu; ancak çocukların uyumu ile çocuğun birlikte yaşamadığı anne ya da babasıyla görüşme sıklığı arasında bir ilişkinin olmadığını belirlemişlerdir.

Ülkemizde Aydın (2009) tarafından anne ve babaları boşanma sürecinde

velayetle ilgili anlaşmazlık yaşayan 9 - 12 yaşlarındaki 93 çocuğun anne ve babaları ile yapılan çalışmanın sonucunda ise; cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, anne-baba ayrılığını öğrendiği kişi, birlikte yaşadığı anne ya da baba, birlikte yaşamadığı anne ya da babayla görüşme durumu, anne-babanın yaş grubu, anne-babanın öğrenim düzeyi, anne-babanın çalışma durumu, çocuk için profesyonel yardım alınması ve anne-babanın ayrı yaşadığı süre değişkenlerinin çocukların boşanmaya uyumunda bir farklılığa neden olmadığı; yalnızca çocuğun doğum sırasının boşanmaya uyumda bir farklılık yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Boşanmanın her yaştaki çocuk için stresli bir deneyim olduğunu belirten Rogers (2004), 6 yaş altındaki anne ve babası boşanan çocukların gelişimlerinin ve davranışlarının olumsuz etkilenebileceğini öne sürmüştür. Diğer yandan Albertini ve Garriga (2011) farklı Avrupa ülkelerinden toplanan verileri kullanarak yaptıkları çalışmanın sonucunda, anne-baba ayrılığını ya da boşanmasını küçük yaşta deneyimleyen çocukların daha ağır sonuçlarla karşılaştığına dair yeterli kanıt olmadığını; benzer şekilde ergen çocukların diğer yaş grubundaki çocuklara göre aile ile ilgili yaşam olaylarına karşı daha savunmasız olduğuna dair bir kanıtın da bulunmadığını söylemişlerdir.

I.1.2 Boşanmanın Çocuklar Üzerinde Uzun Süreli Etkileri

Yapılan çalışmalarda ayrılık ve boşanma sürecinden sonraki yıllarda da boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerinin devam ettiği görülmüştür (Aral ve

Gürsoy, 2000; Öztürk, 2006). Aral ve Gürsoy (2000), anne babası boşanmış çocuklarla anne babası evli ve bir arada yaşayan çocukların depresyon düzeylerini karşılaştırmış; anne babası boşanmış çocukların depresyon puanlarının, anne babası evli ve bir arada yaşayan çocukların depresyon puanından daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Öztürk (2006) ise, anne babası boşanmış 9 - 13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaşlardaki anne babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeylerini karşılaştırmış; anne babası boşanmış çocuklarda kaygı düzeyinin daha yüksek ve benlik saygısı düzeyinin daha düşük olduğunu saptamıştır.

Prokic ve Dronkers (2009), boşanmanın çocuğun toplumla ilgili tutum ve davranışlarını da etkileyebileceğini söylemişlerdir. Farklı ülkelerden katılımcılarla yaptıkları araştırmalarının sonucunda anne babadan biriyle yaşayan çocukların, anne ve babalarıyla birlikte yaşayan çocuklara göre toplumsal kurumlara daha az güven duydukları ve yaşadıkları şehir ya da ülkedeki toplumsal sorunlarla ilgili daha aktif katılımlarının olduğu belirlenmiştir. Ancak iki grup arasındaki bu farklılıklar yalnızca bazı ülkelerde önemli düzeyde bulunmuştur. Ayrıca anneleriyle yaşayan çocukların, anne ve babalarıyla birlikte yaşayan çocuklara göre kadın haklarına ve cinsiyet eşitliğine daha duyarlı oldukları; diğer yandan babalarıyla birlikte yaşayan çocukların ise, iki ebeveynli ailelerde yaşayan çocuklara göre kadın haklarına ve cinsiyet eşitliğine daha az duyarlı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Anne babadan biriyle yaşayan çocukların, anne ve babalarıyla birlikte yaşayan çocuklara göre yaşadıkları bölgeye sonradan göç ederek gelmiş insanlara karşı olumsuz bir tutum içinde olup olmadıkları ile ilgili ise ülkeden ülkeye değişen, karmaşık sonuçlar elde edilmiştir.

Boşanmanın çocuklar üzerindeki uzun süreli etkilerine ilişkin yapılan araştırmalarda boşanmış ailelerden gelen bireylerin yetişkinlikteki benlik saygılarının ve iyi oluşlarının daha düşük düzeyde olduğu; kaygı, depresyon ve stres düzeylerinin daha yüksek olduğu ve daha fazla psikolojik, davranışsal ve kişilerarası sorunlara sahip oldukları görülmüştür (Huurre, Junkkari ve Aro, 2006; Størksen ve ark., 2006, Wauterickx, Gouwy ve Bracke, 2006). Zill, Morrison ve Coiro (1993) yaptıkları çalışmada anne ve babası boşanmış 18-22 yaş arasındaki bireylerde %65 oranında babayla zayıf ilişkiler, %30 oranında anneye zayıf ilişkiler, %25 oranında liseden terk ve %40 oranında psikolojik destek almanın olduğunu saptamışlardır. Ayrıca anne ve babası 6 yaşından önce boşanan bireylerin babalarıyla daha zayıf ilişkilere sahip oldukları; boşanmanın etkilerinin yetişkinlikte ergenliğe göre daha belirgin olduğu ve anne ya da babanın yeniden evlenmiş olmasının koruyucu bir etki yaratmadığı görülmüştür. Whitton ve arkadaşları (2008) ise, boşanmış ailelerden gelmenin bireylerin evlilik öncesinde ilişkiye adanmışlık düzeylerini ve ilişkiye güvenlerini etkilediğini belirlemişlerdir.

Washington ve Hans (2013), Bağlanma Kuramı yaklaşımını kullanarak çocukluktaki anne-baba boşanması ve yaşanılan yer değişikliğinin romantik bağlanma biçimleri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda, özellikle beraber yaşanmayan anne ya da babayla geçirilen zaman başta olmak üzere, beraber yaşanmayan anne ya da babayla geçirilen zaman, çatışma ve yaşanılan yerin sabitliğinin yetişkin romantik bağlanma kaygısını etkilediği ortaya çıkmıştır. Öte yandan çocuklukta annesi ve babası boşanmış yetişkinler ile annesi ve babası

boşanmamış yetişkinler arasında romantik bağlanma biçimleri açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Boşanmış anne babaların da evli ve bir arada yaşayan anne babalara göre daha düşük düzeyde benlik saygısına ve daha yüksek düzeyde kaygıya sahip olduklarını; boşanmış anne babalar ile onların çocuklarının benlik saygısı ve kaygı düzeylerinin benzer olduğunu gösteren araştırmalar da bulunmaktadır (Elfhag, Tynelius ve Rasmussen, 2010; Öngider, 2011). Elfhag, Tynelius ve Rasmussen (2010), ayrılmış çiftlerle bir arada yaşayan çiftleri ve 12 yaşındaki çocuklarını benlik saygısı açısından karşılaştırmışlardır. Araştırmanın sonucunda, evli ve bir arada yaşayan çiftlerin, benlik saygısının tüm boyutlarında ayrılmış çiftlerden daha yüksek puanlar aldıklarını; kız çocukların benlik saygısı puanları ile annelerinin benlik saygısı puanlarının birbirine yakın olduğunu ve aile bireylerinin benzer düzeylerde benlik saygısına sahip olduklarını belirlemişlerdir. Öngider'in (2011), anne-babası boşanmış ve evli olan 3-6. sınıf öğrencilerini ve onların annelerini kaygı düzeyi açısından karşılaştırdığı araştırmasında; anne babası boşanmış olan çocukların durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinin, anne babası evli olan çocuklara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Boşanmış annelerin durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinin de evli annelere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

I.1.3. Anne Babaya Yabancılaşma

Anne babaya yabancılaşma, ilk olarak Richard Gardner tarafından 1985 yılında tanımlanmış ve bir sendrom olarak ele alınmıştır (Dunne ve Hedrick, 1994). Gardner, “ebeveyne yabancılaşma sendromu”nun öncelikle velayetle ilgili anlaşmazlıklar bağlamında ortaya çıkan ve çocuğun annesi ya da babası ile ilgili olarak hiçbir gerekçesi olmayan bir kötüleme kampanyasıyla beliren bir bozukluk olduğunu söylemiştir. Gardner'a göre yabancılaşma, yabancılaştırmayı sağlayan annenin ya da babanın “beyin yıkaması” faaliyeti ve yabancılaşılınan anne ya da babaya yönelik iddialara çocuğun da katkı sunması sonucu oluşmaktadır (Gardner, 2001). Yabancılaştırılan anne ya da baba, yabancılaştıran anne ya da baba tarafından başlatılan kötüleme kampanyası sonucu kendi çocuğu için bir yabancı haline gelir. Çocuğun anne ya da babasına yönelik algısı ve onunla ilgili mutlu anıları değişir; bunların yerini olumsuz olanlar alır (Piquet, 2011).

Gardner gibi “sendrom” tanımını kullanan Faller (1998) anne babaya yabancılaşmayı, çoğunlukla boşanma sürecinde ya da boşanma sonrası süreçte çocuğun anne babadan birine güçlü bir yakınlık ve diğerine yabancılaşma gösterdiği bir durum olarak tanımlamaktadır. Çocuğun yabancılaştığı anne ya da babaya karşı olumsuz davranışlarının nitelikleri saçma, oldukça abartılı ve bütünüyle yanlıştır. Çoğu olguda bu davranışlar cinsel istismar iddiasını da içerir. Cartwright da (1993), bazı durumlarda ortaya atılan çocuğun annesi ya da babası tarafından istismar edildiği şeklindeki iddiaların gerçek olmayabileceğini belirtmiştir. İstismarın olduğu durumlarda ise “ebeveyne yabancılaşma sendromu” kavramının kullanılmasının

uygun olmadığını, o yüzden bu tür iddialarda öncelikli olarak iddianın gerçek mi ya da uydurma mı olduğunun belirlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Gardner (2001, 2002a), anne babaya yabancılaşma ile ilgili sekiz birincil belirtiden söz eder. Cartwright (1993) Gardner'ın söz ettiği bu sekiz belirtiyi şu şekilde tanımlamıştır:

1. Karalama kampanyası: Çocuk tarafından yabancılaşılan anne ya da babaya karşı bir “karalama kampanyası” vardır. Çocuk yabancılaşılan anne ya da babadan kendini çeker ve onun yanında olduğu zamanlarda bile “Babaya/Anneye söyleyin, onunla konuşmak istemiyorum” şeklinde dolaylı konuşmaya başlar. Ayrıca yabancılaştığı anne ya da babanın yanındaki eşyalarını ya da oyuncaklarını, tercih ettiği anne ya da babasının yanına götürmekten kaçınır, tercih ettiği anne ya da babasının bu eşya ya da oyuncaklarla bir ilişkisinin olmasını istemez.

2. Anne ya da babasını reddetmek için zayıf, önemsiz ya da anlamsız bahaneler üretme: Çocuğun, reddettiği anne ya da babasına karşı olan tutumuyla ilgili zayıf, anlamsız ya da saçma olarak nitelendirilebilecek bahaneleri vardır. Çocuk; “O yemek yerken gürültü yapar”, “Gitmek istemediğim zaman beni Disneyland'a götürdü”, “O sürekli roketler hakkında konuşur”, “Bana çöpleri attırır” şeklinde bahaneler öne sürer.

3. İkircikli düşünce eksikliği: Çocuk, yabancılaştığı anne ya da babasında “iyi bir şey” ve sevdiği anne ya da babasında “kötü bir şey” görmez. Yabancılaştığı anne ya da babasıyla geçmişte yaptığı iyi şeylerin bir listesi verildiğinde; çocuk bu listedekilerin birkaçından hoşlanmadığını, diğerlerinin kendisine zorla yaptırıldığını, kalanların da tamamen yabancılaştığı anne ya da babanın fikri olduğunu ya da hiç

hatırlamadığını söyler. Bu süreç çocuğun bütün güzel anılarını kaybettiği bir bellek kaybını andırır.

4. *“Serbest-düşünür” olgusu:* Yabancılaştıran anne ya da baba çocuğun söylediklerinin, çocuğun kendi özgür düşünceleri olduğunu söyler ve “Oğlumun babasını/annesini görmesini ben de istiyorum. Ama o istemiyor. Oğlumun bu isteğine saygı duyulana kadar savaşımaya devam edeceğim” şeklinde ifadeler kullanır. Çocuk genellikle yabancılaştıran anne ya da babayla aynı sözcükleri ve cümleleri kullanır. Benzer şekilde, yabancılaştıran anne ya da baba da, yabancılaşılın anne ya da babaya karşı çocuğun annesi ya da babası değilmiş gibi davranma eğilimindedir.

5. *Anna-baba çatışmasında çocuğun diğer anne ya da babaya yabancılaşmasını sağlayan yabancılaştırıcı anne ya da babanın içgüdüsel desteği:* Yabancılaştırıcı anne ya da babanın çocuğa neredeyse otomatik ve içgüdüsel bir desteği vardır. Bu refleksif destek çocukta sevilen (yabancılaştırıcı) anne ya da babanın hiç yanlış olmayan, ideal bir insan olduğu ya da daha zayıf ve korunmaya muhtaç bir insan olduğu inancını da beraberinde getirir.

6. *Yabancılaşılın anne ya da babanın bir istismar ve/veya yaptığı bir kötü davranış hakkında suçluluğunun olmaması:* Yabancılaştırılan anne ya da babaya karşı duygular göz önünde bulundurulduğunda, yabancılaştırılan anne ya da babanın neredeyse hiç bir suçluluğunun bulunmamasıdır. Çocuk “O beni görmeyi haketmiyor” der ve yabancılaşılın anne ya da babanın aldığı hediyeler, yaptığı iyilikler ya da yardımlar için minnettarlık duygusu taşımaz.

7. *Başkasından alınan senaryoların varlığı:* Çocukta başkasından alınan senaryolar vardır. Çocuk yönlendirilmiş ve hazırlanılmıştır. Çocuğun ifadeleri yabancılaştıcı anne ya da babaya ait cümleler ve ifadelerle genişletilmiştir. 5

yaşındaki bir çocuk “Babamın yeni kız arkadaşı bir hayat kadını” şeklinde cümleler kurabilmektedir.

8. *Düşmanlığın, yabancılaşan anne ya da babanın arkadaşlarına ve geniş ailesine de yayılması:* Çocuk, yabancılaştığı anne ya da babaya karşı duyduğu nefreti, yabancılaştığı anne ya da babanın kök ailesine de açık bir şekilde gösterir. Yabancılaştığı anne ya da babanın yakınlarının kendisine kötü şeyler söylediklerini ifade eder (“Onun annesi bana 'velet' dedi”). Yabancılaştığı anne ya da babanın akrabalarının yabancılaştığı anne ya da babayı elde ettikleri gibi, kendisini de elde etmeye çalıştıklarını iddia eder (Cartwright, 1993).

Waldron ve Joanis (1996), “aile dramı” olarak nitelendirdikleri yabancılaşma sürecinde üç aktörden söz etmektedirler: yabancılaştıran anne ya da baba, hedef (yabancılaştırılan) anne ya da baba ve çocuk. Yabancılaştıran anne ya da baba, yabancılaşma sürecinde çocuğu etkilemek için çeşitli teknikler kullanır: Suçlama (“Baban bizi neden bırakıp gitti bilmiyorum; her şey normal gibi görünüyordu”), mağduru oynama (“Annen beni yine mahkemeye veriyor. Seninle vakit geçirebilmem için beni ne zaman yalnız bırakacak?”), geçmişte yaşanan olaylar hakkındaki “gerçekleri” çocuğa anlatma (“Kırılmaman ve annenden nefret etmemen için annen evden ayrılmadan önce senden bazı şeyleri sakladım; ama şimdi bir açıklamayı hak ediyorsun...”), yalan söyleme (ihmal, istismar ya da taciz iddiaları), çocuğa yönelik oldukça hoşgörülü davranma ve serbest bırakma, tehdit etme (“İyi vakit geçirdin. Belki oraya gidip orada yaşamak istersin. Bilmeni istiyorum ki bunu yaparsan bir daha beni göremezsin”), hedef anne ya da babayı yok sayma (“Bu evde bir daha onun adı anılmayacak!”), kötü duygularla iyi deneyim ya da duyguları eşleştirme

(“Oh, ne güzel! Sensiz korkunç bir hafta sonu geçirdim”), hedef anne ya da babanın kişiliği ve yaşam tarzına sürekli saldırma, bir-iki örnek durumdan yola çıkarak genellemelere varma (“Arabayla giderken arkamızdan annenin nasıl çılgılık attığını hatırla. Kontrolünü kaybetti. O duygularını kontrol eden biri değildir. Bu yüzden sen oradayken ben korkuyorum”), anne-baba arasındaki savaşta çocukla ittifak kurma (“Sen anne olsaydın ne yapardın? Çocuğunu korumak için mahkemeye gitmez miydin?”), beyin yıkama...

Çocuğun psikolojik ve duygusal organizasyonu hedef anne ya da babanın reddedilmesinin etrafında oluşur. Anne ya da babayı reddetme içselleştirilmiş bir reddetmeye dönüşür; bu da kendinden nefret etme korkularına, depresyona ve sıklıkla intihar düşüncelerine neden olur. Çocuk sıklıkla suçluluk, özlem ve üzüntü de hisseder. Ayrıca çocuk kişilerarası ilişkilerde düşmanca ve uygunsuz davranışların kabul edilebilir olduğunu ve hile ile manipülasyonun ilişkilerin normal bir parçası olduğunu öğrenir. Böylelikle çocuğun kişilerarası işlevselliği doğrudan etkilenir. Anne babadan birini kaybeden ve anne babadan yalnızca birisi tarafından yetiştirilen çocukların daha düşük akademik başarıya, düşük benlik saygısına, dürtü kontrolü sorunlarına, özellikle terk edilmeye ilgili korku ve kaygılara, daha fazla bağımlılığa, cinsiyet rolünü belirlemede yetersizliklere sahip oldukları bulunmuştur (Waldron ve Joanis, 1996). Cartwright da (1993), aşırı yabancılaşmanın çocukta bazı ruhsal hastalıklara ve uyum sorunlarına neden olabileceğini söylemiştir.

Moskowitz (1998), ebeveyne yabancılaşmanın ve anne-baba arasındaki çatışmanın boşanma sürecindeki çocuğun benlik kavramı üzerindeki etkisini

incelemiştir. Araştırma sonucunda boşanmamış aile çocuklarının benlik kavramı düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Ancak annesi ve babası boşanan çocukların benlik kavramı düzeyleriyle ebeveyne yabancılaşmanın olduğu ya da şiddetli çatışmalı ailelere ait çocukların benlik kavramı düzeyleri arasında bir fark bulunamamıştır.

Reay (2007) ebeveyne yabancılaşmanın uzun süreli etkilerini incelediği araştırmanın sonucunda ebeveyne yabancılaşmanın yüksek düzeyini deneyimlemiş kişilerin, psikolojik sıkıntı düzeylerinin de yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Raso (2004) ise, ebeveyne yabancılaşmayı anlamak, mekanizmasını açıklamak, çocukluk ve yetişkinlikteki etkilerini ortaya çıkarmak için yaptığı araştırmasında; ebeveyne yabancılaşmanın düzeyinin arttıkça, kişinin içsel ve dışsal sorunlarının daha önemli hale geldiğini ve çocuğa yıllarca zarar verdiğini saptamıştır. Raso'nun araştırmasına göre yabancılaşmadan etkilenen çocuklar, sorunu ilerde kendi çocuklarına da yansıtılabilmektedir.

Carey (2003), ebeveyne yabancılaşmanın uzun süreli etkileri hakkında daha fazla bilgi edinmek amacıyla yaptığı araştırmasında 10 katılımcı ile ebeveyne yabancılaşma deneyimleri hakkında görüşmeler yapmıştır. Anne ya da babaları ile olan ilişkilerinde, eğitim ve mesleki durumlarla ilgili başarılarında ve duygusal ilişki gelişimlerinde yabancılaşmanın etkileri araştırmanın ana konularını oluşturmuştur. Ayrıca yasal ve terapötik müdahalelerin yabancılaşan anne ya da babayla barışmaları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçları bütün katılımcıların gelişiminin bazı yabancılaşma dinamiklerinden etkilendiğini, bu etkilenmenin

özellikle de duygusal ilişki gelişimi için geçerli olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, katılımcıların büyük çoğunluğu (%60) yabancılaşılan anne ya da babayla olan ilişkilerini sonradan geri kazanmışlardır. Bazı olgularda terapötik müdahale, çocukla yabancılaşılan anne ya da baba arasındaki ilişkinin geri kazanımında yardımcı olmuştur.

Warshak (2000), anne ya da babanın yeniden evlenmesinin anne babaya yabancılaşmayı tetikleyebileceğini söylemiştir. Yeniden evlenen anne baba, diğer anne baba, yeni eş ya da çocuk yabancılaşmaya katkı sağlayabilmektedir. Bunun altında kıskançlık, narsistik yaralanma, intikam arzusu, eski eş ve yeni eş arasındaki rekabet, yeni eşe yer vermek için eski eşi çocuğun yaşamından çıkarma isteği gibi dinamikler yatabilmektedir.

Siegel ve Langford (1998), velayet değerlendirmeleri sırasında ebeveyne yabancılaşma davranışlarıyla ilgili olan anne ve babalar ile ebeveyne yabancılaşma davranışlarıyla ilgili olmayan anne ve babaları Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envateri-II (MMPI-2) geçerlik alt testinden aldıkları puanlar açısından karşılaştırmışlardır. Ebeveyne yabancılaşmayla ilgili anne ve babaların daha yüksek L ve K puanı ve daha düşük F puanı alacakları yönündeki hipoteziyle başladıkları araştırmanın sonucunda kadın katılımcılar için -az sayıda erkek katılımcı bulunduğundan- hipotezin F ve K puanları için doğrulandığını saptamışlardır. Bu bulgular doğrultusunda, yabancılaştırıcı anne ya da babaların daha savunmacı olduklarını ve daha kusursuz görünmeye çalıştıklarını, inkar ve yansıtma gibi psikolojik savunma mekanizmalarını kullandıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Machuca'nın (2005) yaptığı araştırmada ise çocukları diğer anne babaya karşı yabancılaştırma eğiliminin babalara oranla annelerde daha fazla olduğunu saptamıştır.

Gardner'a göre (1999), ebeveyne yabancılaşma sendromunun ağır, orta ve hafif şiddette olmak üzere üç düzeyi bulunmakta; sendromun hafif, orta ve ağır şiddetli düzeyleri için farklı terapötik yaklaşımlar gerekmektedir. Ebeveyne yabancılaşma bir aile sorunudur ve aile terapisi genellikle ayrılma, boşanma olasılığı varsa ve hatta bunun için bir davanın sürmesine karşın gerçekleşebilmektedir. Bu tür ailelerin tedavisinde terapist için mahkemenin tam desteği de önemlidir; mahkeme çocukla doğrudan iletişim kurma konusunda yardımcı olabilir. Terapi sürecinin başarılı sonuçlanabilmesi için ruh sağlığı çalışanları ile hukukçular arasında tam ve eksiksiz bir işbirliği olmalıdır. Böyle bir işbirliğinin olmaması durumunda terapi başarısızlıkla sonuçlanabilir, ebeveyne yabancılaşma sendromu daha da kötüye doğru gidebilir ve hedef (yabancılaşılan) anne ya da babaya karşı yaşam boyu yabancılaşma olasılığı yüksek olabilir.

Gardner (1999), ebeveyne yabancılaşma bulunan ailelerle çalışılırken tek bir terapistle çalışılmasının önemli olduğunu söylemiştir. Anne, baba ve çocuğun farklı terapistlere gitmemesi gerekir. Farklı terapistlere gidilmesi iletişimi azaltır, aile içinde birbirine karşıt alt sistemlerin kurulma olasılığı oluşur ve yabancılaşmayı arttıracı patolojik etkileşimler ortaya çıkabilir. Sadece çocuk ya da sadece yabancılaştıran anne ya da babayla çalışıldığında terapist eksik bilgi elde eder. Bu yüzden de hem anneden, hem babadan bilgi alınması gerekir.

Gardner (2002b), “ebeveyne yabancılaşma” ile “ebeveyne yabancılaşma sendromu”nun aynı şeyler olmadığını ve mutlaka birbirlerinden ayrılması gerektiğini savunmaktadır. Ebeveyne yabancılaşma, daha genel bir ifadeyken; “ebeveyne yabancılaşma sendromu” çocuk velayeti tartışmaları esnasında anne ya da baba tarafından programlanma sonucu oluşan yabancılaşmayı, yani daha özgül bir alt gurubu tanımlamak için kullanılmaktadır. Gardner'a göre, ebeveyne yabancılaşma sendromu aynı zamanda çocuğun duygusal olarak istismar edilmesinin bir biçimidir. Çocuğunu seven ve kendisini çocuğuna adayan bir anne ya da babanın çocuk tarafından reddedilmesine neden olacak karalamayı sistematik olarak yapan bir anne ya da baba, yabancılaşılan anne ya da babanın çocuğun büyümesindeki rolünü görmezden gelmektedir. Yabancılaştıran anne ya da baba diğer anne ya da babanın çocukla olan psikolojik bağını tamamen yıkmakta ya da zayıflatmaktadır. Ayrıca bu tutum mahkemenin çocukla ilgili velayet kararını da etkileyebilen, ciddi bir yanlış anne babalık tutumudur.

Buraya kadarki bölümde; ayrılık ve boşanmanın çocuk üzerindeki kısa ve uzun süreli etkilerine, ayrılık sonrası süreçte çocuk ve çocuk ile anne baba arasındaki ilişki üzerinde önemli etkileri olduğu düşünülen anne babaya yabancılaşmaya ilişkin kuramsal açıklamalara ve araştırmalara yer verilmiştir. Özetle çocukların boşanmaya uyumu üzerinde anne babanın çocuğa ve birbirlerine yönelik olan tutum ve davranışlarının etkili olduğu; çocuğun birlikte yaşadığı anne babasıyla ilişkisinin niteliği kadar birlikte yaşamadığı anne babasıyla ilişkisinin niteliğinin ve onunla görüşme sıklığının da çocuğun boşanmaya uyumunu etkilediği; çocukların ayrılığa

ilk olarak karışıklık, üzüntü, sıkıntı, kaygı, korku, şaşkınlık ve güvensizlik gibi duygularla tepki verdikleri; boşanmanın çocuk üzerindeki etkilerinin çocuğun yaşamının sonraki dönemlerinde de devam edebildiği; ileride yetişkinlikte bireyin benlik saygısı, kaygı, depresyon ve stres düzeyleri ve kişilerarası ilişkileri üzerinde de boşanmanın etkilerinin görülebileceği anlaşılmaktadır.

Bu araştırmanın amacı anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların yanında yaşamadığı anne ya da babasıyla görüşme sıklığı, algıladığı anne ve baba kabul ve reddi, algıladığı anne-baba tutumları, depresyon ve benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemek olduğundan izleyen bölümlerde anne baba kabul ve reddi, anne baba tutumları, depresyon ve benlik saygısı ile ilgili kuramsal açıklamalara ve araştırmalara yer verilmiştir.

1.2. ANNE BABA KABUL VE REDDİ

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı (EKAR), anne baba kabul ve reddinin nedenlerini, sonuçlarını ve başka değişkenlerle olan ilişkilerini tahmin etmeye ve açıklamaya çalışan bir “sosyalizasyon” ve “yaşam boyu gelişim” kuramıdır (Rohner ve Khaleque, 2002; Rohner, 2004). Buna ek olarak; yakın yetişkin ilişkileri dahil olmak üzere, diğer temel kişilerarası ilişkilerdeki kabul ve reddin sonuçlarını da yordamaya ve açıklamaya çalışmaktadır.

Anne baba kabulü; anne-babanın çocuklarına yönelik hissettikleri sevgi,

şefkat, bakım, huzur, destek ve doyumunu ifade etmektedir (Rohner ve Khaleque, 2002). Anne baba kabulünde; anne ve babalar sevgilerini ya da ilgilerini okşama, kucaklama, öpme ya da şefkat gösterme gibi fiziksel ya da sözel yollarla göstermektedirler (Kitahara, 1987). Anne baba reddi ise; anne ve babaların çocuklarına karşı sıcaklıklarının, sevgilerinin ve şefkatlerinin yokluğunu ya da geri çekilmesini ifade etmektedir. Anne baba reddinde anne ve babalar soğuk ve duygusuz, düşmanca ve saldırgan ya da ihmalkar ve kayıtsız olabilirler (Rohner ve Khaleque, 2002). Kayıtsız anne babalar, genellikle çocuklarından uzaktırlar ya da onlara karşı ulaşılmaz olurlar. Çocuklarının ilgi çekme girişimlerini, yardım ya da rahatlık isteklerini görmezden gelebilirler ve çocuklarının fiziksel ve duygusal gereksinimlerine karşılık vermeyebilirler (Kitahara, 1987). Kuram ayrıca “farklılaşmamış (ayrışmamış) red” kavramından söz etmektedir. Farklılaşmamış red; anne ve babanın soğuk, düşmanca ya da kayıtsız olduğuna dair nesnel göstergeler olmamasına karşın, anne ya da babanın “Onları gerçekten sevmiyorum ya da onlarla ilgilenmiyorum” duygusunu ifade etmektedir (Rohner ve Khaleque, 2002).

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı, anne-baba-çocuk ilişkisinin çocuk açısından oldukça önemli olduğunu; anne baba kabul ve reddinin hem çocukların, hem de yetişkinlerin psikolojik uyumları ve davranışsal işlevsellikleri üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır (Rohner ve Khaleque, 2002). Kuramın iki temel epistemolojik varsayımı bulunmaktadır (Hughes ve ark, 2005): 1)Evrimsel olarak tüm insanların kendileri için en önemli olan kişilerden olumlu yanıt alma gereksinimi vardır, 2)Bu gereksinimleri yeterli bir şekilde karşılanmadığında, evrimsel olarak çocuklar bu durumla tutarlı yanıtlar vermeye eğilimlidirler.

Ebeveyn Kabul ve Red Kuramı 3 alt kurama ayrılır (Rohner ve Khaleque, 2002; Rohner, 2004):

1. Kişilik Alt Kuramı: Bu alt kuram, anne baba kabul ve reddinin çocuklukta ve yetişkinlikte kişilikle ilgili ya da psikolojik sonuçlarını yordamaya ve açıklamaya çalışmaktadır (Rohner, 2004). Anne baba kabul ve reddi, çocukların yaşam boyu kişilik gelişimlerinde etkilidir. Özellikle kendisi için önemli olan insanlardan (anne, baba ya da diğer bağlanma figürleri) gelen olumlu tepkiler, çocuk açısından önemli bir motivasyon kaynağıdır. Bu duygusal gereksinimin karşılanmaması çocuğu hem duygusal, hem davranışsal olarak etkiler. Reddedilme çocukta kaygı ve güvensizlik duygularına neden olabilir. Bunun yanı sıra çocuklarda ve yetişkinlerde; düşmanlık, saldırganlık, pasif saldırganlık, bağımlılık, savunmacı bağımsızlık, düşük öz yeterlilik, düşük benlik saygısı, duygusal tepki yoksunluğu, duygusal tutarsızlık ve olumsuz dünya görüşü içeren bir kişilik yapısının oluşmasına da neden olabilmektedir (Rohner ve Khaleque, 2002).

2. Başa Çıkma Alt Kuramı: Bu alt kuram, bazı çocukların diğer çocuklara göre reddetme deneyimiyle duygusal olarak nasıl daha etkin baş edebildiklerini incelemektedir (Rohner, 2004). Kurama göre başa çıkan bireyler “duygusal başa çıkanlar” ve “araçsal başa çıkanlar” olmak üzere ikiye ayrılırlar. Duygusal başa çıkanlar, reddetme deneyimine karşın genel olarak olumlu ruh sağlığı geliştiren bireylerdir. Araçsal başa çıkanlar, reddetme deneyimi nedeniyle psikolojik bozukluğun olmasına karşın, profesyonel ya da mesleki yaşamlarını iyi sürdüren bireylerdir (Rohner ve Khaleque, 2002).

3. Sosyokültürel Sistemler Alt Kuramı: Tüm dünyada anne baba kabul ve reddinin önemli nedenlerini ve sosyokültürel ilişkilerini yordamaya ve açıklamaya

çalışmaktadır (Rohner ve Khaleque, 2002). Ayrıca neden bazı anne ya da babaların soğuk, agresif ve ihmalkar-reddediciyken; diğerlerinin sıcak ve sevgi dolu olduğu sorusuna da yanıt aramaktadır (Rohner, 2004).

1.2.1. Anne Baba Kabul ve Reddine İlişkin Araştırmalar

Son yıllarda hem yurt içinde, hem yurt dışında anne baba kabul-reddi ile ilgili yapılan araştırmaların sayısı hızla artmaktadır. Yazında anne baba kabul reddi ile psikolojik uyum (Öngider, 2006; Dwairy, 2010; Ünübol, 2011), depresyon, kaygı, hostilite, somatizasyon (Direktör ve Çakıcı, 2012), kendini olumsuz yönde değerlendirme (Kitahara, 1987), kişilik özelliklerini değerlendirme (Kabaoğlu, 2011), içsel kontrol (Rohner, Chaille ve Rohner, 1980) ve suç davranışı (Simons, Robertson ve Downs, 1989) arasındaki ilişkilerin incelendiği araştırmaların olduğu görülmektedir. Öngider (2006), evli ve boşanmış ailelerde algılanan anne baba kabul ve reddinin çocuğun psikolojik uyumu üzerindeki etkilerini incelediği araştırmasında, çocukların kişilik uyumu açısından, anne-baba kabul-reddi ve anne-baba arasındaki çatışmanın, anne-babanın evli ya da boşanmış olmasından daha önemli olduğunu saptamıştır. Çatışmanın olduğu evliliklerdeki çocukların, anne-babası anlaşmalı olarak boşanmış çocuklara göre daha fazla anne baba reddi algıladıkları; anne-baba arasındaki çatışmanın hem annelerin, hem babaların çocuklarına karşı daha fazla reddedici davranmalarına neden olduğu belirlenmiştir. Evli ailelerde babaların çocuğun psikolojik uyumu üzerinde anneler kadar etkili olmalarına karşın, boşanma sonrasında babaların çocukları üzerindeki bu etkisinin

azaldığı ve çocuğun yaşamında annenin daha fazla etkili olduğu bulunmuştur.

Dwairy (2010), Ebeveyn Kabul ve Red Ölçeği'ni (Parental Acceptance Rejection Questionnaire- PARQ) 9 ülkedeki ergenlere uyguladığı araştırmanın sonucunda; anne baba reddi ile psikolojik bozukluklar ve anne baba kabulü ile de psikolojik uyum ilişkili bulunmuştur. Aynı çalışmada babaların genellikle daha fazla reddici ve daha az kabul edici olarak algılandığını belirlemiştir. Erkek ergenler, kız ergenlere göre kendilerini daha fazla reddedilen ve daha az kabul edilen olarak değerlendirmişlerdir.

Üç farklı yaş grubunda (12-14 yaş arasındaki 203 çocuk, 35-45 yaş arasındaki 215 yetişkin ve 60 yaş ve üzerinde olan 186 yaşlıdan oluşan 3 grup) anne baba kabul-reddini ve genel psikolojik uyumu inceleyen Ünübol (2011), çocuk grubunda yer alan bireylerin, yetişkin ve yaşlı bireylere göre daha fazla anne-baba kabulü algıladıkları bulgusuna ulaşmıştır. Çocuk, yetişkin ve yaşlı bireylerin anne-baba kabul-reddi ile psikolojik uyumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Çocukların psikolojik uyumlarının algılanan baba düşmanlığı/saldırganlığı, anne düşmanlığı/saldırganlığı ve baba kayıtsızlığı/ihmali tarafından yordandığı; yetişkinlerin psikolojik uyumlarının algılanan baba ayrışmamış reddi, anne düşmanlığı/saldırganlığı ve anne ayrışmamış reddi tarafından yordandığı; yaşlı bireylerin psikolojik uyumlarının algılanan anne ayrışmamış reddi, baba ayrışmamış reddi ve anne sıcaklığı/şefkati tarafından yordandığı saptanmıştır.

Direktör ve Çakıcı (2012), KKTC'de okumakta olan 10. ve 11. sınıf 322 kız

ve 170 erkek öğrencinin algıladığı anne baba kabul-reddi ile depresyon, kaygı, hostilite, somatizasyon ve olumsuz benlik algısı arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmanın sonucunda; öğrencilerin anne ve babalarını kabul edici algılama eğiliminde olduklarını; anne ve babadan algılanan red ile depresyon, somatizasyon, kaygı, hostilite ve olumsuz benlik algısı puanları arasında düşük düzeyde bir ilişki bulunduğunu saptamışlardır. Anneden algılanan kontrol puanları ile depresyon, somatizasyon, kaygı, olumsuz benlik algısı ve hostilite puanları arasında pozitif bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kitahara (1987) yaptığı araştırmanın sonucunda; çocuklukta anne babanın çeşitli şekillerdeki reddi ile yetişkinlikte kişinin kendisini olumsuz yönde değerlendirmesi arasında önemli ilişkiler olduğunu saptamıştır Buna göre, anne ya da baba çocuğuna karşı kayıtsızlık ya da reddetme gibi belirli bazı şekillerde tutumlar sergilemişse, çocuk yetişkinliğe geçtiğinde kendisi ile ilgili olumsuz bir kişilik değerlendirmesine sahip olacaktır. Kadınlar erkeklerden daha fazla bağılılık ve daha az denge göstermiştir.

Kabaoğlu (2011), anne-babası evli ve boşanmakta olan çocuk ve ergenlerin anne ve babalarından algıladıkları kabul ve red düzeyleri ile kişilik özelliklerini değerlendirme arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmanın sonucunda, anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların anne-baba reddi algısının daha yüksek olduğu; anne-babası evli olan çocukların kişilik özelliklerinden öz-yeterlilik puanlarının daha düşük olduğu saptanmıştır. Anne-babası evli çocukların babadan algıladıkları kabul veya red düzeyi ile kişisel özelliklerinden öz yeterlilikleri arasında pozitif yönde

anlamalı bir ilişki olduğu; anne-babası evli çocukların anneden algıladıkları kabul veya red düzeyi ile kişisel özelliklerinden öz yeterlilikleri, duygusal duyarlılık ve psikolojik uyumları arasında pozitif yönde anlamalı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Anne-babası boşanma sürecinde olan çocukların kişisel özelliklerinden duygusal duyarlılık arttıkça, kabul düzeyi ya da red düzeyinin de arttığı görülmüştür. Anne-babası boşanma sürecinde olan 9 – 11 yaş grubundaki çocukların anne-babalarına ilişkin kabul edilme algılarının ve anne-babası boşanma sürecinde olup da ailesinin ekonomik durumunu “çok iyi” olarak değerlendiren çocukların ise annelerine ilişkin kabul edilme algılarının daha olumsuz olduğu belirlenmiştir. Annesi-babası boşanma sürecinde olup da ailesinin ekonomik durumunu “kötü” olarak değerlendiren çocuklarınsa babalarına ilişkin reddedilme algılarının yüksek olduğu saptanmıştır.

Rohner, Chaille ve Rohner (1980); 9 - 11 yaşlarındaki 271 çocuğa Nowicki-Strickland Kontrol Odağı Ölçeği ve Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği uyguladıkları araştırmalarında, içsel kontrol odağına sahip olmanın yaşla ve artan anne baba reddiyle doğru orantılı olarak arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Simons, Robertson ve Downs (1989), anne baba reddi ile suç davranışı arasındaki ilişkiyi incelemek için 300 ergen çocukla gerçekleştirdikleri araştırmada, anne baba reddinin suç davranışı ile ilişki olduğunu; aradaki baskın nedensel ilişki akışının daha çok anne baba reddinden suçluluğa doğru olduğunu saptamışlardır.

Yazında anne baba kabul reddi ile annenin evlilik uyumu ve doyumu arasındaki ilişkinin incelendiği (Yaşar, 2009) ve ayrıca Ebeveyn Kabul-Red Kuramı ile Bağlanma Kuramı'nın karşılaştırıldığı (Hughes ve ark., 2005) araştırmaların da

olduğu görülmüştür. Yaşar (2009), ilköğretime devam eden 4., 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin anne-çocuk ilişkisini kabul ve reddedici olarak algılama düzeyleri ile annelerinin evlilik uyum ve doyum düzeyi arasında bir ilişki olup olmadığını araştırdığı araştırmasında, annelerin evlilik uyum ve doyum düzeylerine göre çocukların anne-çocuk ilişkisini kabul ve reddedici algılama düzeylerinin anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşmıştır. Anne-çocuk ilişkisini kabul edici algılayan çocukların annelerinin evlilik doyum ve evlilik uyum düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Hughes ve ark. (2005), Ebeveyn Kabul-Red Kuramı ile Bağlanma Kuramı arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları tanımlamak ve iki teori arasındaki ilişkiyi test etmek için Okulöncesi Bilinmeyen Durum (PSS) laboratuvar yöntemi prosedürleri izlenerek videoya çekilen 21 temel bakımvereni (19 anne ve 2 baba) ve onların çocuklarını (yaşları 2 ile 3,5 arasında değişen 11 erkek ve 10 kız çocuğu) gözlemişlerdir. Ebeveyn Kabul-Red Kuramı anne-baba tutum ölçümleri ile Bağlanma Kuramı anne-baba tutum ölçümleri arasında yüksek bir ilişkinin bulunduğu; Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'nın anne baba kabulü temel yapıları ile Bağlanma Kuramı'nın anne duyarlılığı temel yapıları arasında da yüksek pozitif bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır.

Özetle Ebeveyn Kabul Red Kuramı, anne baba kabul reddinin nedenlerini, sonuçlarını ve başka değişkenlerle ilişkisini inceleyen; kişilik, başa çıkma ve sosyalkültürel sistemler alt kuramları olmak üzere üç alt kurama ayrılan bir kuramdır. Anne baba kabul reddi ile ilgili yapılan çalışmalarda anne baba kabul reddi ile içsel

kontrol, kendini olumsuz yönde değerlendirme, benlik saygısı, suç davranışı, depresyon, kaygı, somatizasyon, psikolojik uyum gibi değişkenler arasında ilişki bulunduğu görülmektedir. Ayrıca yapılan araştırmalarda anne baba kabul red algısının çocuğun boşanma sonrası psikolojik uyumu ve kendisine ait kişilik özelliklerini değerlendirmesi üzerinde etkisinin olduğu saptanmıştır.

İzleyen bölümde anne baba tutumları ile ilgili kuramsal açıklamalara ve araştırmalara yer verilecektir.

1.3. ANNE-BABA TUTUMLARI

Başta anne ve baba olmak üzere çevresel faktörlerin bireyin gelişimi üzerindeki etkilerinin incelenmesi, psikolojinin en eski ve en önemli konularından biridir (Holden ve Edwards, 1989). Özellikle çocuğun kişiliğinin şekillenmesinde ailenin duygusal dinamiklerinin, anne-baba ve çocuk arasındaki ilişkinin duygusal dinamiklerinin önemli katkılarının olduğu yönünde büyük bir kabul söz konusudur (Peck, 1958; Jacobsson ve ark., 1980).

Baumrind'e dayanan ve “Çocuk yetiştirme biçimi” olarak adlandırılan yaklaşım, çocukların anne ve babalarının tutumlarından nasıl etkilendikleriyle ilgili yapılan araştırmalar arasındaki en sağlam yaklaşımlardan biridir (Darling, 1999). Baumrind (1966), çocuklar ve anne-babaları ile ilgili gözlemlerinin sonucunda temel üç anne-baba tutumundan söz etmiştir:

1. İzin verici anne-baba tutumu: Bu tutuma sahip anne ve babalar, çocuktan gelen tepki ve isteklere karşı kabul edici ve onaylayıcıdırlar. Çocuğa ailenin kararları ve kuralları hakkında bilgi verseler de, genellikle kontrolden ve sorumluluktan kaçınırlar. Kendilerini çocuğu için bir model ya da çocuğun davranışlarını şekillendiren bir ajan olarak görmezler. Çocuğun kendisini istediği gibi kullanmasına izin verirler. Çocuğun davranışlarını olabildiğince kendi kendine kontrol etmesini isterler ve genel kurallara uyması için çocuğu teşvik etmezler. Amacına ulaşmak için nedenleri ve manipölasyonu kullanırlar; güç ve ceza kullanmazlar.

2. Otoriter anne-baba tutumu: Bu tutuma sahip anne ve babalar, genellikle çocuğun davranışlarını daha üst bir otorite tarafında konulmuş, dinsel motivasyonlu ve kesin kurallara göre değerlendirmek, şekillendirmek ve kontrol etmek isterler. Kendi doğruları çocuğun hareketleri ya da inançlarıyla çeliştiğinde, itaati bir erdem olarak görürler ve istediklerine ulaşmak için ceza ve güç kullanabilirler. Otoriter anne babalara göre çocuğun çalışmaya saygı duymasını öğrenmesi için çocuğu alanında tutmak, otonomisini kısıtlamak ve evle ilgili sorumluluklar vermek gerekir. Çocukla pazarlık etmezler, kendi düşüncelerinin çocuk tarafından kabul edilmesi gerektiğine inanırlar.

3. Demokratik anne-baba tutumu: Bu tutuma sahip anne ve babalar, çocuğun davranışlarını gerçekçi bir şekilde ve duruma göre yönetmeye çalışırlar. Çocuğu sözel geribildirim vermesi konusunda cesaretlendirirler. Kuralların nedenleri hakkında çocuğa bilgi verir; ancak çocuk kurallara uymayı redderse, çocuktan kurallara uymasını nazikçe isterler. Sıkı bir kontrol olsa da, katı kısıtlamalarla çocuğu sıkımazlar. Çocuğun bireysel ilgilerini ve özel yanlarını göz ardı etmeden, anne ya da baba olarak kendi yaklaşımını çocuğa kabul ettirmeye çalışırlar. Çocuğun şu anki

özelliklerini destekler ve gelecekteki özellikleri için de standartlar belirlerler. Nedenselliği, gücü ve şekillendirmeyi amaçlarına ulaşmak için kullanırlar; ancak kararları ortak bir gruba ya da çocuğun kişisel isteklerine dayandırmazlar (Baumrind, 1966).

Baumrind'e göre (1978), otoriter bir anne ya da baba çok ilgili ve koruyucu olabileceği gibi, ihmalkar da olabilir. Benzer şekilde, bazı izin verici anne ya da babalar benmerkezciyken ve çocuğun gelişimiyle ilgili sorumluluktan kaçmak için çocuğa özgürlük sunarken; bazı izin verici anne ya da babalar ise çok koruyucu ve sevgi dolu olabilirler. Baumrind (1971), anne-baba otoritesi biçimleri arasındaki farklılıkları belirginleştirmek ve farklı otorite biçimlerinin çocuklar üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla okul öncesi çocukları ve ailelerini gözlemlemiştir. Gözlemleri sonucunda; demokratik anne-babaya sahip çocukların daha fazla bağımsız, daha fazla sosyal sorumluluk sahibi, daha arkadaşça ve daha başarı yönelimli olduklarını söylemiştir.

Maccoby ve Martin (1983), ana-babalığın iki boyutu olarak duyarlılık ve talepkarlığı ele alıp, Baumrind'in yaptığı sınıflandırmaya “kayıtsız anne-baba tutumu”nu eklemişlerdir. Kayıtsız anne ya da babalar, çocuklarına karşı duyarsızdırlar ve onları kontrol etmekten uzaktırlar. Anne-babalık rolü yerine, çocuklarının arkadaşı olmayı tercih ederler; çocukları için model olmaya karşı ilgisizdirler. Çocukları yerine, daha çok kendi kişisel ilgilerine ve gereksinimlerine odaklanırlar.

Darling (1999), anne-baba tutumlarını inceleyen önceki araştırmaların ışığında, anne-baba tutumlarının çocuğun sosyal yeterliği, akademik performansı, psikososyal gelişimi ve sorun davranışları hakkında bilgi verdiğini belirtmiştir. Genel olarak anne-babalığın duyarlılık boyutu, sosyal yeterlik ve psikososyal işlevsellikle; anne-babalığın talepkarlık boyutu ise araçsal yeterlilik ve davranışsal kontrolle (akademik performans gibi) ilişkilidir. İlgisiz anne-babaların çocukları tüm alanlarda daha düşük performans sergilerken, demokratik anne-babaların çocuklarının sosyal beceri düzeyleri daha yüksektir. Akademik performans açısından otoriter ailelerdeki çocuk ve ergenler orta düzeyde başarılı iken, izin verici ailelerde daha az başarılıdırlar. Benlik saygısı ve sosyal beceriler açısından bakıldığında ise otoriter ailelerdeki çocukların benlik saygısının düşük ve sosyal becerilerinin zayıf olduğu; izin verici ailelerde ise çocukların benlik saygısının ve sosyal becerilerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Erken çocukluktan ergenliğe kadar olan süreçte; anne-babanın yüksek beklentileri ve duygusal duyarlılığı arasında denge kuran ve çocuğun otonomisini de göz önünde bulunduran demokratik anne-baba tutumu, yeterliliğin en tutarlı aile yordayıcısıdır (Darling, 1999).

I.3.1. Anne-Baba Tutumlarına İlişkin Araştırmalar

Bir çocuğun anne ve babasının tutumlarına ilişkin algısı, anne ve babasının gerçek tutumları yerine, çocuğun uyarlamaları ile ilişkili olabilir. Belki de bu hipotez nedeniyle anne-baba tutumlarıyla ilgili araştırmalar daha çok anne-baba tutumlarına ilişkin çocukların algılarını ele almaya yönelmiştir (Schaefer, 1965). Yapılan

araştırmalarda anne baba tutumları ile arkadaşlık ilişkileri (Dinçer, 2008), sosyal uyum (Büyüķşahin, 2009), bağlanma biçimleri (Keskin ve Çam, 2008), benlik saygısı (Aktaş, 2011), öz-düzenleme stratejileri ve motivasyonel inançlar (Üredi ve Erden, 2009) arasındaki ilişkilerin incelendiği görölmüştür.

Alt ve üst sosyo-ekonomik düzeyde lise 2. sınıfa devam eden ergenlerin algıladıkları anne-baba tutumlarını ve arkadaşlık ilişkilerini inceleyen araştırmasında Dinçer (2008), ergenlerin sosyo-ekonomik düzeyleri arttıkça anne-baba tutumlarının demokratik olarak algılanmasının ve arkadaşlık ilişkileri puanlarının da arttığını saptamıştır.

Büyüķşahin (2009), boşanmış ve boşanmamış ailelere sahip 11 - 13 yaşı arası çocukların anne baba tutumlarını algılama biçimlerinin sosyal uyum düzeyleri ile ilişkisini incelediği araştırmanın sonucunda; boşanmış ailelerden gelen erkek çocukların, annelerinden daha fazla davranışı yönlendirme tutumu algıladıkları; evli ailelerden gelen kız çocukların annelerinden daha fazla psikolojik kontrol algıladıkları; babadan algılanan psikolojik kontrolün hem boşanmış, hem de evli ailelerdeki kız çocuklarda erkek çocuklardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Evli ailelerde anneden algılanan psikolojik kontrolün sosyal uyum düzeyini pozitif yönde yordadığı; boşanmış ailelerde ise anneden algılanan davranışı yönlendirmenin sosyal uyum düzeyini negatif yönde ve babadan algılanan psikolojik kontrolün sosyal uyum düzeyini pozitif yönde yordadığı saptanmıştır.

Keskin ve Çam (2008), 11 - 15 yaşlarındaki 384 ergen çocuğun ruhsal

durumları ile bağlanma biçimleri arasındaki ilişkiyi ve anne-baba tutumlarının bağlanma biçimlerine etkisini inceledikleri araştırmada; ergenlerin bağlanma biçimleri ile ruhsal durumları arasında ilişki olduğunu ve anne-babaların çocuk yetiştirme davranışlarının ergenlerin bağlanma biçimlerini anlamlı bir düzeyde yordadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Aktaş'ın (2011) 9. sınıf öğrencilerinde algılanan anne-baba tutumları ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi çeşitli değişkenler açısından incelediği araştırmasının sonucunda; kız öğrencilerin anne-baba tutumlarını erkek öğrencilere göre daha demokratik olarak algıladıkları, öğrencilerin yaşları arttıkça anne-babalarını daha fazla otoriter olarak algıladıkları, spor yapan öğrencilerin algıladıkları otoriter anne-baba tutumu puanlarının spor yapmayan öğrencilerinkinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu, hobi faaliyeti olan öğrencilerin demokratik anne-baba tutumu puanlarının hobi faaliyeti yapmayan öğrencilerinkinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu, öğrencilerin algılanan demokratik anne-baba tutumu puanları arttıkça benlik saygısı düzeyinin de arttığı, algılanan koruyucu ve otoriter anne-baba tutumu puanları arttıkça benlik saygısı düzeyinin azaldığı bulgularına ulaşılmıştır.

Üredi ve Erden (2009), 8. sınıf öğrencilerinin algıladığı anne-baba tutumlarının öğrencilerin öz-düzenleme stratejilerini ve motivasyonel inançlarını yordama etkisini ele aldıkları araştırmalarının sonucunda; algılanan anne-baba tutumlarının bütün boyutlarının sınav kaygısı dışındaki motivasyonel inançları ve öz-düzenleme stratejilerini anlamlı bir düzeyde yordadığı; en çok da kabul-ilgi

boyutunun yordayıcı etkiye sahip olduğunu saptamışlardır. Sınav kaygısı üzerinde ise yalnızca psikolojik özerklik boyutunun yordayıcı etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır.

Yazında anne baba tutumları ile çocuğun devam ettiği okulun türü (Menon, 2013), kültür ve cinsiyet (Barnhart ve ark., 2013) arasındaki ilişkilerin incelendiği araştırmalara da rastlanmaktadır. Menon (2013), devlet okulu, özel okul ve burslu okullara giden 8 - 10 yaşlarındaki 210 öğrencinin algıladıkları anne-baba tutumları arasındaki farkları incelediği araştırmasının sonucunda; okul türünün algılanan anne-baba tutumlarını etkilemediğini ve çocukların anne ve babalarının çoğunlukla demokratik anne-baba tutumuna sahip olduğunu belirlemiştir.

Barnhart ve arkadaşları (2013) Hindistan ve ABD'deki üniversite öğrencilerinin anne ve baba tutumlarını nasıl algıladıklarını kültür, cinsiyet ve anne babanın cinsiyetine göre inceledikleri araştırmalarının sonucunda; Hindistanlı öğrencilerin ABD'li öğrencilere göre izin verici anne babalığın kendileri için daha etkili ve yardımcı olduğunu düşündükleri; ABD'li öğrencilerin ise demokratik ve otoriter anne babalığın kendileri için daha yardımcı ve etkili olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşmışlardır. Kız çocuklarının, erkek çocuklarına göre demokratik anne babalığı daha etkili ve yardımcı olarak değerlendirdikleri belirlenmiştir.

Öte yandan Bastais, Ponnet ve Mortelmans (2012), farklı aile yapılarındaki babaların (velayet sahibi olmayan ve aynı zamanda birlikte yaşanılmayan baba, ortak velayeti anne ile birlikte paylaşan baba ve boşanmanın olmadığı ailedeki baba) anne-

babalıklarının destek ve kontrol boyutunu karşılaştırmışlardır. Araştırmada 10-18 yaş arası 587 çocuktan alınan veriler ve bu çocukların babaları değerlendirilmiştir. Sonuçta velayet sahibi olmayan ve aynı zamanda birlikte yaşanılmayan babaların, ortak velayeti alan babalara ve evli babalara göre daha az destekleyici olduklarını ve daha az kontrol ettiklerini saptamışlardır. Ortak velayeti alan babalar ile evli babalar arasında destek ve kontrol bakımından bir fark bulunamamıştır.

Özetle anne baba tutumlarıyla ilgili kuramlar çocukların anne ve babalarının tutumlarından nasıl etkilendiğini açıklamaya çalışmaktadır. Baumrind'in (1966) izin verici, otoriter ve demokratik olmak üzere üçe ayırdığı anne baba tutumlarına Maccoby ve Martin (1983) tarafından kayıtsız anne baba tutumu da eklenmiştir. Yapılan araştırmalarda anne baba tutumunun çocuğun sosyal yeterliği, akademik başarısı, psikosoyal gelişimi, sorun davranışları, benlik saygısı, kişilerarası ilişkileri, bağlanma biçimleri, motivasyon inançları ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca boşanma sonrası çocuğun velayetini alamayan ve çocukla bir arada yaşamayan babaların daha az destek ve kontrol içeren tutumlar sergiledikleri saptanmıştır.

İzleyen bölümde benlik saygısı ile ilgili kuramsal açıklamalara ve araştırmalara yer verilecektir.

I.4. BENLİK SAYGISI

Benlik, kişinin kendisiyle ilgili algılarının ve değerlendirmelerinin bütünüdür (Shavelson, Hubner ve Stanton, 1976; Kuzgun, 1983; Kağıtçıbaşı, 2010). Bu algılar; bireyin çevre ile olan deneyimleri ve etkileşimleri sonucu oluşur ve bireyin çeşitli durumlara verdiği tepkilerden anlaşılır. Benlik; örgütlenmiş, çok yönlü, hiyerarşik, tutarlı, gelişimsel, değerlendirilebilen ve farklılaşabilen bir yapıya sahiptir (Shavelson, Hubner ve Stanton, 1976; Shavelson ve Bolus, 1981).

Benlik saygısı kavramını tanımlamak ise zordur ve pek çok kuramcı tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır (Hayes ve Fors, 1990). Rosenberg; benlik saygısını, bireyin bir “obje” olarak kendisine karşı duygularının ve düşüncelerinin tamamı olarak tanımlar. Bu duygular ve düşünceler olumlu ya da olumsuz olabilir. Rosenberg'e göre benlik saygısı yüksek bireyler, kendilerini diğerlerinden daha iyi ya da daha kötü olarak görmezler. Bu yüzden düşük benlik saygısı daha doğru bir tanımlayıcıdır. Düşük benlik saygısı, bireyin kendisinin bir insan olarak eksik, yetersiz ve değersiz olduğuna dair inancının olmasını, kendisine saygısının eksik olması durumunu ifade eder (Rosenberg ve Simmons, 1971).

Benlik saygısı kavramının son 30 yıl içinde popüler kültürde çok önemli bir yer tuttuğunu ve akademik olmayan çevrelerde de yaygın olarak kullanıldığını vurgulayan Brown ve Marshall (2006), akademik psikologların da benlik saygısının

işlevleri ve yararları konusunda farklı düşüncelere sahip olduklarını söylemişlerdir. Brown ve Marshall, benlik saygısı teriminin genellikle üç farklı şekilde kullanıldığını belirtmişlerdir:

1. *Küresel Benlik Saygısı (Sürekli Benlik Saygısı)*: İnsanların genel olarak kendileri hakkındaki hissettiklerinden söz edilirken kullanılır.

2. *Benlik Değeri Duygusu (Durum Benlik Saygısı)*: İnsanların “benlik saygısını tehdit eden” ya da “benlik saygısını arttıran” deneyimleri hakkındaki kendi kendilerini değerlendirdikleri duygusal tepkilerden bahsedilirken kullanılır. Örneğin terfi aldıktan sonra kişi benlik saygısının arttığını ya da boşandıktan sonra benlik saygısının düştüğünü söyleyebilir.

3. *Öz-Değerlendirmeler (Alana Özgü Benlik Saygısı)*: İnsanların kendilerine ait çeşitli yetenekleri ve özellikleri hakkındaki değerlendirmelerinden bahsedilirken kullanılır. Örneğin kişi okulda düşük akademik benlik saygısına sahip olduğunu ya da sporda yüksek atletik benlik saygısına sahip olduğunu söyleyebilir (Brown ve Marshall, 2006).

Tafarodi ve Swann'a (1995) göre küresel benlik saygısının iki boyutu vardır: öz-yeterlik ve kendini sevmek. Öz-yeterlik, genel olarak birinin kendisi hakkındaki yetenekli, etkili ve kontrollü olduğu şeklindeki duygusudur ve küçük ya da büyük hedeflerine ulaşmak için, bireyin çevresini manipüle etmesiyle belirginleşir. Kendini sevmek ise, içselleştirilmiş sosyal değerler doğrultusunda bireyin kendisini onaylaması ya da onaylamaması ile ilgili duygulardır.

Benlik gibi, benlik saygısının gelişiminde de çevresel faktörler ve özellikle

aile önemli rol oynamaktadır. Bağlanma kuramına göre çocukta benlik saygısının temelleri, çocuğun yeni yürümeye başladığı dönemde bakım veren kişinin ulaşılabilirliğine ve duyarlılığına karşı verdiği tepkiler ile atılır. Eğer bakım veren duyarlı ve ulaşılabilir ise, çocuk kendisini değerli ve sevgiyi hak eden biri olarak değerlendirir; tersi durumda kendisini değersiz ve sevgiyi hak etmeyen biri olarak değerlendirir. Bağlanma kuramının öne sürdüğü gibi; araştırma bulguları da bebeklikte, çocuklukta ve ergenlikte anne ve babayla güvenli ilişkiler kurulması durumunda, ilerleyen yaşlarda yüksek benlik saygısına ve öz-yeterliğe sahip olunacağını desteklemektedir (Laible, Carlo ve Roesch, 2004). Küçük çocuklarda nispeten kararsız olmasına karşın, benlik saygısının ergenlerde ve yetişkinlerde daha tutarlı bir özellik gösterdiği ve hızlı değişimlerin olmadığı düşünülmektedir (Hayes ve Fors, 1990).

Yüksek benlik saygısının iç kontrol odağı, yüksek sosyal statü, akademik motivasyon/başarı ve spor aktivitelerine katılmada yüksek motivasyon ile ilişki içinde olduğu belirlenmiştir. Düşük benlik saygısı ise; yüksek kaygı, depresyon, yardım arama davranışları ve okul başarısızlığı ile ilişki içindedir (Francis, 1997). Benlik saygısı, aile işleyişi ve desteği ile de ilişkilidir (Carlton-Ford ve ark., 1996). Ergenlik çağındaki bir birey anne babalarının destekleyici ve gereksinim duyulduğunda ulaşılabilir olduklarının bilgisiyle ancak kendisini güvende hissedebilir. Destek ve ulaşılabilirlik, benlik saygısını farklı şekillerde etkileyebilir (Paterson ve ark., 1995).

I.4.1. Çocuk ve Ergenlerde Benlik Saygısına İlişkin Araştırmalar

Yazın tarandığında benlik saygısı ile kişiler arası ilişkiler (Walker ve Greene, 1986; Paterson ve ark., 1995) yetkinlik inançları (Çelikkaleli, 2010), örselenme yaşantıları (Çeçen Eroğul ve Türk, 2013), sokakta çalıştırılma (Başal, Derman ve Peymi, 2010), siber zorbalık ve siber mağduriyet (Özel, 2013) arasındaki ilişkiler ile ilgili araştırmaların olduğu görülmüştür. Walker ve Greene (1986) 92 ergen çocukla yaptıkları araştırmada küresel benlik saygısını, çocukların günlük yaşamlarının iki yönü olan a) ailesi ve yaşlılarıyla olan ilişkisinin kalitesi ve b) okul, popülerlik ve atletik olma alanlarındaki öz-değerlendirmeleri açısından incelemişlerdir. Anne ve babayla ilişkilerin hem kız çocukların, hem erkek çocukların benlik saygısında belirgin bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Erkeklerde olmasa da, kızlarda yaşlılarıyla olan ilişkilerin benlik saygısı üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Kızlarda popülerlik değerlendirmesinin ve erkeklerde okul performansı değerlendirmesinin benlik saygısına etki ettiği belirlenmiştir.

Paterson ve arkadaşları (1995), ergenlik dönemindeki çocukların anneleri, babaları ve arkadaşlarıyla olan bağlanma ilişkilerine yönelik algılarının benlik saygısı üzerindeki etkisini inceledikleri araştırmalarında; annelerden, babalardan ve arkadaşlardan gelen desteğin kullanılması ve yakınlık ile genel benlik saygısı, başa çıkma becerileri ve sosyal yeterlilik arasındaki korelasyonun düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çocukların annelerine ve babalarına karşı olan duygularının kalitesinin ise genel benlik saygısı ve başa çıkma becerileri üzerinde önemli ve anlamlı bir etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Diğer yandan arkadaşlara karşı olan duyguların

kalitesinin ise sosyal yeterlilikle önemli derecede ilişkili olduğu bulunmuştur.

Ergenlerin yetkinlik inançları ile depresyon, benlik saygısı, iç-dış kontrol odağı, sürekli öfke ve öfke ifade etme biçimleri arasındaki ilişkiyi inceleyen Çelikkaleli (2010), yaptığı araştırmanın sonucunda ergenlerin sosyal, akademik ve duygusal yetkinlik inançları ile akademik benlik saygısı puanları ve sosyal benlik saygısı puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptamıştır.

Çeçen Eroğul ve Türk (2013), ergenlerde çocukluk örselenme yaşantıları ve öfke ifade biçimleri ile benlik saygısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmada; fiziksel, duygusal, cinsel istismar yaşayan öğrencilerin Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği'nden aldıkları puanların istismar yaşamayan öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Başal, Derman ve Peymi (2010), sokakta çalıştırılan ve çalıştırılmayan çocukları benlik saygısı, denetim odağı ve umutsuzluk düzeyleri açısından karşılaştırdıkları araştırmanın sonucunda; sokakta çalıştırılan çocuklarla sokakta çalıştırılmayan çocuklar arasında benlik saygısı ve denetim odağı puanları açısından anlamlı bir farklılığın olmadığını bulmuşlardır. İki grubun umutsuzluk düzeyi puanları arasında anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğunu ve sokakta çalıştırılan çocukların umutsuzluk düzeyinin daha yüksek olduğunu saptamışlardır.

Özel (2013) yaptığı çalışmada lise öğrencileri arasında siber zorbalığın ve

siber mağduriyetin depresyon ve benlik saygısı ile olan ilişkisini incelemiştir. Benlik saygısı düzeyi, depresyon düzeyi ve internet kullanım süresinin siber zorbalık ve siber mağduriyet üzerinde anlamlı düzeyde yordayıcı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yazında anne baba çatışması ve anne ile babanın tutumları arasındaki tutarsızlıkların (Pawlak ve Klein, 1997) ve farklı aile yapılarında babaların çocuklarına yönelik destekleyici tutumlarının (Bastais, Ponnet ve Mortelmans, 2012) çocuğun benlik saygısı üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu ile ilgili araştırmaların da olduğu görülmektedir. Pawlak ve Klein (1997), anne-baba çatışması ile çocukların benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmalarında algılanan anne ve baba arasındaki çatışma düzeyinin ve anne ve baba arasındaki bakım ve otoritedeki tutarsızlıkların benlik saygısıyla önemli ölçüde ve negatif yönde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Bastais, Ponnet ve Mortelmans'ın (2012) yaptığı araştırmada, farklı aile yapılarında babaların destekleyici olmasıyla çocukların benlik saygısı düzeyi arasında pozitif bir ilişkinin olduğu bulunmuştur.

Özetle kişinin genel olarak kendisi ve sahip olduğu özellikleri ile ilgili düşündükleri ve hissettiklerine işaret eden benlik saygısının başta aile olmak üzere çevresel değişkenlerden etkilendiği; benlik saygısının düşük ya da yüksek oluşunun iç kontrol odağı, sosyal statü, akademik başarı, kaygı, depresyon, yardım arama davranışları, aile desteği, örselenme yaşantıları gibi değişkenlerle ilişkili olduğu görülmektedir. Boşanma sonrası çocukla bir arada yaşayan ya da yaşamayan babaların destekleyici tutumlarının sürdürmelerinin çocukların benlik saygısı düzeyi

üzerinde olumlu bir etkiye; anne baba çatışması ve anne ile babanın tutumları arasındaki tutarsızlıkların ise benlik saygısı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu da saptanmıştır.

İzleyen bölümde depresyon ile ilgili kuramsal açıklamalara ve araştırmalara yer verilecektir.

1.5. DEPRESYON

Depresyon; en az iki hafta süresince depresif duygudurum, etkinliklere karşı ilgi kaybı ya da etkinliklerden zevk alamama, iştahsızlık ya da aşırı yemek yeme, uykusuzluk ya da aşırı uyku, psikomotor ajitasyon ya da retardasyon, yorgunluk ya da enerji kaybı, düşük benlik saygısı, aşırı ya da uygun olmayan suçluluk duyguları, düşüncelerini yoğunlaştırmada güçlük ya da karar verme güçlüğü, yineleyen ölüm düşünceleri gibi belirtilerden en az beşinin görülmesi ile belirli bir ruhsal bozukluktur (DSM-IV-TR, 2005). Depresyon; çocuklarda, ergenlik dönemindeki bireylerde, yetişkinlerde ve yaşlılarda sıklıkla; 6 yaşından daha küçük çocuklarda ise nadiren görülmektedir (Sharp ve Lipsky, 2002). Depresyonun nokta yaygınlığı çocuklarda %2, ergen ve yetişkinlerde %5 ile %8 arasındadır. Majör depresyonda intihar riski çok yüksektir. Depresif ergenlerin yaklaşık %5 'i ile %10'unun majör depresyonun başlangıcından itibaren 15 yıl içinde bir intihar girişiminde bulunduğu saptanmıştır (Rohde ve ark., 2012).

Depresyonun ortaya çıkmasında başta genetik yapı ve çevreyle olumsuz etkileşim olmak üzere pek çok etken üzerinde durulmaktadır. Ailesel yüklülük, depresif kişilik özellikleri, kadın olmak, eğitim düzeyi düşüklüğü, olumsuz yaşam olayları, yakın ilişki azlığı, bedensel hastalıklar ve bunların tedavisi, yeti yitimine neden olan psikiyatrik bozukluklar temel risk etkenleri olarak sayılmaktadır (Ünal ve Özcan, 2000).

Chabrol (2011), “Ergen Depresyonu” kavramının ilk olarak 19. yüzyılın başında modern bilimin alanına girdiğini ve birkaç temel evreden geçtikten sonra bugünkü halini aldığını belirtmiştir. Chabrol, ilk olarak Esquiroirol'in 1820 tarihli bir metinde melankoliden söz ettiğini ve melankoliyi hem yetişkinlikte, hem ergenlikte görülen bir belirti olarak tarif ettiğini belirtmiştir. Sonraki süreçte psikanalizin de etkisiyle depresyonun belirgin belirtilerinden uzaklaşıldığını, ergenlik döneminde gelişim için gerekli olgunlaşma çatışmalarının yansıması olan ergenin psikolojik karmaşalarından söz edildiğini ve tüm belirtilerin “ergenlik krizi” kavramı çatısı altında değerlendirilerek, ergen psikopatolojisine bir ilgisizlik döneminin başladığını söylemiştir. Chabrol, 1960'lı yıllarda ampirik incelemelerin birikimi sonucunda, ergenlik psikopatolojik bozukluklarının uygun müdahaleler olmadan kendiliğinden yok olmayabileceğinin ve hatta yetişkin psikopatolojisine doğru ilerleyebileceğinin saptandığını; böylelikle ergen psikopatolojisine yeni bir ilginin başladığını belirtmiştir. Önce ergen depresyonunun yetişkin depresyonundan farklı özelliklere sahip olduğu ve ergenlerin depresyonu doğrudan ifade edemedikleri savunulmuş; sonrasında ise ergen ve yetişkin depresyonunun ortak belirtiler gösterdikleri ve birbirlerine benzedikleri kabul edilmiştir. 1980'de yayınlanan DSM-III'te majör

depresyonun ana özelliklerinin çocuk, ergen ve yetişkin için benzer olduğu belirtilmiştir (Chabrol, 2011).

Psikiyatrinin çocukluk depresyonuna ilgisinin 1980'li yıllardan sonra giderek artmasıyla birlikte, özellikle çocuklarda depresyonun süresi, tekrarlama olasılığı, depresyonun çocuklar üzerindeki uzun dönem sonuçları gibi konular başta olmak üzere, çocuklarda depresyonun farklı yönleri üzerinde tartışmalar olmuştur. Elde edilen deneysel sonuçlar; birçok depresif belirtinin geçici olduğu, yaşla ve/veya değişen çevresel koşullarla azaldığı ya da ortadan kalktığı; ancak ciddi depresif durumların ise en azından yetişkinliğin ilk yıllarına kadar devam ettiği şeklindedir (Clarizio, 1989).

Whiting (1981), depresyonun özellikle de intiharla sonuçlanma riski taşıması nedeniyle ergenlik çağındaki çocuklar için çok önemli bir sorun olduğunu söylemiştir. Sharp ve Lipsky (2002), depresyondaki çocuk ve ergenlerde görülen belirtilerin bir kısmını antisosyal davranışlar sergileme, azalan okul performansı, arkadaşlardan ya da sosyal etkinliklerden çekilme, çok fazla kilo alımı ya da kaybı, alkol ya da ilaç gibi madde bağımlılığı, saldırganlık, gerginlik ya da çabuk sinirlenme olarak sıralamıştır. Ergenlik çağındaki depresif bireylerde aile desteği oldukça önemlidir. Destekleyici aile ilişkilerine sahip ergen çocuklarla destekleyici aile ilişkileri olmayan ergen çocuklar karşılaştırıldıklarında; destekleyici aile ilişkisinin bulunmadığı bireylerin daha depresif olduğu görülmektedir (Carlton-Ford ve ark., 1996).

Depresyon, bireyin günlük işlevselliği üzerinde ciddi etkilere ve sınırlamalara neden olmakla birlikte, sıklıkla diğer psikiyatrik ve medikal hastalıklarla bir arada görülebilmekte ve diğer hastalıkların tedavi sürecini etkileyebilmektedir (Wells ve ark., 1989; Dimatteo, Lepper ve Croghan, 2000). Bu nedenle depresyonun tanınması ve tedavi edilmesi, hem eş zamanlı olarak başka hastalıkların da varlığı söz konusu olsa bile hastanın işlevselliğini ve yaşam kalitesini arttıracaktır (Noel ve ark., 2004); hem de depresyonun birey, toplum ve sağlık servisleri üzerindeki yükünü azaltacaktır (Lecrubier, 2001).

Depresyonda intihar riskinin bulunması nedeniyle de, saptanır saptanmaz uygun müdahalelerin ve tedavilerin uygulanması gerekmektedir. Antidepresan ilaçlar, bilişsel davranışçı terapi ve kişiler arası terapi, çocuk ve ergen depresyonu tedavisinde oldukça etkilidir (Tutkunkardaş ve Kılınçaslan, 2011).

1.5.1. Çocuk ve Ergenlerde Depresyona İlişkin Araştırmalar

Yazında; çocuklarda depresyonla ilgili yapılan çalışmalarda depresyonla ilişkili olduğu bilinen intihar (Chartier ve Lassen, 1994; Donnelly, 1995; Yalaki ve ark., 2012) ve irrasyonel düşünceler gibi konuların ele alındığı görülmüştür. Chartier ve Lassen'ın (1994) 792 ergen çocukla yaptıkları araştırmada; kız çocuklarının depresyon belirtilerini erkek çocuklara göre daha belirgin düzeylerde göstermelerine karşın, cinsiyet etkisinin zayıf olduğunu ve toplam örneklemdaki ergen çocukların üçte birinde intihar düşüncesinin var olduğunu saptamışlardır.

Donnelly'nin (1995), 887 orta öğretim öğrencisiyle yaptığı araştırmada, katılımcıların % 12'sinin depresyon ölçeğinde kesim noktası olan 17'den daha yüksek puanlar aldıkları görülmüştür. Ergenlik döneminde olanların yaklaşık % 4'ü kendilerini öldürmek istediklerini söylemişlerdir. Bunlara ek olarak, dört numaralı formda kızların erkeklere oranla daha fazla 17'nin üzerinde puan alması (kızların % 16'sı ve erkeklerin % 7'si 4 numaralı formdan 17'nin üzerinde puan almıştır), yetişkinlerde depresyondaki cinsiyet farklılığının orta ergenlik döneminde belirginleşmeye başladığının bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Yalaki ve arkadaşlarının (2012) anne ve ergenlerdeki depresif belirtilerin ergen intiharları ile ilişkisini inceledikleri araştırmada intihar girişiminde bulunan 141 hastanın 65'inin annesinde depresif belirtiler saptanmıştır. Depresif belirtileri olan annelerin çocuklarının %83,1'inde de depresif belirtilerin olduğu görülmüştür. İntihar girişiminde bulunan 141 hastanın %60'ında depresif belirtiler bulunmuş; ergenlerin depresyon/ümitsizlik ölçeği ile annelerinin depresyon/ümitsizlik ölçeği arasında pozitif bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Ailesinde psikiyatrik bozukluk tanısı olan birey bulunan ergenlerin %70,8'inde, kendisinde psikiyatrik bozukluk tanısı olan ergenlerin %86,8'inde diğer gruplara göre depresif belirtilerin daha fazla olduğu saptanmıştır. Ayrıca öncesinde de intihar girişiminde bulunan ergenlerin %81,8'nin annesinde, eşinden ayrı olan annelerin %68'inde, daha önceden psikiyatrik bozukluk tanısı olan ergenlerin %73,7'nin annesinde depresif belirtiler saptanmıştır.

Marcotte (1996), yaptığı araştırmada 11 - 18 yaşları arasındaki ergen çocuklarda depresif belirtilerle ilişkili görülen irrasyonel düşüncelerin değişik kategorilerinin varlığını ele almıştır. Ergenliğin başlangıcından başlayarak sonuna doğru depresif belirtilerin artış gösterdiği ve kızlarda depresyon düzeyinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. İrrasyonel düşüncelerin “düşük engellenme toleransı” kategorisinde yaşla birlikte azalmanın olduğu saptanmıştır. Diğer yandan “kendi kendini idare etme gerekliliği” kategorisindeki ortalama puanlar yaşla birlikte artış gösterse de, istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Yüksek depresyon düzeyine sahip ergenler, durumu dramatize etmeye daha fazla eğilim göstermişlerdir. Ayrıca yüksek depresyon düzeyine sahip ergenlerin engellenmeye daha az tolerans göstermeye ve kendileriyle ilgili gerçekçi olmayan isteklerde bulunmaya eğilimli oldukları saptanmıştır.

Yaşıtların çocukluk depresyonuna verdikleri tepkiler, çocuklarda depresyon ile ilgili yapılmış araştırmalarda incelenen bir diğer konudur. Peterson, Mullins ve Ridley-Johnson (1985), çocukların yaşıtlarının çocukluk depresyonuna verdiği tepkilerini inceledikleri araştırmalarında 3., 4., 5. ve 6. sınıftaki çocuklara depresyonda olan ya da olmayan ve birçok yaşam stresine maruz kalan ya da maruz kalmayan bir kız çocuğunun tasvir edildiği dört filmde birini izletmişlerdir. Filmleri izleyen çocuklar genellikle depresyondaki yaşıtlarını daha az sevebilir ve daha az çekici bulmuş, olumlu davranışlarla daha az ilişkilendirmiş ve terapiye daha çok gereksinim duyan olarak değerlendirmişlerdir. Yüksek yaşam stresine maruz kalan depresyondaki yaşıtlarına karşı, düşük yaşam stresine maruz kalan depresyondaki yaşıtlarına karşı olduğundan daha olumlu davranma eğilimi görülmüş ve bu eğilimin

yaşla birlikte azaldığı saptanmıştır. Erkeklerle karşılaştırıldığında kız çocukların tüm yaşlılarını daha olumlu olarak değerlendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Ek olarak; araştırmalarda obezite hastalığı (Aydemir, 2010), dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (Karaman ve ark., 2013) ve sokakta çalıştırılma (Erdoğan, 2012) ile çocuklarda depresyon arasındaki ilişkilerin de incelendiği görülmüştür. Aydemir (2010) çocuk ve ergenlerde obezite hastalığının aleksitimi ve depresyon düzeylerine etkisini incelediği araştırmanın sonucunda; obezite tanısı almamış, normal kilodaki çocuk ve ergenlerin obezite tanısı almış çocuklara göre daha yüksek depresyon düzeyine sahip olduğunu; obezite tanısı almış çocukların ise duygusal küntlük (aleksitimi) düzeylerinin daha yüksek olduğunu saptamıştır. Duygusal küntlüğün depresyon düzeyini yordamadığını; obezite tanısı almış çocuklarda kız çocukların depresyon düzeyinin erkek çocuklarınkinden daha yüksek olduğunu belirlemiştir.

Erdoğan (2012) çalışmasında Diyarbakır ilinde sokakta çalışan 12 – 17 yaşlarındaki çocuklarla aynı yaşlardaki sokakta çalışmayan çocukların depresif belirti düzeylerini karşılaştırmış; sokakta çalışan çocukların depresif belirti düzeylerinin sokakta çalışmayan çocuklara göre daha yüksek olduğunu; göç etmiş ailelerin çocuklarının, fazla kardeşe sahip olan çocukların, anne-babalarının eğitim ve gelir düzeyleri düşük olan çocukların da depresif belirti düzeylerinin daha yüksek olduğunu saptamıştır.

Karaman ve arkadaşları (2013), dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu

(DEHB) olan çocuk ve ergenlerin depresyon ve kaygı düzeylerini kontrol grubuyla karşılaştırdıkları araştırmanın sonucunda, DEHB grubunda depresyon ve kaygı puanlarının kontrol grubuna göre anlamlı derecede yüksek olduğunu ve depresyon puanları ile yaş ve kaygı puanları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu saptamışlardır.

Özetle depresyon dönemindeki çocuklar, depresyon dönemindeki yetişkinlerle benzer belirtiler göstermekte; çocuklarda görülen depresif belirtilen genellikle geçici olmalarına ve yaşla birlikte azalmalarına ya da yok olmalarına karşın bazı şiddetli belirtilerin yetişkinliğin ilk yıllarına kadar devam edebileceği görülmektedir. Çocuklarda depresyon sorun davranışlara, okul başarısızlığına, sosyal çekilmeye, kilo alımı ya da kaybına, madde bağımlılığına ve intihara neden olabilmektedir. Özellikle intihar riski nedeniyle depresyon çocuklar açısından önemli bir sorundur ve dikkatle ele alınması gerekmektedir. Yapılan araştırmalar depresyon düzeyi ile cinsiyet, yaş, kaygı, benlik saygısı ve intihar girişimleri arasındaki ilişkilerin varlığını göstermektedir. Boşanmanın çocuk üzerinde etkisinin incelendiği araştırmalarda depresyon düzeyinin boşanmadan etkilendiği görülmektedir.

Yazına bakıldığında ülkemizde ayrılık ve boşanma sürecinde çocukların anne babalarıyla olan ilişkilerini ve bu ilişkilerin çocukların benlik saygısı ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkisini inceleyen araştırmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bu çalışma boşanma sürecinde çocukların algıladıkları anne ve baba kabul reddi ve tutumları arasındaki ilişkileri, çocukların birlikte yaşadıkları ve yaşamadıkları anneleriyle/babalarıyla ilişkilerinde algıladıkları kabul-reddin ve kontrolün benlik

saygısı ve depresyon düzeyi üzerindeki etkisini ve görüşme sıklığı ile algılanan anne-baba kabul-reddi arasındaki ilişkileri incelemesi bakımından önem taşımaktadır. İzleyen bölümde bu çalışmanın amaçlarına ve yanıt aranan araştırma sorularına yer verilmiştir.

I.6. ARAŞTIRMANIN AMACI

Buraya kadar sözü edilen kuramsal çerçeve ve ilgili araştırmaların işaret ettiği gibi; anne ve babanın ayrılık/boşanma sürecinde çocuk için stres yaratan önemli faktörler arasında anne ya da babanın evden ayrılması, çocuğun annesiyle ve babasıyla ilişkisinde değişiklikler olması, birlikte yaşamadığı anne ya da babasıyla görüşme sıklığı da yer almaktadır (Kelly ve Emery, 2003; Rogers, 2004). Bu süreçte çocuğun anne ve babasıyla ya da her ikisiyle ilişkisi zarar görmekte ve bazı durumlarda ilişkinin bozulmasında diğer anne babanın tutumlarının etkili olduğu düşünülmektedir (Gardner, 1985; Lampel, 1996; Kelly ve Emery, 2003; Rogers, 2004; Kelly, 2006).

Boşanma süreci ve boşanmanın çocuklar üzerinde kısa süreli ve uzun süreli fiziksel, duygusal ve sosyal etkileri bulunmaktadır (Zill, Morrison ve Coiro, 1993; Benedek ve Brown, 1997; Kelly ve Emery, 2003; Rueda, 2003; Rogers, 2004). Farklı araştırmalar sonucunda boşanmış ailelerden gelen bireylerin boşanmamış ailelerden gelen bireylere göre daha fazla psikolojik, davranışsal ve sosyal sorunlar yaşadıkları görülmüştür (Kitzmann ve Emery, 1994; Huurre, Junkkari ve Aro, 2006). Boşanmış

ailelerden gelen bireylerin benlik saygılarının daha düşük ve depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğunu gösteren bir çok araştırma da bulunmaktadır (Aral ve Gürsoy, 2000; Öztürk, 2006; Elfhag, Tynelius ve Rasmussen, 2010).

Bu tezin iki temel amacı bulunmaktadır: Birinci temel amaç; annesi ve babası boşanma sürecinde olan 9 – 15 yaşlarındaki çocukların algıladıkları anne tutumları ve kabul-red düzeyi ile baba tutumları ve baba kabul-red düzeyi arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. İkinci temel amaç; çocukların birlikte yaşadıkları/yaşamadıkları anne ya da babalarıyla olan ilişkilerinde algıladıkları kabul-reddin depresyon ve benlik saygısı üzerindeki etkisini incelemektir. Ayrıca annesi ve babası boşanma sürecinde olup da birlikte yaşamadığı annesi/babası ile sık görüşen çocuklar ile annesi ve babası boşanma sürecinde olmayan çocuklar arasında algılanan anne-baba kabul-red ve kontrol, benlik saygısı ve depresyon düzeyi açısından anlamlı bir fark olup olmadığının; annesi ve babası boşanma sürecinde olan çocukların algıladıkları anne-baba kabul-red ve kontrolün birlikte yaşamadıkları anneleriyle/babalarıyla görüşme sıklığına göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi tezin ikincil amaçlarıdır.

Tezin amaçları doğrultusunda araştırma soruları şu şekilde sıralanabilir:

1)Tezin birinci temel amacı doğrultusunda; anne ve babası boşanma sürecinde olan çocukların algıladıkları anne tutumları ile baba tutumları ve algıladıkları anne kabul-red ile baba kabul-red arasında anlamlı ilişki var mıdır?

2)Tezin ikinci temel amacı doğrultusunda;

- Anne ve babası boşanma sürecinde olan çocukların birlikte yaşadıkları/yaşamadıkları anneleriyle/babalarıyla olan ilişkilerinde algıladıkları kabul-red ve kontrol ile benlik saygısı ve depresyon düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Anne ve babası boşanma sürecinde olan çocukların birlikte yaşadıkları anneleriyle/babalarıyla olan ilişkilerinde algıladıkları kabul-red, benlik saygısı düzeyini yordamakta mıdır?
- Anne ve babası boşanma sürecinde olan çocukların birlikte yaşadıkları anneleriyle/babalarıyla olan ilişkilerinde algıladıkları kabul-red, depresyon düzeyini yordamakta mıdır?

3)Annesi ve babası boşanma sürecinde olmayan çocuklar ile annesi ve babası boşanma sürecinde olup yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocukların anne ve babalarıyla ilişkilerinde algıladıkları kabul-red ve kontrol, benlik saygısı ve depresyon düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

4)Anne ve babası boşanma sürecinde olup da yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen, nadiren görüşen ve hiç görüşmeyen çocukların anneleriyle ve babalarıyla olan ilişkilerinde algıladıkları kabul-red ve kontrol açısından anlamlı bir fark var mıdır?

BÖLÜM II

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, örnekleme, veri toplama araçları ve işlemi belirtilerek araştırmanın yöntemine yer verilmiştir.

II.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma; annesi ve babası boşanmak üzere aile mahkemelerine başvuran 9 – 15 yaşlarındaki çocukların yanında yaşamadığı anne ya da babasıyla görüşme sıklığı, algıladığı anne ve baba kabul-reddi ve kontrolü, algıladığı anne ve baba tutumları, depresyon ve benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişkileri inceleyen betimsel bir çalışmadır.

II.2. Örneklem

Bu araştırmada örneklem grubunu 9-15 yaşları arasındaki anne ve babası boşanmak üzere aile mahkemelerine başvuran 91 çocuk ile anne ve babası boşanma sürecinde olmayan 30 çocuk oluşturmuştur. Araştırmaya katılan çocukların 70'i (%57,9) kız, 51'i (%42,1) erkektir. Çocukların yaş ortalamaları 12,14 'tür. Annesi ve babası boşanma sürecinde olmayan çocukların 30'u da annesi ve babası ile bir arada

yaşamaktadır ve hiç ayrı kalmamışlardır. Örneklemdeki çocukların ailelerinin % 28,9'u 750 TL ve altında aylık gelire (n=35), % 34,7'si 751 TL ile 1500 TL arasında aylık gelire (n=42), % 18,2'si 1501 TL ile 2250 TL arasında aylık gelire (n=22) ve % 18,2'si 2251 TL ve üstünde aylık gelire (n=22) sahiptir. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1 de gösterilmiştir.

Tablo II.1. Araştırmaya Katılan Çocukların Demografik Özellikleri

	Anne baba boşanma sürecinde		Anne baba evli ve bir arada	
	N	%	N	%
Cinsiyet				
Erkek	37	40.7	14	46.7
Kız	54	59.3	16	53.3
Sınıf				
İlkokul 3. sınıf	9	9.9	1	3.3
İlkokul 4. sınıf	10	11.0	0	.0
Ortaokul 1. sınıf	19	20.9	5	16.7
Ortaokul 2. sınıf	12	13.2	3	10.0
Ortaokul 3. sınıf	12	13.2	11	36.7
Ortaokul 4. sınıf	12	13.2	8	26.7
Lise 1. sınıf	13	14.3	1	3.3
Lise 2. sınıf	4	4.4	1	3.3
Gelir				
750 TL ve altı	32	35.2	3	10.0
751-1500 TL	33	36.3	9	30.0
1501-2250 TL	13	14.3	9	30.0
2250 TL ve üstü	13	14.3	9	30.0

Çocukların annelerinin yaş ortalamaları 36,29 ve babalarının yaş ortalamaları 40,57'dir. Araştırmaya katılan çocukların anne ve babalarının eğitim durumları ise Tablo II.2'de verilmiştir.

Tablo II.2. Araştırmaya Katılan Çocukların Anne ve Babalarının Eğitim Durumları

	Anne baba boşanma sürecinde		Anne baba evli ve bir arada	
	N	%	N	%
Anne				
Okur-yazar değil	0	.0	1	3.3
İlkokul mezunu/okur-yazar	46	50.5	6	20.0
Ortaokul mezunu	19	20.9	5	16.7
Lise mezunu	18	19.8	10	33.3
Yüksekokul mezunu	8	8.8	8	26.7
Baba				
İlkokul mezunu/okur-yazar	30	33.0	6	20.0
Ortaokul mezunu	15	16.5	7	23.3
Lise mezunu	37	40.7	6	20.0
Yüksekokul mezunu	9	9.9	11	36.7

Annesi ve babası boşanma sürecinde olan çocukların anne ve babalarının % 6,6'sı 1-3 ay önce ayrıldıkları (n=6), % 13,2'sinin 4-6 ay önce ayrıldıkları (n=12), % 15,4'ünün 7-9 ay önce ayrıldıkları (n=14), % 25,3'ünün 10-12 ay önce ayrıldıkları (n=23), % 2,2'sinin 13-15 ay önce ayrıldıkları (n=2), % 8,8'inin 16-8 ay önce ayrıldıkları (n=8) ve % 28,6'sının 19 ay ve daha fazla süre önce önce ayrıldıkları (n=26) görülmektedir. Çocukların % 71,4'ü anneleriyle (n=65) ve %28,6'sı babalarıyla (n=26) bir arada yaşamaktadır.

Anne ve babası boşanmak üzere aile mahkemelerine başvuran 91 çocuktan 31'i (%34,1) yanında yaşamadığı anne ya da babasıyla düzenli ve sık aralıklarla (haftada bir ya da iki haftada bir hafta sonları) görüşen çocuklardan, 30'u (%33)

yanında yaşamadığı anne ya da babasıyla nadiren (ayda bir ya da daha uzun aralıklarla) görüşen çocuklardan ve 30'u (%33) annesi ve babası ayrıldıktan sonra yanında yaşamadığı anne ya da babasıyla ile hiç görüşmeyen çocuklardan oluşmaktadır.

II.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada görüşme formu ile yapılan görüşmeden sonra çocuklara anne ve babaları için ayrı ayrı yanıtlamak üzere Ebeveyn Kabul ve Red/Kontrol Ölçeği Çocuk Formu ve Anne-Baba Tutum Envanteri ile Çocuklar için Depresyon Ölçeği ve Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği uygulanmıştır.

II.3.1. Görüşme Formu

Araştırmacı tarafından annesi ve babası boşanma sürecinde olan çocuklar ile annesi ve babası boşanma sürecinde olmayan çocuklar için iki ayrı görüşme formu hazırlanmıştır. Annesi ve babası boşanma sürecinde olan çocuklar için hazırlanan görüşme formu; demografik bilgilerin (yaş, eğitim düzeyi, cinsiyeti vb) yanı sıra çocuğun ayrılık sonrası kiminle birlikte yaşadığını, birlikte yaşamadığı anne babası ile görüşme sıklığını ve boşanma sürecinden önce ve sonra anne ve babası ile olan ilişkilerini belirtmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Annesi ve babası bir arada yaşayan çocuklar için hazırlanan görüşme formunda ise; demografik bilgilerin yanı

sıra çocuğun anne babası ile olan ilişkilerini belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir.

II.3.2. Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği (EKRÖ/K) Çocuk Formu

Asıl formu (Parental Acceptance Rejection Quastionnaire, PARQ), Rohner, Saavedra ve Granum (1978) tarafından geliştirilmiştir. Çocuk formu, çocuğun anne ve babasıyla ilişkisini nasıl algıladığn, annesi ve babasıyla ilişkisinde algıladığı kabul ve red düzeyini ölçmektedir. İlk olarak 60 maddeden oluşan ve 4 alt testi bulunan EKRÖ'ye sonrasında 13 maddeden oluşan kontrol alt ölçeği de eklenmiştir. EKRÖ/K aşağıdaki alt testlerden oluşmaktadır:

1. Sıcaklık (Sevgi) (20 Madde),
2. Saldırganlık ve Kin (15 Madde),
3. İlgisizlik ve İhmal (15 Madde),
4. Ayrıştırılmamış Reddetme (10 madde),
- *Kontrol Alt Ölçeği (13 Madde).

EKRÖ/K 4'lü Likert tipi bir ölçektir ve uygulama sırasında çocuktan her madde için “hemen hemen her zaman doğru”, “bazen doğru”, “nadiren doğru” ve “hiçbir zaman doğru değil” seçeneklerinden birini işaretlemesi istenir. Puanlamada; “hemen hemen her zaman doğru” değil yanıtına 4 puan, “bazen doğru” yanıtına 3 puan, “nadiren doğru” yanıtına 2 puan ve “hiçbir zaman doğru değil” yanıtına 1 puan verilir. EKRÖ için toplam puan hesaplanırken Kontrol alt testi puanı dahil edilmez.

“Sıcaklık” alt testinin tüm maddeleri ters puanlanarak “Saldırganlık ve Kin”, “İlgisizlik ve İhmal” ve “Ayrışmamış Red” alt testlerinden alınan puanlara eklenir. EKRÖ'den alınan yüksek puan yüksek düzeyde reddetmenin algılandığını gösterir.

Kontrol alt testi ise tamamen kendi içinde hesaplanıp değerlendirilir ve çocuğun anne ve babasıyla olan ilişkisinde algıladığı kontrol algısını ölçer. Kontrol alt testinden alınan puanlar 13 ile 52 puan arasında değişmektedir. 13-26 arası puanlar "düşük kontrol", 27-39 arası puanlar "ılımlı kontrol", 40-45 arası puanlar "sıkı kontrol" ve 46- 52 arası puanlar "katı kontrol" olarak değerlendirilir.

EKRÖ, 26'dan fazla dile çevrilmiş ve yaklaşık 60 ülke ve etnik gruptan katılımcılarla yapılan 230'dan fazla araştırmada kullanılmıştır. Kültürlerarası çalışmalarda yapılan analizler testin güvenilir ve geçerli olduğunu göstermiştir. Afrika, Asya, Karayipler ve A.B.D.'deki ana etnik gruplardan gelen 7152 katılımcının yer aldığı bir meta-analizde Cronbach Alfa katsayısı .89 olarak saptanmıştır. Test-tekrar-test güvenilirliği ise .62 olarak bulunmuştur (Khaleque ve Rohner, 2002).

EKRÖ, Türkçe'ye Erdem (1990) tarafından uyarlanmıştır. Test-tekrar test güvenilirliğini belirlemek için ölçeğin iki ile üç haftalık aralarla iki kez uygulanması sonucu elde edilen korelasyon katsayıları .70 olarak bulunmuştur. Cronbach alfa katsayısı .95 olarak saptanmıştır. Madde artan korelasyonları 28. ve 50. maddeler dışında .34 ve .67 arasında değişmiştir. Korelasyonlarının düşük olması nedeniyle 28. ve 50. maddelerin ölçekten çıkarılması önerilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğini

belirlemek amacıyla yapılan çalışmada; EKRÖ'den yüksek puan alan öğrencilerin aynı zamanda Sürekli Kaygı Ölçeği, Çocuklarda Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeği, Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutum Anketi'nin 'Annenin ev kadınlığı rolünü reddetmesi', 'Aile içi çatışma' ve 'Sıkı disiplin' alt testlerinden de yüksek puan aldıkları saptanmıştır. Testten yüksek puan alan öğrencilerin Piers Harris'in Çocuklarda Öz Kavramı Ölçeği, Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutum Anketi'nin 'demokrasi' alt testi ve akademik başarı ölçümlerinde ise anlamlı düzeyde düşük puan aldıkları bulunmuştur. EKRÖ ile Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Anketi'nin 'aşırı koruyuculuk' alt testi puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Yapılan faktör analizinde ise, maddelerin iki faktörde kümelendikleri ve “kabul” ve “reddetme” başlığı altında isimlendirilebilecekleri görülmüştür (Öner, 2008).

II.3.3. Anne-Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ)

Anne-Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ) 1991 yılında Lamborn ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş, Türkçe'ye 2000 yılında Yılmaz tarafından uyarlanmıştır. Ölçek; kabul/ilgi, kontrol/denetleme ve psikolojik özerklik olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Kabul/ilgi boyutu anne ve babasıyla olan ilişkisinde çocuğun anne ve babasını ne düzeyde sevecen, duyarlı, ilgili ve katılımcı olarak algıladığını; psikolojik özerklik boyutu çocuğun anne ve babasını ne düzeyde zorlayıcı olmayan, demokratik bir disiplin uygulayan ve bireyselliğini ne kadar ifade etme imkanı tanıyan bir anne ve baba olarak algıladığını; kontrol/denetleme boyutu ise çocuğun anne ve babasını ne düzeyde kontrollü ve denetleyici olarak algıladığını ölçmeyi

amaçlamaktadır (Yılmaz, 2000).

Anne-Baba Tutum Ölçeği'nde Kabul/ilgi boyutu 9 (1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15 ve 17.) madde, Psikolojik özerklik boyutu 9 (2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16 ve 18.) madde, Kontrol/denetleme boyutu 8 (19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 ve 26. maddeler) madde ile ölçülmektedir. Kabul/ilgi ve psikolojik özerklik boyutlarındaki maddeler 4 dereceli Likert tipi ölçek üzerinde; kontrol/denetleme boyutundaki maddelerin ilk ikisi 7 dereceli Likert tipi ölçek üzerine ve aynı boyutun diğer maddeleri ise 3 dereceli Likert tipi ölçek üzerinde değerlendirilmektedir. Kabul/ilgi boyutunda değerlendirme ve puanlama 1 (Hiç benzemiyor) ve 4 (Tamamen benziyor) arasında yapılırken, psikolojik özerklik boyutunda ise değerlendirme ve puanlama 12. madde dışında ters yapılmaktadır.

Yılmaz (2000), ölçekten iki şekilde ölçüm alındığını belirtmiştir. Birincisinde; çocukların üç boyuttaki maddelere verdikleri yanıtlar yoluyla anne ve babaların demokratikliğinin farklı düzeyleri belirlenmektedir. Çocukların verdiği yanıtlar doğrultusunda her üç boyutta da ortancanın üzerinde puan alan anne-babalar “demokratik” olarak tanımlanmakta ve “3” puan almakta; her üç boyutta da ortancanın altında puan alan anne-babalar “demokratik tutumda olmayan” olarak tanımlanmakta ve “0” puan almaktadırlar. Herhangi iki boyutta ortancanın üzerinde puan alan anne ve babalar “bir ölçüde demokratik” olarak tanımlanmakta ve “2” puan almakta; sadece bir boyutta ortancanın üzerinde puan alan anne ve babalar ise “bir ölçüde demokratik tutumda olmayan” olarak tanımlanmakta ve “1” puan almaktadırlar. İkinci tür ölçümde ise, çocukların maddelere verdikleri yanıtlar

doğrultusunda kabul/ilgi ve kontrol/denetleme boyutlarında ortancanın üzerinde puan alan anne ve babalar “demokratik”; her iki boyutta da ortancanın altında puan alan anne ve babalar “izin verici-ihmalkâr”; kabul/ilgi boyutunda ortancanın altında ve kontrol/denetleme boyutunda ortancanın üzerinde puan alan anne ve babalar “otoriter”; kabul/ilgi boyutunda ortancanın üzerinde ve denetleme boyutunda ortancanın altında puan alan anne ve babalar “izin verici-hoşgörülü” olarak tanımlanmaktadır.

Ölçeğin asıl formu için kabul/ilgi boyutundaki Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .72, psikolojik özerklik boyutundaki iç tutarlık katsayısı .76 ve kontrol/denetleme boyutundaki iç tutarlık katsayısı .82 olarak saptanmıştır (Yılmaz, 2000).

Türkçe formunun güvenirlik ve geçerlik çalışmaları Yılmaz (2000) tarafından gerçekleştirilmiştir. 318 ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencisi, 299 lise 1. ve 2. sınıf öğrencisi ve 303 üniversite 1., 2. ve 3. sınıf öğrencisinin katılımcı olduğu araştırmanın sonucunda; ölçeğin ilköğretim öğrencilerinde test tekrar test ve Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları sırasıyla; kabul/ilgi alt ölçeği için .74 ve .60; kontrol/denetleme alt ölçeği için .93 ve .75; psikolojik özerklik alt ölçeği için .79 ve .67’dir. Lise öğrencilerinde kabul/ilgi alt ölçeği için .82 ve .70, kontrol/denetleme alt ölçeği için .88 ve .69; psikolojik özerklik alt ölçeği için .76 ve .66’dır. Üniversite öğrencilerinde kabul/ilgi alt ölçeği için .79 ve .73; kontrol/denetleme alt ölçeği için .85 ve .66; psikolojik özerklik alt ölçeği için .67 ve .65’dir.

Yılmaz (2000); aynı araştırmada öğrencilerin akademik başarı puanları açısından, demokratiklik boyutları arasında anlamlı farklar olup olmadığını da incelemiş; anne ve babaların demokratik olup olmaması ile çocukların akademik başarıları arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulmuş ve elde ettiği sonuçların ölçeğin ölçüt-bağıntılı geçerliğine kanıt oluşturduğunu belirtmiştir.

Yapılan faktör analizi sonucunda ise, ABTÖ'deki maddelerin ilköğretim ve lise öğrencilerinde üç faktör altında toplandığı saptanırken; üniversite öğrencilerinde ölçeğin asıl formundan farklı olarak iki faktör altında toplandığı saptanmıştır (Yılmaz, 2000).

II.3.4. Çocuklar için Depresyon Ölçeği (ÇDÖ)

Çocuklar için Depresyon Ölçeği (ÇDÖ), çocukların depresyon düzeylerini belirleyebilmek için 1981 yılında Kovaks tarafından geliştirilmiş ve 1991 yılında Öy tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek 27 maddeden oluşmaktadır. Çocuktan her madde için üç seçenek arasından kendisine en uygun olan seçeneği işaretlemesi istenmektedir. Ölçek puanlanırken her maddeye 0 ile 2 arasında değişen puanlar verilmektedir. B, E, G, H, İ, J, L, N, O, P, Ş, Ü, V maddeleri ters puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 54'tür ve yüksek puan, depresyon düzeyinin ya da şiddetinin yüksekliğini göstermektedir. Ölçekte kesim noktası 19'dur (Öner, 2008).

Ölçeğin asıl formunun iç tutarlık katsayısı .86, test tekrar tes güvenilirlik kat sayısı .72 olarak hesaplanmıştır. Türkçe formunun test tekrar test güvenirlği ise .80 olarak bulunmuştur. Ölçüt bağımlı geçerliğinde, ölçekten alınan puanlar ile Çocukluk Depresyonu Değerlendirme Ölçeği'nden alınan puanlar arasındaki korelasyon .61 olarak saptanmıştır (Öner, 2008).

II.3.5. Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği (CBSÖ)

Stanley Coopersmith tarafından 1967'de geliştirilen Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği (CBSÖ), çocuk ve yetişkinlerde benlik saygısı düzeyini belirlemek amacıyla kullanılan bir ölçme aracıdır. Ölçek 25 maddeden oluşmakta ve çocuk ya da yetişkinden her madde için “katılıyorum” ve “katılmıyorum” şeklindeki iki seçenekten kendisine en uygun olanı işaretlemesi istenir (Öner, 2008).

Benlik saygısı ölçeğinin istatistiksel analizinde, her cümle için Stanley Coopersmith tarafından belirlenen değerlendirme kullanılmıştır. Puanlamada 1, 4, 5, 8, 9, 14, 19 ve 20. maddeler “benim gibi” olarak işaretlenirse “1 puan”; 2, 3, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 24 ve 25. maddeler “benim gibi değil” olarak işaretlenirse “1 puan”; bunlara uygun biçimde yanıtlanmazsa “0 puan” verilmektedir. Ölçekten elde edilen toplam “ham puan”, “4” sayısı ile çarpılarak bireyin aldığı “gerçek puan” elde edilmektedir. Ölçekten alınan puanlar “0-100 puan” arasında değişmektedir. Bireyin, ölçekten aldığı puan “10-30” puan arasında ise düşük, “31-70” puan arasında ise orta, “71-100” puan arasında ise benlik saygısının yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır.

II.4. İşlem

Etik Kurul onayının alınmasının ardından annesi ve babası boşanmak üzere aile mahkemelerine başvuran çocukların araştırmaya katılımı için Adalet Bakanlığı'ndan da izin alınmıştır. Araştırmaya bir arada yaşayan ve hiç ayrı kalmamış anne ve babaların çocukları da kontrol grubu olarak katılmıştır. Uygulama öncesinde araştırmaya katılan tüm çocukların ailelerinden ve çocukların kendilerinden de onay alınmıştır. Anne babası boşanmak üzere aile mahkemesine başvuran çocuklarla adliyyede ya da evlerinde, anne babası bir arada yaşayan çocuklarla ise evlerinde görüşme yapılmış ve ölçekler uygulanmıştır. Bilgilendirmenin ardından çocuklara ölçeklerin uygulanması 20-30 dakika ve görüşme formu ile yapılan görüşme 30-40 dakika sürmüştür. Çocuklar tarafından eksik ya da hatalı bir biçimde doldurulan ölçekler araştırmaya dahil edilmemiştir. Araştırmada kullanılan veriler SPSS 18.00 paket programı kullanılarak çözümlenmiştir.

BÖLÜM III

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen verilere uygulanan istatistiksel analiz bulgularına yer verilmiştir.

Bu bölümde ilk olarak; anne ve babası boşanma sürecinde olan çocukların algıladıkları anne tutumları ile baba tutumları ve algıladıkları anne kabul-red ile baba kabul-red arasındaki ilişkiyi inceleyen korelasyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir. İkinci olarak; birlikte yaşadığı/yaşamadığı anneyle/babayla olan ilişkide algılanan kabul-reddin benlik saygısı ve depresyon üzerindeki yordayıcı etkisine ilişkin regresyon analizi sonuçları ele alınmıştır. Üçüncü olarak; annesi ve babası boşanma sürecinde olmayan çocuklar ile annesi ve babası boşanma sürecinde olup yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocukların anneleriyle ve babalarıyla ilişkilerinde algıladıkları kabul-red ve kontrol, benlik saygısı ve depresyon puanlarının karşılaştırılması için yapılan t-testi sonuçları ele alınmıştır. Son olarak da; anne ve babası boşanma sürecinde olup da yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen, nadiren görüşen ve hiç görüşmeyen çocukların anneleriyle ve babalarıyla olan ilişkilerinde algıladıkları kabul-red ve kontrol puanlarının farklılaşıp farklılaşmadıklarını incelemek için kullanılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmaya katılan çocukların tüm ölçeklerden aldıkları puanların ortalamaları ve standart sapmaları EK 1'de sunulmuştur.

III.1. ANNE VE BABASI BOŞANMA SÜRECİNDE OLAN ÇOCUKLARIN ANNE-BABA ABTÖ'NÜN ALT TESTLERİ VE ANNE-BABA EKRÖ TOPLAM PUANLARI ARASINDAKİ KORELASYONA İLİŞKİN BULGULAR

Anne ve babası boşanma sürecinde olan çocukların Anne-Baba ABTÖ'nün alt testleri ve Anne-Baba EKRÖ toplam puanları arasındaki korelasyon düzeyini inceleyebilmek amacıyla “Pearson Korelasyon Analizi” kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki korelasyonlara ilişkin katsayılar Tablo III.1'de sunulmuştur.

Tablo III.1. Anne-Baba ABTÖ'nün Alt Testleri ve Anne-Baba EKRÖ Toplam Puanları Arasındaki Korelasyona İlişkin Sonuçlar

		1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
	(1) Kabul/ilgi	1							
Anne ABTÖ	(2) Psikolojik Özerklik	-.02	1						
	(3) Kontrol	.66**	-.04	1					
	(4) Kabul/ilgi	-.49**	-.14	-.39**	1				
Baba ABTÖ	(5) Psikolojik Özerklik	-.12	.05	-.12	.10	1			
	(6) Kontrol	-.28**	-.17	-.11	.66**	-.10	1		
Anne EKRÖ	(7)Toplam Puan	-.89**	-.14	-.63**	.53**	.12	.35**	1	
Baba EKRÖ	(8)Toplam Puan	.46**	.05	.35**	-.88**	-.26*	-.57**	-.45**	1

* p < 0.05, ** p < 0.01

Tablo III.1 görüldüğü gibi Anne ABTÖ Kabul/İlgi alt testinden alınan puanlar ile Baba ABTÖ Kabul/İlgi alt testi puanları ($r=-.49$, $p< .01$) arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişki bulunmaktadır. Buna göre; çocukların annelerinin tutumlarını sevecen/ilgili olarak algılamalarının düzeyi arttıkça, babalarının tutumlarını sevecen/ilgili olarak algılamalarının düzeyi azalmaktadır.

Anne ABTÖ Kontrol/Denetleme alt testinden alınan puanlar ile Baba ABTÖ Kontrol/Denetleme alt testi puanları arasında ve Anne ABTÖ Psikolojik Özerklik alt testinden alınan puanlar ile Baba ABTÖ Psikolojik Özerklik alt testinden alınan puanlar arasında ise bir ilişki bulunamamıştır.

Anne EKRÖ toplam puanları ile Baba EKRÖ toplam puanları ($r=-.45$, $p< .01$) arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Buna göre; çocukların anneyle ilişkilerinde algıladıkları kabul düzeyi arttıkça babalarıyla ilişkilerinde algıladıkları kabul düzeyi azalmaktadır.

III.2. BİRLİKTE YAŞADIĞI/YAŞAMADIĞI ANNEYLE/BABAYLA İLİŞKİDE ALGILANAN KABUL-REDDİN BENLİK SAYGISI VE DEPRESYON DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ YORDAYICI ETKİSİNE İLİŞKİN REGRESYON ANALİZİ SONUÇLARI

Bu bölümde araştırmanın ikinci temel amacı doğrultusunda çocukların birlikte yaşadığı/yaşamadığı annesine/babasına ilişkin kabul-red ve kontrol algısının depresyon ve benlik saygısı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Aşağıda sırayla a) Anne ve babası boşanma sürecinde olan çocukların Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ ve EKRÖ'nün Kontrol boyutundan alınan puanlar, Birlikte Yaşamadığı Anne Baba EKRÖ ve EKRÖ'nün Kontrol boyutundan alınan puanlar, Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği'nden (CBSÖ) aldıkları puanlar ve Çocuklar için Depresyon Ölçeği'nden (ÇDÖ) aldıkları puanlar arasındaki korelasyon sonuçları, b) Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ'den alınan puanların CBSÖ'den alınan puanlar üzerindeki yordayıcı etkisine ilişkin regresyon analizi sonuçları ve c) Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ'den alınan puanların ÇDÖ'den alınan puanlar üzerindeki yordayıcı etkisine ilişkin regresyon analizi sonuçları verilmiştir.

III.2.a. Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ/K, Birlikte Yaşamadığı Anne Baba EKRÖ/K, CBSÖ ve ÇDÖ'den Alınan Puanlar Arasındaki Korelasyona İlişkin Sonuçlar

Anne ve babası boşanma sürecinde olan çocukların Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ ve EKRÖ'nün Kontrol boyutundan alınan puanlar, Birlikte Yaşamadığı Anne Baba EKRÖ ve EKRÖ'nün Kontrol boyutundan alınan puanlar, CBSÖ'den alınan puanlar ve ÇDÖ'den alınan puanlar arasındaki korelasyon düzeyini inceleyebilmek amacıyla “Pearson Korelasyon Analizi” kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki korelasyonlara ilişkin katsayılar Tablo III.2'de sunulmuştur.

Tablo III.2. Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ/K, Birlikte Yaşamadığı Anne Baba EKRÖ/K, CBSÖ ve ÇDÖ'den Alınan Puanlar Arasındaki Korelasyona İlişkin Sonuçlar

			1)	2)	3)	4)	5)	6)
Birlikte Yaşadığı Anne Baba	EKRÖ	1)Toplam Puan	1					
		2)Kontrol	-.30**	1				
Birlikte Yaşamadığı Anne Baba	EKRÖ	3)Toplam Puan	-.20	.03	1			
		4)Kontrol	.13	.99	-.69**	1		
	CBSÖ	5)Benlik Saygısı	-.40**	.07	-.03	-.13	1	
	ÇDÖ	6)Depresyon	.40**	-.07	-.09	.21*	-.78**	1

* p< 0.05, ** p<0.01

Tablo III.2'de görüldüğü gibi CBSÖ'den alınan puanlar ile Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ'den alınan puanlar ($r=-.40$, $p< .01$) arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. ÇDÖ'den alınan puanlar ile Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ'den alınan puanlar ($r=.40$, $p< .01$) ve Birlikte Yaşamadığı Anne Baba EKRÖ'nün Kontrol boyutundan alınan puanlar ($r=.21$, $p< .05$) arasında ise pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre; çocukların birlikte yaşadıkları anne babalarıyla ilişkilerinde algıladıkları reddetme düzeyi azaldıkça benlik saygısı düzeyi artmakta ve depresyon düzeyi azalmaktadır. Ayrıca çocukların birlikte yaşamadıkları anneleriyle ya da babalarıyla ilişkilerinde algıladıkları kontrol düzeyi arttıkça depresyon düzeyi artmaktadır.

III.2.b. Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ'den Alınan Puanların CBSÖ'den Alınan Puanlar Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ 'den alınan puanların benlik saygısı düzeyi üzerindeki etkisini incelemek için regresyon analizi kullanılmıştır. Regresyon analizi sonuçları Tablo III.3'te gösterilmiştir.

Tablo III.3. Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ Puanlarının Benlik Saygısı Düzeyi Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayıcı Değişken	R	R ²	B	Std Hata	β	t	F
Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ	.40	.16	-.48	.12	-.40	-4.08***	16.63***

*p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Tablo III.3'te görüldüğü gibi çocuğun yanıtları doğrultusunda Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ'den alınan toplam puanlar, benlik saygısı düzeyindeki varyansın %16'sını açıklamaktadır. Başka bir deyişle, benlik saygısı düzeyindeki değişimin %16'luk kısmı Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ puanlarındaki değişimler tarafından açıklanmaktadır. Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ toplam puanlarının, benlik saygısı düzeyindeki varyansa yaptığı katkı istatistiksel olarak da anlamlıdır (F(1-89)=16.63, p< .001).

III.2.c. Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ'den Alınan Puanların ÇDÖ'den Alınan Puanlar Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ'den alınan puanların depresyon düzeyi üzerindeki etkisini incelemek için regresyon analizi kullanılmıştır. Regresyon analizi sonuçları Tablo III.4'te gösterilmiştir.

Tablo III.4. Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ Toplam Puanların Depresyon Düzeyi Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayıcı Değişken	R	R ²	B	Std Hata	β	t	F
Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ	.40	.16	.14	.03	.40	4.05***	16.45***

*p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Tablo III.4'te görüldüğü gibi çocuğun yanıtları doğrultusunda Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ'den alınan toplam puanlar, depresyon düzeyindeki varyansın %16'sını açıklamaktadır. Başka bir deyişle, depresyon düzeyindeki değişimin %16'lık kısmı Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ puanlarındaki değişimler tarafından açıklanmaktadır. Birlikte Yaşadığı Anne Baba EKRÖ toplam puanlarının, depresyon düzeyindeki varyansa yaptığı katkı istatistiksel olarak da anlamlıdır (F(1-89)=16.45, p< .001).

III.3. ANNE VE BABASI BOŞANMA SÜRECİNDE OLUP YANINDA YAŞAMADIĞI ANNESİYLE/BABASIYLA SIKLIKLA GÖRÜŞEN ÇOCUKLAR İLE ANNE VE BABASI BOŞANMA SÜRECİNDE OLMAYAN ÇOCUKLARIN EKRÖ/K, ÇDÖ VE CBSÖ'DEN ALDIKLARI PUANLARIN KARŞILAŞTIRILMASINA İLİŞKİN BULGULAR

Anne ve babası boşanma sürecinde olup yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocuklar ile anne ve babası boşanma sürecinde olmayan çocuklar arasında EKRÖ/K, ÇDÖ ve CBSÖ toplam puanları açısından farklılığın olup olmadığını saptamak amacıyla “bağımsız örneklem t-testi” kullanılmıştır. Analize ilişkin veriler Tablo III.5'te gösterilmektedir.

Tablo III.5 Yanında Yaşamadığı Anne Babasıyla Sıklıkla Görüşen Çocuklar ile Anne ve Babası Boşanma Sürecinde Olmayan Çocukların EKRÖ/K, ÇDÖ ve CBSÖ'den Aldıkları Puanların Karşılaştırılmasına İlişkin t-testi Sonuçları

	Anne ya da Babasıyla Sıklıkla Görüşen		Boşanma Sürecinde Olmayan			
	x	ss	x	ss	sd	t
Anne EKRÖ	89.94	34.36	96.60	28.51	59	-.82
Kontrol	37.16	4.97	36.10	5.23	59	.81
Baba EKRÖ	102.55	30.60	97.80	33.08	59	.58
Kontrol	35.13	6.41	33.97	6.09	59	.73
ÇDÖ	12.06	5.73	15.20	6.78	59	-1.95
CBSÖ	69.29	18.74	57.47	21.10	59	2.32*

* p<.05

Yapılan analiz sonuçlarına göre; anne ve babası boşanma sürecinde olup yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocuklar ile anne ve babası boşanma sürecinde olmayan çocuklar arasında yalnızca CBSÖ puanları açısından anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Anne ve babası boşanma sürecinde olup yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocukların CBSÖ'den aldıkları puanların ($t(59)=2,32$, $p<.05$), anne ve babası boşanma sürecinde olmayan çocuklarınkinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre, anne ve babası boşanma sürecinde olup yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocukların, anne ve babası boşanma sürecinde olmayan çocuklara göre daha yüksek benlik saygısı düzeyine sahip oldukları saptanmıştır.

III.4. ANNESİ VE BABASI BOŞANMA SÜRECİNDE OLAN ÇOCUKLARIN GÖRÜŞME SIKLIĞINA GÖRE ANNE EKRÖ/K ve BABA EKÖ/K PUANLARININ KARŞILAŞTIRILMASINA İLİŞKİN BULGULAR

Anne ve babası boşanma sürecinde olup yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen, nadiren görüşen ve hiç görüşmeyen çocukların anneleriyle ve babalarıyla olan ilişkilerinde algıladıkları kabul-red ve kontrol açısından farklılaşıp farklılaşmadıklarını incelemek amacıyla “tek yönlü varyans analizi (ANOVA)” yapılmıştır. Analize ilişkin veriler Tablo III.6'da gösterilmektedir.

Tablo III.6 Yanında Yaşamadığı Anne Babasıyla Sıklıkla Görüşen, Nadiren Görüşen ve Hiç Görüşmeyen Çocukların Anne-Baba EKRÖ Toplam Puanları ve EKRÖ Kontrol puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin ANOVA Sonuçları

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare	F
Anne EKRÖ	Gruplar arası	6460.05	2	3230.02	1,53
	Grup içi	185516.67	88	2108.14	
	Toplam	191976.73	90		
Baba EKRÖ	Gruplar arası	36810.95	2	18405.48	6,38**
	Grup içi	253759.18	88	2883.63	
	Toplam	290570.13	90		
Anne Kontrol	Gruplar arası	162.22	2	81.11	1,99
	Grup içi	3586.39	88	40.75	
	Toplam	3748.62	90		
Baba Kontrol	Gruplar arası	419.75	2	209.88	3,47*
	Grup içi	5325.92	88	60.52	
	Toplam	5745.67	90		

* $P < .05$, ** $p < .005$

Analiz sonuçları anne ve babası boşanma sürecinde olup yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen, nadiren görüşen ve hiç görüşmeyen çocuklar arasında Baba EKRÖ puanları ($F(2-88)=6.38$, $p < .005$) ve Baba EKRÖ Kontrol boyutu puanları ($F(2-88)=3.47$, $p < .05$) açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre yanında yaşamadığı

annesiyle/babasıyla hiç görüşmeyen çocukların Baba EKRÖ toplam puanları ($\bar{X}=151.00$), yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocukların aldığı puanlardan ($\bar{X}=102.55$) daha yüksek olduğu saptanmıştır. Başka bir deyişle, yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla hiç görüşmeyen çocuklar, yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocuklara göre babalarıyla ilişkilerinde daha fazla red algılamaktadır.

Baba EKRÖ Kontrol alt boyutu puanları açısından Scheffe testi sonuçlarına göre yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocukların puanlarının ($X=35.13$), yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla hiç görüşmeyen çocukların aldığı puanlardan ($X=30.03$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocuklar, yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla hiç görüşmeyen çocuklara göre babalarıyla olan ilişkilerinde daha fazla kontrol algılamaktadır.

BÖLÜM IV

TARTIŞMA

Bu araştırmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Birinci temel amaç; annesi ve babası boşanma sürecinde olan 9 – 15 yaşlarındaki çocukların algıladıkları anne tutumları ve kabul-red düzeyi ile baba tutumları ve baba kabul-red düzeyi arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. İkinci temel amaç; çocukların birlikte yaşadıkları/yaşamadıkları anne ya da babalarıyla olan ilişkilerinde algıladıkları kabul-reddin depresyon ve benlik saygısı üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışmanın ikincil amaçlarını ise; annesi ve babası boşanma sürecinde olup da birlikte yaşamadığı annesi/babası ile sık görüşen çocuklar ile annesi ve babası boşanma sürecinde olmayan çocuklar arasında algılanan anne-baba kabul-red ve kontrol, benlik saygısı ve depresyon düzeyi açısından anlamlı bir fark olup olmadığının; annesi ve babası boşanma sürecinde olan çocukların algıladıkları anne-baba kabul-red ve kontrolün birlikte yaşamadıkları anneleriyle/babalarıyla görüşme sıklığına göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi oluşturmaktadır. Bu bölümde, yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular, yazında yer alan araştırmalar ışığında tartışılmıştır.

IV.1. ANNE TUTUMLARI VE ANNE KABUL - RED DÜZEYİ İLE BABA TUTUMLARI VE BABA KABUL-RED DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE İLİŞKİN KORELASYON ANALİZİ BULGULARININ TARTIŞILMASI

Bu bölümde, araştırmanın birinci temel amacı doğrultusunda anne ve babası boşanma sürecinde olan çocukların algıladıkları anne tutumları ve anne kabul-red düzeyi ile baba tutumları ve baba kabul-red düzeyi arasındaki ilişkilere ilişkin korelasyon analizi bulguları tartışılmıştır.

Anne ve baba tutumlarına ilişkin (ABTÖ ortalamaları) analiz sonuçlarına bakıldığında; anne ve babası boşanma sürecinde olan çocuklarda algılanan anne kabul/ilgi düzeyi arttıkça algılanan baba kabul/ilgi düzeyinin azaldığı görülmüştür. Benzer şekilde; anne kabul-red düzeyi ile baba kabul-red düzeyi (EKRÖ ortalamaları) arasında da negatif yönlü bir ilişki söz konusudur; anne kabul düzeyi arttıkça, baba kabul düzeyi azalmaktadır. Buna göre; boşanma sürecinde çocuklar annelerini babalarına göre daha kabul edici ve ilgili olarak görmekte ve algılanan baba kabul düzeyi ve ilgisi azaldıkça algılanan anne kabul düzeyi ve ilgisi artmaktadır. Örneklemimizdeki çocukların %71,4'ünün ayrılıkla beraber anneleriyle (n=65) ve %28,6'sının babalarıyla (n=26) bir arada yaşamaya başladıkları gözönünde bulundurulduğunda; araştırmadan elde edilen bu bulguların çocukların anne babadan biriyle, çoğunlukla da evden ayrılan babayla ilişkilerinin zayıflarken, anneye ilişkilerinin arttığını gösteren benzer temalı olduğu düşünülen araştırmalarla tutarlı olduğu görülmektedir (Amato ve Booth, 1996; Speiker, 2007; Kaljmin,2013).

Kaljmin'in (2013) araştırmasında boşanma sonrası anne baba ile ilişkilerin de boşanmadan etkilendiği; ancak anne ve babayla ilişkideki eşitsizliğin de arttığı ve biriyle ilişkilerin daha da zayıflarken, diğeriyle ilişkilerin güçlendiği; özellikle baba-çocuk arasındaki ilişkinin boşanmadan daha olumsuz etkilendiği belirlenmiştir. Kaljmin (2013) bu durumun çocuğun anne babasından biriyle bağını koparıp diğeriyle ise etkileşimini sürdürmeye çalışarak çözmeye çalıştığı "sadakat çatışması"ndan ya da anne babadan biriyle çocuğun aralarındaki ilişkiyi geliştirerek diğer anne babayla bozulan ilişkiden doğan boşluğu doldurma çabalarından kaynaklanabileceğini söylemiştir. Özellikle de babayla ilişkilerin boşanma sonrası zayıfladığını belirlemiş; çocuğun babayla iletişiminin azaldığını gören annenin de çocuğun yeterli desteği görebilmesi için çocukla olan ilişkisini geliştirmeye ve böylelikle babayla ilişkinin zayıflamasıyla oluşan boşluğu gidermeye çalışabileceğini belirtmiştir. Speiker (2007) ise çocukların birlikte yaşadıkları anneleriyle olan ilişki yakınlığının önemli ölçüde birlikte yaşanılan ya da yaşanılmayan babayla olan ilişki yakınlığına bağlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Amato ve Booth (1996), araştırmaları sonucunda boşanmanın baba ve çocuk arasındaki sevgi ve yakınlığı azalttığını, anne ve çocuk arasındaki ilişki içinse böyle bir azalmanın söz konusu olmadığını saptamışlardır. Sonuç olarak; ayrılık sonrasında çocukların genellikle anneleriyle birlikte yaşamaya devam etmeleri nedeniyle babalarıyla ilişkilerinin zayıflamaya başladığı; anne-çocuk ve anne-baba ilişkilerinin karşılıklı olarak birbirlerini etkiledikleri; ayrılıkla beraber özellikle birlikte yaşanılmayan babanın kabulünün ve ilgisinin daha az hissedilmeye başlandığı söylenebilir.

İlgili yazına bakıldığında, anne babası evli ya da boşanmış olan çocuklarla

yapılan bazı araştırmalarda bu araştırmadan elde edilen bulgulardan farklı olarak, çocukların anne tutumları ve baba tutumları arasında pozitif yönlü ilişkilerin olduğu, başka bir deyişle annelerin aldığı puanların artarken babaların aldığı puanların da arttığı ya da anne ve babanın aldığı puanlar arasında bir ilişkinin bulunmadığı görülmüştür (Forehand ve Nousiainen, 1993; Simons ve arkadaşları, 1994; Özen, 2009; Putnick ve arkadaşları, 2012). Örneğin Özen'in (2009), anne ve babası evli ve bir arada yaşayan çocuklarla yaptığı araştırmada anne baba tutumlarının alt boyutlarından biri olan algılanan anne kabul/ilgi ile algılanan baba kabul/ilgi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Forehand ve Nousiainen'in (1993) yaptıkları çalışmada da, çocukların yanıtları doğrultusunda anne ve babaların ölçeğin üç boyutundan (kabul/ilgi, psikolojik özerklik ve kontrol) aldıkları puanlar arasındaki korelasyonların anlamlı ve pozitif yönlü olduğu belirlenmiştir. Simons ve arkadaşlarının (1994) anne babası boşanmış ve anneleriyle birlikte yaşayan çocuklarla yaptıkları araştırmanın sonucunda ise anne tutumları ile baba tutumları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Putnick ve arkadaşlarının (2012) 9 ülkede annesi ve babası evli çocuklarla yaptıkları çalışmada algılanan anne kabulü ile algılanan baba kabulü arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Anne ve babası boşanma sürecinde olan çocuklarla yapılan bu araştırmanın sonuçları ile anne ve babası evli ya da daha önce boşanmış çocuklarla yapılan araştırmaların sonuçları arasındaki bu farklılığın, anne ve babanın ayrılması ve anne babadan biriyle farklı evlerde yaşamaya başlamanın araştırmamıza katılan çocuklar için kısa bir süre önce gerçekleşen yeni bir durum olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çocuğun ayrı yaşadığı anne ya da babasıyla aniden azalan bir arada olma süresi, çocukta ayrı yaşadığı anne ya da babasının kendisine

daha az ilgi gösterdiği ve daha az kabul ettiği şeklinde algıların oluşmasına neden olabilir. Bunun yanı sıra, birlikte yaşamadığı anne ya da babasıyla bir arada geçirdiği kısıtlı zaman, çocuğun o anne babasının ilgisini ve kabulünü hissetmesi için yetersiz de kalabilir. Ayrıca anne babadan birinin evden ayrılmasının ardından çocukla birlikte yaşamaya devam eden anne babanın çocukla ilgili sorumluluklarında artış olduğu bilinmektedir. Çoğu zaman birlikte yaşanan anne ya da baba da bu süreçte çocuğun diğer anne baba ile daha az görüşmesi nedeniyle olumsuz etkilenmemesi için çocuğa yönelik ilgi ve bakımını arttırabilmektedir (Kaljmin, 2013). Çocuğun da birlikte yaşadığı anne ya da babasının bu yöndeki çabalarını, ilginin ve kabulün artması olarak değerlendirebileceği söylenebilir.

IV.2. BİRLİKTE YAŞADIĞI/YAŞAMADIĞI ANNEYLE/BABAYLA İLİŞKİDE ALGILANAN KABUL-REDDİN BENLİK SAYGISI VE DEPRESYON DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ YORDAYICI ETKİSİNE İLİŞKİN REGRESYON ANALİZİ BULGULARININ TARTIŞILMASI

Bu araştırmanın ikinci temel amacı olan çocukların birlikte yaşadığı/yaşamadığı annesine/babasına ilişkin kabul-red ve kontrol algısının depresyon ve benlik saygısı üzerindeki etkisine ilişkin elde edilen bulgular aşağıda tartışılmıştır (Bölüm III.2.a, III.2.b ve III.2.c'de yer alan korelasyon ve regresyon analizleri).

Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre çocukların birlikte yaşadıkları

anne ya da babalarıyla olan ilişkilerinde algıladıkları kabul düzeyi ile benlik saygısı düzeyi arasında pozitif yönlü ve anlamlı; çocukların birlikte yaşadıkları anne ya da babalarıyla olan ilişkilerinde algıladıkları kabul düzeyi ile depresyon düzeyi arasında ise negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Buna göre çocuğun birlikte yaşadığı anne ya da babasıyla olan ilişkisinde algıladığı kabul düzeyi arttıkça benlik saygısı artmakta, depresyon düzeyi ise azalmaktadır. Yapılan regresyon analizi sonuçları da çocuğun birlikte yaşadığı anne ya da babasıyla olan ilişkisinde algıladığı kabulün benlik saygısı ve depresyon üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Yazında boşanma süreci yerine, daha çok boşanma sonrası süreçte çocuğun birlikte yaşadığı anne ya da babasıyla olan ilişkisinin çocuğun uyumu ve işlevselliği üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalar olduğu görülmüştür (Maccoby ve arkadaşları, 1993; Öngider, 2006; Lau, 2008). Bu araştırmalarda boşanma sonrası süreçte birlikte yaşanan anne ya da babayla-çocuk arasındaki ilişkinin depresyon ve benlik saygısı ile ilişkisine de yer verilmiştir. Bu nedenle bulgular değerlendirilirken yakın temalı olduğu düşünülen araştırmalar ele alınmış ve elde edilen sonuçların bu araştırmanın sonuçlarını destekler bilgiler sundukları görülmüştür. Lau'nun (2008) yaptığı araştırmaya göre boşanma sonrasında birlikte yaşadığı anne ya da babasıyla ilişkisi çocuğun benlik saygısını etkileyen en önemli faktör olarak belirlenmiştir. Maccoby ve arkadaşları ise (1993) yaptıkları araştırmanın sonucunda, ergen çocukların uyumunun birlikte yaşadığı anne ya da babasıyla yakın ilişki kurmasıyla ilişkili olduğunu; annesiyle yaşayan çocuklarda babalarıyla görüşmeye devam edip etmemelerinin çocuğun işlevselliğinde bir farklılık yaratmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Öngider'in (2006) araştırmasında da, boşanmış ailelerde çocuğun psikolojik uyumunun daha çok annenin çocuğu ne kadar kabul ya da red ettiğine

bağlı olduğu saptanmıştır. Bu araştırmada olduğu gibi, Öngider'in araştırmasında da anne ve babası boşanmış çocukların büyük bir kısmı (%96,8'i) anne ile birlikte yaşamaktadır. Walczak ve Burns'ün (2004) araştırmasına göre de iletişimin kalitesi ve çocuğun birlikte yaşadığı anne ya da babasıyla olan ilişkileri çocuğun boşanmaya uyumunu etkilemekte; çocuğun birlikte yaşadığı anne ya da babası tarafından sevildiğini hissetmesi ve ona yük olmadığını düşünmesi çocuğun uyumu üzerinde etkili olan en önemli etkenlerin başında gelmektedir.

Ayrılığın başlangıcı ve boşanma süreci çocuklar için belirsizlikler ile doludur. Aile birliğinin çözülmesiyle, çocuk bilindik bir dünyadan bilinmeyen bir dünyaya taşındığını hisseder. Bu nedenle pek çok çocuk anne ve babasının ayrılmasına depresif belirtilerle ve kendini güvencesiz hissetmeyle tepki verebilmektedir (Walczak ve Burns, 2004). Bazı çocuklar anne ve babalarının kendisini yeterince sevmemeleri nedeniyle ayrıldıklarına ya da ayrılığın nedeninin kendisi olduğuna inanabilmektedir. Bu da çocukta değersizlik, suçluluk duygularına neden olabilmekte, çocukların benlik saygısı zarar görebilmektedir (Benedek ve Brown, 1997). Özellikle anneyle mi yoksa babayla mı birlikte yaşayacakları, istedikleri anne babayla yaşayıp yaşayamayacakları ve beraber kaldıkları anne ya da babanın kendisine nasıl bakacağı ile ilgili sorular da bu dönemde çocukların en fazla düşündüğü ve kaygılandığı konulardır (Walczak ve Burns, 2004). Çocukların boşanmaya uyum sağlamaları, birlikte yaşadıkları anne ya da babanın stresle başa çıkabilme becerilerine ve çocukların bakımını aksatmamasına bağlı olduğu görülmektedir. Birlikte yaşanılmayan anne ya da babanın çocukla iletişimini sık ve düzenli aralıklarla sürdürmesi ise birlikte yaşanan anne ya da babanın taşıdığı yükü

de hafifletebilmektedir. Kendisine özel ilgi gösterilen çocuklar, tekrar kendilerine güvenmeye başlar ve mutlu olurlar. Burada en önemli konu; anne ve babanın, boşanma sürecindeki ve sonrasındaki çocuğa yönelik yaklaşımlarıdır (Benedek ve Brown, 1997).

Korelasyon analizi sonuçlarına göre çocukların birlikte yaşamadıkları anneleriyle/babalarıyla ilişkilerinde algıladıkları kontrol ile depresyon arasında ise pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, çocuğun birlikte yaşamadığı annesiyle/babasıyla ilişkisinde algıladığı kontrol arttıkça, depresyon düzeyi de artmaktadır. Yurt dışında yapılan yakın temalı olduğu düşünülen bazı araştırmaların da bu bulguları destekleyen sonuçlar sundukları görülmüştür (Lau, 2006; Noller ve arkadaşları, 2008). Lau 2006, birlikte yaşanılmayan anne ya da babanın çocuğun disiplinine fazla vurgu yapmasının çocuğun yeterlilik duygusuna zarar verdiğini ve suçluluk duygusu yaşamasına neden olduğunu ortaya koymuştur. Noller ve arkadaşlarının (2008) yaptıkları araştırmaya göre ayrılık sonrasında anne ile birlikte yaşayan ergen çocuklar babalarının onların yaşamlarını kontrol etme girişimlerine olumsuz tepki göstermektedir. Ayrıca çocuk, babasını görmek için zaman ayırmak ve haftasonunu babaya göre planlamakla ilgili zorluklar da yaşayabilmektedir. Bu durum özellikle de birlikte yaşamadığı anne babanın çocuğun tercihlerini kontrol etme çabaları ve çocuğun görüşünü dinlememekle ilgili isteksizliğiyle birleşince ilişkiye de zarar verebilmektedir. Yurt dışında yapılan araştırmalarla araştırmamızdan elde edilen sonuçlar karşılaştırıldığında; aynı durum ülkemizdeki örneklem için de geçerli olduğundan, bazı durumlarda çocukların birlikte yaşamadıkları anne ya da babanın kontrolüne olumsuz tepkiler verdikleri ve

duygu durumlarının olumsuz etkilendiği söylenbilir.

Çocuğun birlikte yaşamadığı anne ya da babasıyla ilişkisinde algıladığı kontrol arttıkça depresyon düzeyinin artmasının çeşitli nedenlerinin olabileceği düşünölmektedir. Çocuk birlikte yaşamadığı anne ya da babasıyla zaten kısıtlı bir süre için bir araya gelmektedir ve bu yüzden bu süre içinde davranışlarının kurallarla sınırlandırılması yerine anne ya da babasıyla daha rahat ve özgür zaman geçirmeyi isteyebilmektedir. Birlikte yaşamadığı anne ya da babasıyla görüşme günleri, çocuk açısından gündelik yaşam rutininin dışında olan ve diğer günlerde uygulanan kuralların ve kısıtlamaların olmadığı bir "eğlence" günü gibi algılanıyor da olabilir (Emery, 2013). Bir başka neden de; çocuğun birlikte yaşamadığı anne ya da babasının kendisinin temel bakım veren anne baba olmaması nedeniyle kural koyma ya da davranışlarını kısıtlama hakkının da olmadığı yönündeki düşöncelerinden kaynaklanabilir. Ayrıca birlikte yaşamadığı anne ya da babasıyla ilişkisinde yeterince sıcaklık ve kabul algılamıyorsa, çocuğun bu kontrolü "baskı" olarak da değerlendirebileceği düşünölmektedir. Çocuğun verdiği olumsuz tepkilere karşın, kontrolün ve kısıtlamaların azalması beklentisinin gerçekleşmemesi durumunda da olumsuz duygu durumu ve depresyonun oluşabileceği düşünölmektedir.

IV.3. ANNE VE BABASI BOŞANMA SÜRECİNDE OLUP YANINDA YAŞAMADIĞI ANNESİYLE/BABASIYLA SIKLIKLA GÖRÜŞEN ÇOCUKLAR İLE ANNE VE BABASI BOŞANMA SÜRECİNDE OLMAYAN ÇOCUKLARIN EKRÖ/K, ÇDÖ VE CBSÖ'DEN ALDIKLARI PUANLARIN KARŞILAŞTIRILMASINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI

Araştırmada, anne ve babası boşanma sürecinde olup yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocuklar ile anne ve babası boşanma sürecinde olmayan çocuklar arasında algılanan anne-baba kabul-red ve kontrol, depresyon ve benlik saygısı açısından farklılığın olup olmadığı sorusuna yanıt aramak amacıyla “bağımsız örneklem t-testi” kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, anne ve babası boşanma sürecinde olup yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocuklar ile anne ve babası boşanma sürecinde olmayan çocuklar arasında yalnızca benlik saygısı açısından anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Buna göre anne ve babası boşanma sürecinde olup yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocuklar, anne ve babası boşanma sürecinde olmayan çocuklara göre daha yüksek benlik saygısı düzeyine sahiptir. İlgili yazında anne ve babası boşanma sürecinde olup yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocuklar ile anne ve babası boşanma sürecinde olmayan çocukları benlik saygısı açısından karşılaştıran çalışmalara rastlanmadığından, görüşme sıklığı ve boşanmanın benlik saygısı üzerindeki etkisi ile ilgili yayınlar ele alınarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Görüşme sıklığı, çoğu zaman birlikte yaşanılmayan anne/baba-çocuk

ilişkisinden değil, daha çok boşanma sürecinin nasıl gerçekleştiği ve boşanma sürecinde anne ve babanın nasıl etkilendiği önemli olmaktadır. (Kelly ve Wallerstein, 1977). Boşanma ve sonraki süreçte birlikte yaşanılmayan anne ya da babayla görüşme sıklığı, anne ve baba arasındaki ilişkinin niteliği ve işbirliği yapabilmeleriyle yakından ilişkilidir (Sobolewski ve King, 2005; Peters ve Ehrenberg, 2008). Anne ve baba arasında çatışma olması çocuğun birlikte yaşamadığı anne ya da baba ile görüşmesinin niteliği ve niceliğini ve çocuğun boşanma sonrası uyumunu ve psikolojik işlevselliğini etkileyebilmektedir. Bu doğrultuda; çocuğun birlikte yaşamadığı annesi/babasıyla sıklıkla görüşebilmesinin ayrılan anne ve baba arasındaki çatışmanın azlığına ya da halen bir çatışma yaşamamaları ile mümkün olabileceği ve çocukların benlik saygısı açısından anne ve baba arasında çatışma olup olmamasının boşanmada daha önemli olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, çocukların benlik saygısı açısından boşanmadan çok boşanma sürecinde ve sonrasında eşler arasındaki ilişki önemlidir (Lau, 2007).

Araştırmalar da çocuğun benlik saygısının, psikolojik uyumunun ve işlevselliğinin boşanma sürecinde daha çok anne ve baba arasındaki çatışmadan etkilendiğini göstermektedir (Maccoby ve arkadaşları, 1993; Burns ve Dunlop, 2002; Öngider, 2006; Lau, 2007; Noller ve arkadaşları, 2008). Lau'nun (2007) yaptığı araştırmanın sonucuna göre, boşanma sonrası anne ve baba arasındaki çatışma düzeyi arttıkça çocuğun benlik saygısı düzeyi azalmaktadır. Noller ve arkadaşlarına ait (2008) çalışmada da aile çatışması çocuğun uyumu üzerinde (depresyon, benlik saygısı ve kaygı) aile tipinden (evli ya da boşanmış) daha güçlü bir etki göstermiştir. Burns ve Dunlop'un (2002) çalışmasına göre benlik saygısı, depresyon ve kaygı

açısından çocuğun şiddetli çatışma yaşanan boşanmış bir aileden gelmesiyle şiddetli çatışma yaşanan evli bir aileden gelmesi arasında bir fark bulunmamaktadır. Ayrıca anne babanın aralarındaki çatışmanın düzeyine ilişkin kendi algıları ile çocukların anne babanın çatışmasının düzeyine ilişkin algıları arasında farklılıklar olduğunu; çocuğun algıladığı çatışma düzeyinin ve bu çatışmaya kendisinin de katılımının çocuğun uyumunu daha fazla etkilediğini de saptamışlardır. Maccoby ve arkadaşları ise (1993), çocuğun uyumuyla çocuğun anne baba çatışması ortasında kalıp kalmaması arasında ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Öngider (2006) çocukların kişilik uyumu açısından anne-baba kabul-reddinin ve anne-baba arasındaki çatışmanın anne ve babanın evli ya da boşanmış olmasından daha önemli olduğunu saptamıştır.

Anne ve babanın sürekli tartıştığı bir ortamda yaşayan bir çocuk, anne ve babasının ayrılmasıyla beraber özellikle ayrılığın ilk dönemlerinde anne ve baba arasındaki çatışmaya tanık olmaktan kurtulduğu için rahatlayabilir ve kendisini daha iyi hissedebilir. Walczak ve Burns'ün (2004) yaptığı araştırmada araştırmaya katılan çocukların büyük bir çoğunluğunun artık anne ve babaları arasında kavga ve çatışma olmayacağı düşüncesiyle ayrılıkla beraber rahatladıkları görülmüştür. Boşanmanın böylelikle bazı çocuklar için ev içi gerilimden ve şiddetten kurtulma anlamına geldiği gösterilmiştir.. Anne ve babası arasındaki şiddetli çatışma içinde yaşayan çocuklar, ayrılığı ya da boşanmayı kavga ve dövüşten bir kurtuluş yolu olarak ya da evlerinin güvenli ve sıcak bir yuvaya dönüşmesi için bir şans olarak görebilmektedir (Benedek ve Brown, 1997). Birlikte yaşamadığı annesiyle/babasıyla ilişkisini düzenli ve sık aralıklarla sürdürmesi de çocuk üzerindeki olumlu etkiyi arttırmaktadır (Walczak ve

Burns, 2004). Yazındam ve araştırma bulgusundan hareketle; bu durumun çocuğun benlik saygısını da olumlu yönde etkileyebileceği; boşanma sürecinde birlikte yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocukların benlik saygısının da bu nedenle bu dönemde anne ve babası bir arada ve evli olan çocuklardan daha yüksek olabileceği düşünülmektedir.

Çocukların sağlıklı bir benlik imgesi geliştirmeleri ve insanlarla kalıcı, sevgi dolu ilişki geliştirmeleri, hayatlarındaki en önemli figürler olan anne ve babaya yakın olmalarına bağlıdır. Bu yüzden anne ve baba için boşanma sürecinde en önemli konu çocuklarla yakın ve sıcak bir ilişki kurmak olmalıdır. Boşanmanın çocuklar açısından en kötü yanlarından biri çocukların anne babadan biriyle ilişkisinin kopma olasılığıdır. Çocukların birlikte yaşamadıkları anne ya da babalarıyla ile sık ve düzenli görüşmeye gereksinimleri vardır (Benedek ve Brown, 1997). Walczak ve Burns'e (2004) göre, ayrılık dönemindeki tartışmalara katılmamış olma, hem anne hem baba ile ilişkiyi koruma ve çocuğu memnun edecek nitelikteki görüşme sıklığı çocuğun boşanmaya uyumunu olumlu etkileyen faktörlerdir. Sık görüşme her iki tarafın da birbirini daha iyi tanmasına ve yakınlaşmasına yardımcı olmaktadır.

**IV.4.ANNESİ VE BABASI BOŞANMA SÜRECİNDE OLAN
ÇOCUKLARIN GÖRÜŞME SIKLIĞINA GÖRE ANNE EKRÖ/K VE BABA
EKÖ/K PUANLARININ KARŞILAŞTIRILMASINA İLİŞKİN
BULGULARIN TARTIŞILMASI**

Annesi ve babası boşanma sürecinde olan çocukların görüşme sıklığına göre algıladıkları anne kabul-reddi ve kontrolünün ve algıladıkları baba kabul-reddi ve kontrolünün farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi için yapılan “tek yönlü varyans analizi (ANOVA)” sonuçlarına göre yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen, nadiren görüşen ve hiç görüşmeyen çocuklar arasında baba kabul-reddi ve kontrolü açısından anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla hiç görüşmeyen çocuklar, yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocuklara göre babalarıyla ilişkilerinde daha fazla red algılamaktadır. Yazında; anne ve baba kabul-reddini çocuğun birlikte yaşamadığı annesiyle/babasıyla görüşme sıklığına göre karşılaştıran bir çalışmaya rastlanmamış; ancak birlikte yaşanılmayan anne ya da baba ile (çoğu durumda babayla) çocuk arasındaki ilişkinin görüşme sıklığından etkilendiğini gösteren araştırmaların bu araştırmadaki bulguları destekleyen bilgiler sundukları görülmüştür (Maccoby ve arkadaşları, 1993; Dunn ve arkadaşları, 2004; Speiker, 2007). Dunn ve arkadaşları (2004) araştırmalarında çocukların birlikte yaşamadıkları babalarıyla telefonla dahil olmak üzere sık aralıklarla ve düzenli görüşmelerinin babayla daha yakın ve daha yoğun bir ilişkiye işaret ettiği sonucuna ulaşmışlardır. Speiker (2007) araştırmasının sonucunda çocuğun birlikte yaşadığı ya da yaşamadığı

babasıyla ilişki yakınlığının fiziksel ve sözel etkileşimde bulunma ile pozitif yönlü ilişkili olduğunu belirlemiştir. Özellikle birlikte yaşanılmayan babayla yakın ilişki kurmada fiziksel ve sözel etkileşimin daha önemli rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Maccoby ve arkadaşları (1993), yaptıkları araştırmada çocuğun birlikte yaşamadığı annesiyle/babasıyla yakın bir ilişki sürdürebilmesi için çok az da olsa anne babayla görüşmesinin gerekli olduğunu belirlemiştir. Bu araştırmalar doğrultusunda; çocuğun birlikte yaşamadığı anne ya da babasıyla daha yakın ilişki kurabilmesi ve bu ilişkide kabul algılaması için sık ve düzenli aralıklarla görüşmeye gereksiniminin olduğundan söz edilebilir. Örneklemimizdeki çocukların büyük çoğunluğunun ayrılık sonrası anneye birlikte yaşamaya devam etmeleri nedeniyle, ülkemizdeki çocukların anne ve babalarının ayrılığından sonra çoğunlukla anneleriyle birlikte yaşamaya devam ettikleri, birlikte yaşamadıkları babayla ilişkilerinde algıladıkları kabulün de görüşme sıklığının azalmasıyla ya da tamamen sona ermesiyle azaldığı söylenebilir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2013 yılında boşanan çiftlerin sayısı bir önceki yıla göre % 1,6 artarak 125.305'e yükselmiştir (TÜİK, 2014). Türkiye'de boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerinin incelendiği araştırmalarda ayrılık ve boşanma sonrası çocukların büyük çoğunluğunun genellikle anne ile birlikte yaşamaya devam ettikleri görülmektedir (Öngider, 2006; Aydın, 2009). Bu durumda boşanan ailelerin önemli bir kısmının çocuk sahibi oldukları da göz önüne alınarak, boşanma sonrası çocukları koruyabilmenin önemi yadsınamaz.

Bu araştırmaya katılan çocukların bir bölümü birlikte yaşamadığı anne ya da babasıyla nadiren görüşmekte ya da hiç görüşmemektedir. Ayrılık sonrası çocukla birlikte yaşamadığı anne ya da babanın, çoğunlukla da babanın çocukla nadiren

görüşmesinin ya da hiç görüşmemesinin çeşitli nedenlerinden bahsedilmektedir. Bu nedenlerin bazıları anne ya da baba, bazıları ise çocukla ilgili nedenler olabilir. Benedek ve Brown (1997), anne ya da baba ile ilgili nedenlerden bazılarını şu şekilde sıralamıştır: 1) Her görüşmeden sonra çocuklarından ayrılırken acı çeken anne ya da baba, bu acı veren durumdan kurtulmak ya da çocuğun üzülmesine neden olmamak için hiç görüşmemeyi bir yol olarak görebilir. 2) Bazı anne ya da babalar yaşadıkları parasal sıkıntı nedeniyle ayrılık sonrası kendine gösterebileceği bir ev döşeyememesi gibi nedenlerle çocuğuyla görüşmek ve onu evine götürmekten çekiniyor da olabilir. 3) Çocukla görüşmeme, görüşmeyen anne ya da babanın fiziksel ya da ruhsal bir bozukluğunun olmasından da kaynaklanabilir. 4) Çocukları teslim ederken yaşadıkları sorunlar nedeniyle tartışabilirler; bu tartışmadan kaçınmak için de çocuğunu görmemeyi tercih edilebilirler. 5) Çocukla görüşmemenin tamamen görüşmeyen anne ya da babanın benmerkezci ve sorumluluklarını yerine getirmeyen bireyler olmasından kaynaklandığı durumlar da söz konusu olabilir.

Bazen birlikte yaşamadığı annesi ya da babasıyla görüşmeyi istemeyen kişi, çocuk da olabilir. Birlikte yaşanılmayan anne ya da babayla görüşme çocuklara boşanma öncesi ve sırasındaki sıkıntıları, sarsıntıları hatırlatıyor olabilir. Ya da ziyarete gittiği anne ya da baba çocuğa az vakit ayırdığından çocuk orada keyif almadan tüm gün televizyon seyretmek gibi kendisi için sıkıcı olan etkinlikler yapmak zorunda kalıyor olabilir. Öte yandan, birlikte yaşamadığı anne ya da babasının yaşamına yeni bir sevgili girmişse, çocuk yeni sevgiliyle biraraya gelmeyi istemiyor da olabilir (Benedek ve Brown, 1997).

Bazı durumlarda çocuk ve birlikte yaşamadığı anne ya da babası arasındaki ilişkinin bozulmasının ve artık görüşmemeye başlamalarının nedeni birlikte yaşanılan anne ya da babanın çocuğu bu yönde olumsuz etkilemesi de olabilir. Bu noktada anne ve baba arasında çekişmeli bir boşanma sürecinin ve velayet anlaşmazlığının olduğu durumlarda olduğu belirtilen "ebeveyne yabancılaşma" kavramından söz edilebilir. Gardner (2001), özellikle velayet anlaşmazlıkları olduğunda anne babadan birinin çocuğun diğeri ile ilişkisini bozmaya yönelik davranışlar sergilediğini, bunun sonucunda çocuğun anne ya da babasına karşı yabancılaştığını ve yabancılaşmanın artması durumunda çocuğun anne ya da babasıyla görüşmeyi hiçbir şekilde kabul etmediğini söylemiştir. Bu araştırmada kullanılan görüşme formundaki "Annenle görüşmeyi istemediğin bir zaman oldu mu?" sorusuna örneklemimizdeki çocukların % 13,2'sinin "evet", yanıtını verdiği; "Babanla görüşmeyi istemediğin bir zaman oldu mu?" sorusuna % 39,6'sının "evet" yanıtını verdiği; "Geçmişe dönüp bakınca, yanında yaşamadığın anne/babanla ilgili eski düşüncelerinin şimdikinden daha farklı olduğunu hissediyor musun?" sorusuna % 53,8'inin "evet" yanıtını verdiği; "Annenle baban hakkında konuştuğunuz oluyor mu?" sorusuna %41,8'inin "evet" ve "Babanla annen hakkında konuştuğunuz oluyor mu?" sorusuna da yine %41,8'inin "evet" yanıtını verdiği görülmüştür. Buna ek olarak; annelerinin yanında yaşayan çocukların %18,8'nin annelerinin babaları hakkında olumsuz şeyler söylediğini ve %3,1'inin ise annelerinin babaları hakkında bazen olumlu, bazen olumsuz şeyler söylediğini belirttikleri de görülmüştür. Araştırmaya katılan çocukların anne ve babaları arasında boşanma ve velayetle ilgili mahkeme sürecinin devam ettiği de göz önünde bulundurulduğunda; çocukların birlikte yaşamadıkları babalarıyla nadiren görüşmelerinde ya da hiç

görüşmemelerinde bu mahkeme sürecinin ve anne babadan birinin çocuğu diğerine karşı olumsuz yönde etkilemesinin de etkili olabileceği düşünülmektedir. Gardner gibi, Booth ve Amato da (1994) çalışmalarında anne ve baba arasında çatışma olması durumunda çocukların anne babasından biriyle diğerine karşı ittifak kurabileceğinden söz etmişlerdir. Kelly ve Johnston ise (2001), çocuğun çeşitli nedenlerle (anne baba çatışması, anne babanın kişilik özellikleri, anne ya da babanın geçmişte çocuğa yönelik istismarı vb) anne ya da babasıyla görüşmeyi reddedebileceğini; çocuğun görüşmeyi reddetmesinin, görüşmeyi reddettiği anne ya da babası tarafından geçmişte istismara ya da aile içi şiddete maruz bırakılması ile ilgili olması durumunda "yabancılaşma" ya da "yabancılaşan çocuk" kavramının kullanılmaması gerektiğini belirtmişlerdir.

Anne ve babanın ayrılmasından önce aynı evde yaşadıkları dönemde babayla çocuk arasında zaten olumsuz bir ilişkinin bulunması, ayrılıkla beraber babanın evden ayrılmasıyla çocuk ve baba arasındaki ilişkinin tamamen kopmasına da neden olabilir (Lewis, Maka ve Papacosta, 1998). Öte yandan Dunn ve arkadaşları (2004) çocuk ve birlikte yaşamadığı babası arasındaki ilişkinin kalitesi ile görüşme sıklığı arasındaki ilişkinin yönünün çok net olmadığını, yanında yaşanılmayan babayla sıcak ve sevecen bir ilişkinin daha sık aralıklarla ve düzenli iletişime geçmeyi de özendirebileceğini söylemişlerdir. Arditti ve arkadaşlarının (1993) yaptığı araştırmaya göre de, çocuklarıyla sık görüşen babaların ayrılık ve boşanma öncesi süreçte de çocuklarıyla daha iyi ilişkilere sahip olan babalar olduğu saptanmıştır.

Bu araştırmaya katılan tüm çocukların anne ve babaları arasındaki

anlaşmazlıklar mahkemede de olsa devam etmektedir. Artık bir arada yaşamayan ve birbirlerini görmeyen anne ve babaların karşılaştıkları ve böylelikle tartışma olasılığının bulunduğu anlar, çoğu zaman çocuğun anne babadan birinin yanından diğerinin yanına gittiği anlardır (Noller ve arkadaşları, 2008) . Anne ve babasının karşılaşması durumunda tartışma olasılıklarından kaygı duyan ve bu tartışmaya tanık olmak istemeyen çocukların bu nedenle de birlikte yaşamadıkları babalarıyla görüşmeyi reddedebilecekleri düşünülmektedir. Aynı şekilde anne ve babanın da birbirleriyle karşılaşmaktan ve tartışmaktan kaçınmaları da annenin çocuğu babaya göstermemesine ya da babanın çocukla görüşme için çaba göstermemesine neden olabilmektedir. Ayrıca örneklemdaki çocukların önemli bir kısmının anne ve babaları arasındaki velayet anlaşmazlığı da devam etmektedir. Kısaca, anne ve baba arasında devam eden çatışmanın da çocuğun babayla görüşmesini engelleyebileceği ve çocuk ile baba arasındaki ilişkiyi bozabileceği düşünülmektedir.

Çocuğun birlikte yaşamadığı annesi ya da babasıyla nadiren görüşmesi ya da hiç görüşmemesi çocuğa zarar verebilmektedir. Oysaki ayrı yaşayan anne ya da babayla görüşmeye devam etmek ise çocukların ayrılık sonrası yeni yaşamına ve yeni aile düzenine uyum sağlamalarını kolaylaştıran bir etkiye sahip olabilmektedir. Bazı durumlarda çocuğun birlikte yaşamadığı anne ya da babanın görüşme isteğini reddedebileceği ve bunun nelerden kaynaklanabileceği yukarda belirtilmiştir. Ancak bazen annesiyle ya da babasıyla görüşmeyi istemeyen çocukların, birlikte yaşamadıkları anne ya da babalarıyla bir araya geldiklerinde bu bir araya gelişten memnun oldukları ve ilişkilerini sürdürme eğiliminde oldukları da görülebilmektedir. Bu yüzden çocuğuyla birlikte yaşamayan anne ya da babanın çocuğuyla görüşmeyi

sürdürebilmek için çaba göstermeleri gerekirse uzman yardımı almaları önerilmektedir. Görüşmeden vazgeçme ise çocukta daha fazla öfkeye ve ilişkinin ilerde düzelmesinin zorlaşmasına neden olabilir. Bazı durumlarda ise çocuğun anne ya da babasıyla görüşmeyi reddetmesinde ya da görüşmemesinde ihmal ve istismar gibi yaşantılar etkili olabilir. Diğer anne babayla birlikte olmanın çocuğa çeşitli nedenlerle zarar verdiği ya da diğer anne babanın yanında çocuğun güvenliğinin olmadığı durumlarda (ihmal ve istismar gibi), çocuk o anne babayla görüşmemelidir. Bu konuda bir ruh sağlığı uzmanından yardım alınması çocuk açısından yararlı olacaktır (Benedek ve Brown, 1997). Annesi ya da babasıyla ilişkileri bozulan ve anne babadan herhangi biriyle görüşmeyen çocuklarla gerçekleştirilen terapilerde, tüm bu olası nedenlerin göz önünde bulundurulmasının ve varolan durumun nedenlerinin ayrıntılı bir şekilde incelenebilmesi ve anlaşılabilmesi açısından çocukla ilgili olarak hem anneden, hem babadan bilgiler alınmasının ve hem annenin, hem de babanın sürece katılımlarının sağlanmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma bulgularında görüldüğü gibi ayrı yaşadığı anne ya da babası ile sık görüşen çocuklar boşanma süreci ve sonrasında uyum sağlayabilmektedir. Başka bir ifade ile boşanma travması ile daha kolay başa çıkabilmektedirler. Bu noktada eşler ayrılmış da olsa, artık iki düşman gibi davranıyor da olsalar sözkonusu çocuklarsa, anne babaların erkek ve kadın-eş olma rollerinden çıkıp anne babalık tepkileri ile hareket etmeleri gerekmektedir. Çocuğun yüksek yararı için ayrılan eşle çocuğun makul ve yeterli sürelerle bir arada vakit geçirebilmeleri önemlidir.

Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre ayrı yaşadığı annesiyle/babasıyla görüşme sıklığının çocuklar arasında baba kontrolü açısından da anlamlı bir farklılık

ortaya çıkardığı görülmüştür. Yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla hiç görüşmeyen çocukların, yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen çocuklara göre babalarıyla olan ilişkilerinde daha az kontrol algıladıkları görülmüştür. İlgili yazında yanında yaşamadığı annesiyle/babasıyla sıklıkla görüşen, nadiren görüşen ve hiç görüşmeyen çocukları algıladıkları anne-baba kontrolü açısından karşılaştıran bir araştırmaya ya da yakın temalı olduğu düşünülen bir araştırmaya rastlanmadığından yazınla karşılaştırılamamıştır. Ancak daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, araştırmaya katılan çocukların % 71,4'ü anneleriyle birlikte yaşadıkları ve çocukla babanın birlikte geçirdiği zamanın azalmasının ve sonraki süreçte de kısıtlı bir zaman içerisinde görüşmelerinin çocuğun babanın kontrolünü de daha az hissetmesine neden olabileceği göz önünde bulundurulmaktadır. Öte yandan; babayla çocuğun hiç görüşmemesinin zaten çocuğun babanın koyduğu kurallardan, davranışları üzerindeki denetimlerden ve kısıtlamalardan tamamen uzak kalması olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Anne babanın boşanma süreci ve sonrasında çocuklarıyla iletişimlerini kesintisiz sürdürebilmelerinin önemi açıkça gözlenmektedir. Anne babanın kontrolü olmaması ya da çocuğun bu kontrolü algılamıyor olması çocuğun kendisini değersiz hissetmesine ve anne babaya uzaklaşmasına neden olacaktır.

IV. 5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Anne ve babanın ayrılması ya da boşanması sonrası çocuğun annesi ve babası ile ilişkisinin niteliğini etkileyen pekçok faktör bulunmaktadır. Özellikle "kriz dönemi" olarak adlandırılan ve yaklaşık iki yıl süren ayrılık sonrası ilk dönemde (Kelly ve Emery, 2003; Rogers, 2004), çocuğun boşanmayla ilgili yaşadığı duygusal ve davranışsal zorlukların ve anne baba tutumlarından nasıl etkilendiklerinin yeterince anlaşılamaması ilerleyen dönemlerde hem çocuğun anne babayla ilişkilerinin bozulmasına, hem de boşanmaya uyumda zorlukların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu çalışma, ayrılık ve boşanma döneminin çocukların anne-baba tutumlarını ve kabul-reddini nasıl algıladıkları, birlikte yaşadıkları ve yaşamadıkları anneleriyle/babalarıyla ilişkilerinde algıladıkları kabul-reddin ve kontrolün benlik saygısı ve depresyon düzeyi üzerindeki etkisi ve görüşme sıklığı ile algılanan anne-baba kabul-reddi arasındaki ilişkiler açısından da değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Araştırma sonuçları; boşanma sürecinde özellikle baba-çocuk ilişkisinin azaldığını, anne-çocuk ve baba-çocuk ilişkisinin birbirlerini etkileyebildiğini, birlikte yaşadığı annesi ya da babasıyla ilişkisinin, çocuğun benlik saygısı ve depresyonu üzerinde etkili olduğunu; birlikte yaşamadığı anne ya da babadan algılanan kontrolün artışının çocuğun depresyon düzeyiyle negatif yönlü ilişkili olduğunu; birlikte yaşadığı anne ya da babayla görüşme sıklığına göre algılanan kabul-red ve kontrolün farklılaşabildiğini göstermektedir. Elde edilen bulgular ne kadar yol gösterici ise de ülkemize genellenebilmesi için konuya ilişkin daha çok sayıda ve ayrıntılı araştırma yapılması önerilmektedir.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular boşanma sürecinde anne, baba ve ocuk arasındaki ilişkileri ve boşanma sürecinin ocuk üzerindeki etkilerini inceleyen yazına katkı sağlamaktadır. Ayrıca bulgular bu dönemde anne, baba ve çocukla yapılan bireysel terapilerde ya da aile terapilerinde ele alınabilecek konularla ilgili olarak klinisyenlere yardımcı olabilecektir. Bu alışma ülkemizde ilk kez görüşme sıklığına göre anne-baba kabul-reddinin incelenmesi açısından da önem taşımakta ve elde edilen bulguların hem klinisyenlere, hem de mahkemelere yardımcı olabilecek bilgiler sunduğu da dşnlmektedir. Bulgular, klinisyenler açısından annesiyle ya da babasıyla ilişkileri bozulan ve anne babadan biriyle görüşmeyen çocuklarla gerçekleştirilen terapilerde, anne babadan sadece birinden bilgi almanın eksikliğine, hem anneden, hem babadan bilgiler alınmasının ve anne babanın sürece katılmalarının sağlanması gerekliliğine işaret etmektedir. Klinisyenin, tek taraftan alınan yanlı ve eksik olabilecek bilgiler yerine iki taraftan da alınan bilgiler aracılığıyla, boşanma süreci öncesinde anne baba ve ocuk arasındaki ilişkinin niteliğini ve çocuğun anne babadan biriyle ilişkilerinin bozulmasında boşanma sürecinin ve diğer anne babanın tutumlarının etkili olup olmadığı hakkında ayrıntılı ve sağlıklı bilgilere sahip olabileceği dşnlmektedir. Böylelikle ocuk/lar ve aile için uygun bir terapi ve müdahale planı oluştururken klinisyenin yararlanabileceği daha çok sayıda bilginin elde edilmesi mümkün olacaktır.

Araştırmadan elde edilen bulgular değerlendirilirken araştırmanın sınırlılıkları da göz önünde bulundurulmalıdır. Boşanma sürecinde çocuğun algıladığı anne baba tutumları, anne baba kabul-reddi, benlik saygısı ve depresyon düzeyi ile ilişkili bazı

değişkenler (anne-baba çatışma düzeyi, çocuğun çatışmaya katılımı, velayetle ilgili kaygı gibi) ele alınamamıştır. Anne babası bir arada yaşayan çocukların anne babaları arasındaki ilişkinin niteliği ve çatışma düzeyinin ele alınamaması da benzer bir durumdur. Araştırma sonucunda ortaya çıkan, anne babası bir arada yaşayan çocukların benlik saygısının anne ve babası boşanma sürecinde olan çocuklara göre daha düşük olması yönündeki bulgu değerlendirilirken yukarıda sözü edilen değişkenlerin (Anne baba arasındaki ilişkinin niteliğinin ve çatışma düzeyi), söz konusu bulgunun elde edilmesine katkısı hatırdta bulundurulmalıdır.

Anne babaların mahkeme sürecinin devam etmesi nedeniyle anne babası boşanma sürecinde olan çocukların velayetlerinin kimde olacağı ile ilgili kesin bir karar bulunmaması da araştırmanın sınırlılıklarındandır. Mahkeme sürecinin devam etmesinin; çocukların sorulara verdiği yanıtları etkileyebileceği ve çocukların verilecek velayet kararıyla birlikte yaşadıkları anne ya da babadan ayrılma kaygısıyla kendilerini olduğundan daha iyi göstermiş olabilecekleri; özellikle benlik saygısı ve depresyon puanlarının bu durumdan etkilenmiş olabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca bu çalışmanın ortaya koyduğu güçlüklerden biri de iş yoğunluğu ve stres yoğunluğunun olduğu ortamlarda, araştırmayı sağlıklı bir şekilde sürdürmeye ve sonlandırmaya ilişkin güçlütür. Ölçeklerin, özellikle de görüşme formlarının uygulanmasının zaman alması nedeniyle pek çok form değerlendirilemeyecek kadar boşluklar ile geri dönmüştür. Öte yandan velayetle ilgili davalarda psikolog, sosyal hizmet uzmanı ve pedagogun anne, baba ve çocuklar ile görüşme yaparken kullandıkları standart bir görüşme formunun bulunmaması da dikkat çekmektedir.

Anne, baba ve çocuklara yönelik yapılandırılmış standart bir görüşme formunun varlığının ve tüm uzmanlarca benzer formların kullanımının bilgilerin eksik alınmasına ya da unutulmasına engel olması ve velayet değerlendirmesinin daha ayrıntılı ve sağlıklı bir şekilde yapılması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Aile mahkemelerinde çalışan uzmanların ortak olarak kullanabilecekleri standart görüşme formları boşanma sürecindeki aileler ile ilgili daha çok sayıda niceliksel bilgi sağlayabilirler. Bu formlardan elde edilen bilgilerin bir araya getirilmesi ile oluşturulacak bir veri tabanı, boşanma sürecindeki ailelerle ilgili daha zengin bilgiler sunacağı için klinisyenlere de yardımcı olabileceği gibi, ülke genelinde ailelerle ilgili uygulanacak sosyal politikaların geliştirilmesi sürecinde politika yapıcılara da yol gösterici bilgiler sunabileceği düşünülmektedir. Yapılandırılmış standart bir görüşme formunda alınacak bilgiler ve sorularla ilgili öneriler EK 2'de sunulmuştur.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı tek kaynaktan alınan bilgilerle sınırlı olmasıdır. Sadece çocuktan bilgi alınıp, anne ve babalar araştırmaya dahil edilmemiştir. Buna ek olarak, kullanılan veri toplama araçlarının öz bildirime dayanması nedeniyle sorulara verilen yanıtlarda yanlılığın olabileceği düşünülmektedir. Araştırmada kullanılan ölçek ve soruların sayısının fazla olması ve uygulamanın bireysel yapılması katılımcı sayısını azaltmıştır. Araştırmanın korelasyonel bir çalışma olması nedeniyle nedenselliğe ilişkin de bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ayrılıkla birlikte annesiyle ya da babasıyla birlikte yaşamaya başlayan çocukların dağılımının orantısız olması ve araştırmanın boylamsal olmaması da araştırmanın diğer sınırlılıklarıdır.

Yazın incelendiğinde, annesi ve babası boşanmış çocuklarla yapılan pek çok araştırmanın olmasına karşın, annesi ve babası yeni ayrılmış ve boşanma süreci devam eden çocuklarla yapılan araştırmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Boşanma sürecinin çocuğun sonraki süreçte anne ve babasıyla olan ilişkilerinin niteliğini belirleyen faktörlerden biri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu süreci yaşamakta olan ailelerin çocuklarıyla yapılacak araştırmalar önem kazanmaktadır. Bu araştırmayla ülkemizde ilk kez ele alınan konularla ilgili bu araştırmanın bulgularını destekleyebilecek yeni araştırmaların gerekli olduğu düşünülmüştür.

İleride yapılacak araştırmalarda boşanma sürecinde anne-baba-çocuk ilişkisi ve çocuğun uyumuyla ilişkili olabilecek başta anne baba arasındaki ilişkinin niteliği olmak üzere daha çok sayıda değişkenin ele alınması, tek kaynak (sadece çocuk) yerine birden çok kaynaktan bilgi toplanması, daha geniş örnekleme bilgi toplanması ve araştırmada ele alınan konularla ilgili boylamsal çalışmaların yapılmasının da daha zengin ve ayrıntılı bilgiler elde edilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Aktaş, S. (2011). 9. Sınıfta Anne Baba Tutumları ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Akyüz E.(1978). Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1-2): 1-6.

Albertini, M., Garriga, A. (2011). The Effect Of Divorce on Parent–Child Contacts: Evidence on Two Declining Effect Hypotheses. *European Societies*, 13(2): 257-278.

Amato, P. R., Booth, A. (1996). A Prospective Study of Divorce and Parent-Child Relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 356-365.

Amato, P. R., Kane, J. B., James, S. (2011). Reconsidering The “Good Divorce”. *Family Relations*, 60(5): 511-524.

Amerikan Psikiyatri Birliği (2005). DSM-IV-TR: Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı(Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı) (E. Köroğlu çev.). Ankara: Hekimler Yayınlar Birliği.

Aral, N. ve Başar, F. (1998). Boşanmış Aileye Sahip Olan ve Olmayan Çocukların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. <https://www.pegem.net/akademi/kongrebildiri>

_detay.aspx?id=36488

Aral, N., Gürsoy, F. (2000). Boşanmış ve Boşanmamış Ebeveynlerin Çocuklarının Depresyon Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 1(1): 18-28.

Arditti, J. A., Keith, T. Z. (1993). Visitation Frequency, Child Support Payment, and the Father-Child Relationship Postdivorce. *Journal of Marriage and the Family*, 699-712.

Aydemir, A. (2010). Çocuk ve Ergenlerde Obezite, Depresyon ve Aleksitimi Düzeyleri Arasındaki İlişki: İstanbul Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydın, O. (2009). Boşanma Sürecinde Velayet ile İlgili Anlaşmazlık Yaşayan Ebeveynlerin Çocuklarına İlişkin Düşünceleri ve Çocukların Boşanmaya Uyum Düzeylerinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Barnhart, C. M., Raval, V. V., Jansari, A., Raval, P. H. (2013). Perceptions of Parenting Style Among College Students in India and the United States. *Journal of Child and Family Studies*, 22(5): 684-693.

Bastais, K., Ponnet, K., Mortelmans, D. (2012). Parenting of Divorced Fathers and

the Association with Children's Self-Esteem. *Journal of Youth Adolescence*, 41: 1643-1656.

Başal, H. A., Derman, M. T., Peymi, P. (2010). Sokakta Çalıştırılan Çocukların Benlik Saygısı, Denetim Odağı ve Umutsuzluk Düzeyleri. *E-journal of New World Sciences Academy*, 5(1): 89-106.

Baumrind, D. (1966). Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior. *Child Development*, 37(4): 887-907.

Baumrind, D. (1971). Current Patterns of Parental Authority. *Developmental Psychology Monograph*, 4(1, Pt. 2): 1-103.

Baumrind, D. (1978). Parental Disciplinary Patterns and Social Competence in Children. *Youth and Society*, 9(3): 239-276.

Benedek, E. P., Brown, C. F. (1997). *Boşanma ve Çocuğunuz: Çocuğunuzun Boşanmanızla Başetmesine Nasıl Yardımcı Olursunuz*. Ankara: HYB Yayıncılık.

Booth, A., Amato, P. R. (1994). Parental Marital Quality, Parental Divorce, and Relations with Parents. *Journal of Marriage and the Family*, 21-34.

Brown, J. D., Marshall, M. A. (2006). *The Three Faces of Self-Esteem*. M. Kernis (Ed.), *Self-Esteem: Issues And Answers*, 4-9. New York: Psychology Press.

Burns, A., Dunlop, R. (2002). Parental Marital Quality and Family Conflict: Longitudinal Effects on Adolescents from Divorcing and Non-Divorcing Families. *Journal of Divorce & Remarriage*, 37(1-2): 57-74.

Büyükşahin, G. (2009). Boşanmış ve Boşanmamış (Tam) Ailelerden Gelen 11-13 Yaş Arası Çocukların Anne Baba Tutumlarını Algılama Biçimlerinin Sosyal Uyum Düzeyleri ile İlişkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi:Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Candan, G. (2006). 8 - 11 Yaşındaki Parçalanmış ve Tam Aile Çocuklarının Anne-Babalarının Kabul ve Reddetme Davranışını Algılayışı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Carey, K. (2003). Exploring Long-Term Outcomes of the Parental Alienation Syndrome. Doctoral dissertation, Alliant International University, California School of Professional Psychology, San Francisco Bay.

Carlton-Ford, S., Paikoff, R. L., Oakley, J., Brooks-Gunn, J. (1996). A Longitudinal Analysis of Depressed Mood, Self-Esteem and Family Processes During Adolescence. *Sociological Focus*, 29(2): 135-154.

Cartwright, G. F. (1993). Expanding The Parameters Of Parental Alienation Syndrome. *The American Journal of Family Therapy*, 21(3): 205-215.

Chabrol, H. (2011). *Ergen Depresyonu* (I. Ergüden çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

Chartier, G. M., Lassen, M. K. (1994). Adolescent Depression: Children's Depression Inventory Norms, Suicidal Ideation, and (Weak) Gender Effects. *Adolescence*, 29(116): 859-864.

Clarizio, H. F. (1989). Continuty in Childhood Depression. *Adolescence*, 24(94): 253-267.

Çeçen Eroğul., A. R., Türk, Ş. B. (2013). Ergenlerde Çocukluk Örselenme Yaşantıları ve Öfke İfade Tarzları ile Benlik Saygısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 10(1): 1421-1439.

Çelikkaleli, Ö. (2010). Ergenlerin Yetkinlik İnançları ile Depresyon, Benlik Saygısı, İç-Dış Kontrol Odağı, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Biçimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Darling, N. (1999). Parenting Style and Its Correlates. ERIC Digest. ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education Champaign IL.

Dimatteo, M. R., Lepper, H. S., Croghan, T. W. (2000). Depression Is a Risk Factor For Noncompliance With Medical Treatment: Meta-analysis of the Effects of Anxiety

and Depression on Patient Adherence. *Arch Intern Med*, 160(14): 2101-2107.

Dinçer, B. (2008). Alt ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeyde Lise İkinci Sınıfa Devam Eden Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları ile Arkadaşlık İlişkilerinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Direktör, C., Çakıcı, M. (2012). Ergenlerde Algılanan Ebeveyn Kabul ve Reddin Psikolojik Sorunlar Üzerine Etkisi. *H. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, Özel Sayı 1: 132-144.

Donnelly, M. (1995). Depression Among Adolescents in Northern Ireland. *Adolescence*, 30: 339-350.

Dunn, J., Cheng, H., O'Connor, T. G., Bridges, L. (2004). Children's Perspectives on Their Relationships with Their Nonresident Fathers: Influences, Outcomes and Implications. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(3): 553-566.

Dunne, J., Hedrick, M. (1994). The Parental Alienation Syndrome: An Analysis of Sixteen Selected Cases. *Journal of Divorce & Remarriage*, 21(3-4): 21-38.

Dwairy, M. (2010). Parental Acceptance–Rejection: A Fourth Cross-Cultural Research on Parenting and Psychological Adjustment of Children. *Journal of Child and Family Studies*, 19(1): 30-35.

Elfhag, K., Tynelius, P., Rasmussen, F. (2010). Self-Esteem Links in Families with 12-Year-Old Children and in Separated Spouses. *The Journal of Psychology*, 144(4): 341-359.

Emery, R. E. (2013). *Evlilik, Boşanma ve Çocukların Uyumu* (E. O. Gezmiş çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Erdoğan, M.Y. (2012). Sokakta Çalışan Çocukların Depresif Belirti Düzeylerinin Taranması: Karşılaştırılmalı Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28: 77-87.

Faller, K.C. (1998). The Parental Alienation Syndrome: What Is It and What Data Support It? *Child Maltreatment*, 3(2): 100-115.

Forehand, R., Nousiainen, S. (1993). Maternal and Paternal Parenting: Critical Dimensions in Adolescent Functioning. *Journal of Family Psychology*, 7(2): 213-221.

Francis, L. J. (1997). Coopersmith's Model of Self-Esteem: Bias Toward the Stable Extravert? *The Journal of Social Psychology*, 137(1): 139-142.

Furstenberg, F. F., Morgan, S. P., Allison, P. D. (1987). Paternal Participation and Children's Well-Being After Marital Dissolution. *American Sociological Review*, 52:

695-701.

Gardner, R. A. (1999). Family Therapy Of The Moderate Type Of Parental Alienation Syndrome. *The American Journal of Family Therapy*, 27: 195-212.

Gardner, R.A. (2001). Parental Alienation Syndrome (PAS): Sixteen Years Later. *Academy Forum*, 45(1): 10-12.

Gardner, R.A. (2002) Denial of the Parental Alienation Syndrome Also Harms Women. *The American Journal of Family Therapy*, 30(3): 191-202.

Gardner, R.A. (2002). Parental Alienation Syndrome vs. Parental Alienation: Which Diagnosis Should Evaluators Use in Child-Custody Disputes? *The American Journal of Family Therapy*, 30(2): 93-115.

Hayes, D. M., Fors, S. W. (1990). Self-Esteem and Health Instruction: Challenges for Curriculum Development. *Journal of School Health*, 60(5): 208-211.

Holden, G. W., Edwards, L. A. (1989). Parental Attitudes Toward Child Rearing: Instruments, Issues, and Implications. *Psychological Bulletin*, 106(1): 29-58.

Hughes, M.M., Blom, M., Rohner, R.P., Britner, P.A. (2005). Bridging Parental Acceptance-Rejection Theory and Attachment Theory in the Preschool Strange Situation. *Ethos*, 33(3): 378-401.

Huurre, T., Junkkari, H., Aro, H. (2006). Long-Term Psychosocial Effects of Parental Divorce. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 256(4): 256-263.

Jacobsson, L., Lindström, H., Knorring, L., Perris, C, Perris, H. (1980). Perceived Parental Behaviour and Psychogenic Needs. *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten*, 228: 21-30.

Kabaoğlu, F. (2011). Anne-Babası Evli ve Boşanmakta Olan Çocuk ve Ergenlerin Anne ve Babalarından Algıladıkları Kabul veya Red Düzeyleri ile Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, aile ve insan gelişimi: kültürel psikoloji*. Koç Üniversitesi Yayınları.

Kalmijn, M. (2013). Long-Term Effects of Divorce on Parent–Child Relationships: Within-Family Comparisons of Fathers and Mothers. *European Sociological Review*, 29(5): 888-898.

Karaman, D., Türker, T., Kara, K., Durukan, İ., Fidancı, M. K. (2013). DEHB Olan Çocuk ve Ergenlerde Depresyon ve Anksiyete Düzeyleri. *Gülhane Tıp Dergisi*, 55 (1): 36-41.

Kelly, J. B., Emery, R. E. (2003). Children's Adjustment Following Divorce: Risk and Resilience Perspectives. *Family Relations*, 52(4): 352-362.

Kelly, J. B. (2006). Children's Living Arrangements Following Separation and Divorce: Insights From Empirical and Clinical Research. *Family process*, 46(1): 35-52.

Kelly, J. B., Johnston, J. R. (2001). The Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrome. *Family Court Review*, 39(3): 249-266.

Kelly, J. B., Wallerstein, J. S. (1977). Part-Time Parent, Part-Time Child: Visiting After Divorce. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 6(2): 51-54.

Keskin, G., Çam, O. (2008). Ergenlerin Ruhsal Durumları ve Anne Baba Tutumları ile Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9: 139-147.

Khaleque, A., Rohner, R. P. (2002). Percieved Parental Acceptance-Rejection and Psychological Adjustment: A Meta-Analysis of Cross-Cultural and Intracultural Studies. *Journal of Marriage and Family*, 64(1): 54-64.

Kitahara, M. (1987). Perception of Parental Acceptance and Rejection Among Swedish University Students. *Child Abuse & Neglect*, 11: 223-227.

Kitzmann, K. M., Emery, R. E. (1994). Child and Family Coping One Year After Mediated and Litigated Child Custody Disputes. *Journal of Family Psychology*, 8(2): 150.

Kuzgun, Y. (1983). Benlik ve İdeal Benlik Kavramlarının Tercih Edilen Meslek Kavramı ile İlişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16, 1-10.

Laible, D. J., Carlo, G., Roesch, S. C. (2004). Pathways to Self-Esteem in Late Adolescence: The Role of Parent and Peer Attachment, Empathy, and Social Behaviors. *Journal of Adolescence*, 27(6): 703-716.

Lampel, A. K. (1996). Children's Alignment with Parents in Highly Conflicted Custody Cases. *Family Court Review*, 34(2): 229-239.

Lau, Y. K. (2006). Nonresidential Fathering and Nonresidential Mothering in a Chinese Context. *The American Journal of Family Therapy*, 34(4): 373-394.

Lau, Y. K. (2007). Patterns of Post-Divorce Parental Alliance and Children's Self-Esteem in Hong Kong. *Journal of Divorce & Remarriage*, 47(3-4): 155-173.

Lau, Y. K. (2008). Parent-Child Relationships, Parental Relationships and Children's Self-Esteem in Post-Divorce Families in Hong Kong. *Marriage & Family Review*, 42(4): 87-103.

Lecrubier, Y. (2001). The Burden of Depression and Anxiety in General Medicine. *Journal of Clinical Psychiatry*, 62: 4-9.

Lewis, C., Maka, Z., Papacosta, A. (1998). Why Do Fathers Become Disengaged From Their Children's Lives? Maternal and Paternal Accounts of Divorce in Greece. *Journal of Divorce & Remarriage*, 28(1-2): 89-117.

Maccoby, E. E., Martin, J. A. (1983). Socialization in The Context of The Family: Parent-Child Interaction. P. H. Mussen ve E. M. Hetherington (Ed.), *Handbook of Child Psychology: Socialization, Personality and Social Development*. 1-101. New York: Wiley

Maccoby, E. E., Buchanan, C. M., Mnookin, R. H., Dornbusch, S. M. (1993). Postdivorce Roles of Mothers and Fathers in The Lives of Their Children. *Journal of Family Psychology*, 7(1): 24-38.

Machuca, L. P. (2005). Parental Alienation Syndrome: Perceptions of Parental Behaviors and Attitudes in Divorced vs Non-divorced Families. Doctoral Dissertation: University of Alaska Anchorage.

Maes, S. D., De Mol, J., Buysse, A. (2012). Children's Experiences and Meaning Construction on Parental Divorce: A Focus Group Study. *Childhood*, 19(2): 266-279.

Marcotte, D. (1996). Irrational Beliefs and depression in Adolescence. *Adolescence*, 31(124): 935-954.

Menon, A. (2013). Children's Perception of Parenting Styles in Relation to Schooling Background. *Golden Research Thoughts*, 3(3).

Moskowitz, J. S. (1998). The Effect of Parental Alienation Syndrome and Interparental Conflict on the Self-concept of Children of Divorce. Doctoral dissertation: Caribbean Center for Advanced Studies, Miami Institute of Psychology.

Moxnes, K. (2003). Risk Factors in Divorce Perceptions by The Children Involved. *Childhood*, 10(2): 131-146.

Noel, P. H., Williams, J. W., Unützer, J., Worchel, J., Lee, S., Cornell, J., Katon, W., Harpole, L. H., Hunkeler, E. (2004). Depression and Comorbid Illness in Elderly Primary Care Patients: Impact On Multiple Domains of Health Status And Well-Being. *Annals of Family Medicine*, 2(6): 555-562.

Noller, P., Feeney, J. A., Sheehan, G., Darlington, Y., Rogers, C. (2008). Conflict in Divorcing and Continuously Married Families: A Study of Marital, Parent–Child and Sibling Relationships. *Journal of Divorce & Remarriage*, 49(1-2): 1-24.

Öner, N. (2008). *Türkiye'de kullanılan psikolojik testlerden örnekler: Bir Başvuru Kaynağı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Öngider, N. (2006). Evli ve Boşanmış Ailelerde Algılanan Ebeveyn Kabul veya Reddinin Çocuğun Psikolojik Uyumunu Üzerindeki Etkileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öngider, N. (2011). Anksiyete Düzeyleri Açısından Boşanmış ve Evli Anneler ile Çocuklarının İncelenmesi. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 48: 66-70.

Özel, S. (2013). Lise Öğrencileri Arasında Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet, Depresyon ve Benlik Saygısı İlişkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özen, D. Ş. (2009). Ergenlerde Anneden Algılanan Kabul/İlgi ile Benlik-Algısı Arasındaki İlişki: Babadan Algılanan Kabul/İlginin Aracı Rolü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12 (24): 28-38.

Öztürk, S. (2006). Anne-Babası Boşanmış 9-13 Yaşlarındaki Çocuklar ile Aynı Yaş Grubundaki Anne_babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri İlişkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Paterson, J., Pryor, J., Field, J. (1995). Adolescent Attachment to Parents and Friends in Relation to Aspects of Self-Esteem. *Journal of Youth and Adolescence*, 24(3): 365-376.

Pawlak, J. L., Klein, H. A. (1997). Parental Conflict and Self-Esteem: The Rest Of The Story. *The Journal of Genetic Psychology*, 158(3): 303-313.

Peck, R. F. (1958). Family Patterns Correlated With Adolescent Personality Structure. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 57(3): 347-350.

Peters, B., Ehrenberg, M. F. (2008). The Influence of Parental Separation and Divorce on Father–Child Relationships. *Journal of Divorce & Remarriage*, 49(1-2): 78-109.

Peterson, L., Mullins, L. L., Ridley-Johnson, R. (1985). Childhood Depression: Peer Reactions to Depression and Life Stress. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 13(4): 597-609.

Piquet, C.V. (2011). When the Family Tears Apart: What about Children's Rights? An Interdisciplinary Analysis of Parental Alienation Syndrome's Effects on Children, Unpublished Doctoral Dissertation: l'Institut Universitaire Kurt Bösch Arts Interdisciplinaire En Droits de l'enfant.

Prokic, T., Dronkers, J. (2009). Parental Divorce and Attitudes About Society of Their Children. Paper Presented at the Seventh Meeting of the European Network for Sociological and demographic Study of Divorce, June 25th-26th in Antwerp, Belgium.

Putnick, D. L., Bornstein, M. H., Lansford, J. E., Chang, L., Deater-Deckard, K., Di Giunta, L., ... Bombi, A. S. (2012). Agreement in mother and father acceptance-rejection, warmth, and hostility/rejection/neglect of children across nine countries. *Cross-cultural research*, 46(3): 191-223.

Raso, C. (2004). "If The Bread Goes Stale, It's My Dad's Fault": The Parental Alienation Syndrome. Unpublished Doctoral Dissertation, Montreal: Concordia University.

Reay, K. M. (2007). Psychological Distress Among Adult Children of Divorce Who Perceive Experiencing Parental Alienation Syndrome in Earlier Years, Doctoral Dissertation, Capella University.

Rohde, P., Lewinsohn, P. M., Klein, D. N., Seeley, J. R., Gau, J. M. (2012). Key Characteristics of Major Depressive Disorder Occurring in Childhood, Adolescence, Emerging Adulthood, and Adulthood. *Clinical Psychological Science*, 1(1): 41-53.

Rohner, E. C., Chaille, C., Rohner, R. P. (1980). Perceived Parental Acceptance-Rejection and The Development of Children's Locus of Control. *The Journal of Psychology*, 104: 83-86.

Rohner, R.P. (2004). The Parental "Acceptance-Rejection Syndrome": Universal Correlates of Perceived Rejection. *American Psychologist*, 59(8): 830-840.

Rohner, R.P., Khaleque, A. (2002). Parental Acceptance-Rejection and Life-Span Development: A Universalist Perspective. *Online Reading Psychology and Culture*, 6(1), 4.

Rogers, K. N. (2004). A Theoretical Review of Risk And Protective Factors Related to Post-Divorce Adjustment in Young Children. *Journal of Divorce & Remarriage*, 40(3-4): 135-147.

Rosenberg, M., Simmons, R. G. (1971). *Black and White Self-esteem: The Urban School Child*. Washington DC: American Sociological Association.

Rueda, C. A. (2003). Parental Alienation Syndrome: An Inter-Rater Reliability Study. Doctoral Dissertation, Walden University.

Schaefer, E. S. (1965). Children's Reports of Parental Behavior: An Inventory. *Child Development*, 36(2): 413-424.

Sharp, L. K., Lipsky, M. S. (2002). Screening for Depression Across The Lifespan: A Review of Measures for Use in Primary Care Settings. *American Family Physician*, 66(6): 1001-1008.

Shavelson, R. J., Hubner, J. J., Stanton, G. C. (1976). Self-Concept: Validation of Construct Interpretations. *Review of Educational Research*, 46(3): 407-441.

Shavelson, R. J., Bolus, R. (1981). Self-Concept: The Interplay of Theory and Methods. *Journal Educational Psychology*, 74(1): 3-17.

Siegel, J. C., Langford, J. S. (1998). MMPI-2 Validity Scales And Suspected Parental Alienation Syndrome. *American Journal Of Forensic Psychology*, 16(4): 5-14.

Simons, R. L., Robertson, J. F., Downs, W. R. (1989). The Nature of the Association Between Parental Rejection and Delinquent Behavior. *Journal of Youth and Adolescence*, 18(3): 297-310.

Simons, R. L., Whitbeck, L. B., Beaman, J., Conger, R. D. (1994). The Impact of Mothers' Parenting, Involvement by Nonresidential Fathers, and Parental Conflict on The Adjustment of Adolescent Children. *Journal of Marriage and the Family*, 56(2): 356-374.

Sobolewski, J. M., King, V. (2005). The Importance of The Coparental Relationship for Nonresident Fathers' Ties to Children. *Journal of Marriage and Family*, 67(5): 1196-1212.

Sönmez, B. A. (2011). Çocuk Depresyonunun Projektif Testler ve WÇZÖ-R ile Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Speiker, H. (2007). Resident and Nonresident Father-Adolescent Closeness. Paper Submitted for Presentation at the American Sociological Association Meetings (August 2007).

Størksen, I., Røysamb, E., Holmen, T. L., Tambs, K. (2006). Adolescent Adjustment and Well-Being: Effects of Parental Divorce and Distress. *Scandinavian Journal of Psychology*, 47(1): 75-84.

Tafarodi, R. W., Swann, W. B. (1995). Self-Liking and Self-Competence as Dimensions of Global Self-Esteem: Initial Validation of a Measure. *Journal of Personality Assessment*, 65(2): 322-342.

Trinder, L., Kellet, J., Swift, L. (2008). The Relationship Between Contact and Child Adjustment in High Conflict Cases After Divorce or Separation. *Child and Adolescent Mental Health*, 13(4): 181-187.

Tutkunkardaş, M. D., Kılınçaslan, A. (2011). Çocuk ve Ergenlerde Depresyonun İlaçla Tedavisi: Bir Gözden Geçirme. *Journal of Mood Disorders*, 1: 34-45.

Türkarslan, N. (2007). Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Başetme Yolları. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3(11): 99-107.

Türkiye İstatistik Kurumu (2014). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2013. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16051>.

Ünal, S., Özcan, E. (2000). Depresyonda Hazırlayıcı, Ortaya Çıkarıcı ve Koruyucu Etkenler. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 1(1): 41-48.

Ünübol, M. (2011). Üç Farklı Yaş grubunda Ebeveyn Kabul-Reddi ve Genel Psikolojik Uyumun İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Üredi, I., Erden, M. (2009). Öz-Düzenleme Stratejileri ve Motivasyonel İnançlarının Yordayıcısı Olarak Algılanan Anne Baba Tutumları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(4): 781-811.

Walczak, Y., Burns, S. (2004). *Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri* (İkinci Baskı)(İ. Ersevrim çev.). İstanbul: Özgür Yayınları.

Waldron, K. H. ve Joanis, D. E. (1996). Understanding and Collaboratively Treating Parental Alienation Syndrome. *American Journal of Family Law*, 10: 121-133.

Walker, L. S., Greene, J. W. (1986). The Social Context of Adolescent Self-Esteem. *Journal of Youth and Adolescence*, 15(4): 315-322.

Warshak, R.A. (2000). Remarriage As a Trigger Of Parental Alienation Syndrome. *The American Journal of Family Therapy*, 28: 229-241.

Washington, K. N., Hans, J. D. (2013). Romantic Attachment Among Young Adults: The Effects of Parental Divorce and Residential Instability. *Journal of Divorce & Remarriage*, 54(2): 95-111.

Wauterickx, N., Gouwy, A., Bracke, P. (2006). Parental Divorce and Depression: Long-Term Effects on Adult Children. *Journal of Divorce & Remarriage*, 45(3-4): 43-68.

Wells, K. B., Stewart, A., Hays, R. D., Burnam, M. A., Rogers, W., Daniels, M., Berry, S., Greenfield, S., Ware, J. (1989). The Functioning and Well-Being of Depressed Patients: Results From The Medical Outcomes Study. *Jama*, 262(7): 914-919.

Whiting, S. (1981). The Problem of Depression in Adolescence. *Adolescence*, 16(61), 67-89.

Whitton, S. W., Rhoades, G. K., Stanley, S. M., Markman, H. J. (2008). Effects of Parental Divorce on Marital Commitment and Confidence. *Journal of Family Psychology*, 22(5), 789-793.

Yalaki, Z., Çakır, İ., Taşar, M. A., Yalçın, N., Bilge, Y. D. (2012). Anne ve Ergenlerdeki Depresif Belirtilerin Ergen İntiharları ile İlişkisi. *Dicle Tıp Dergisi*, 39(3): 350-358.

Yaşar, F. (2009). İlköğretime Devam Eden Öğrencilerin Anne-Çocuk İlişkisini Kabul ve Reddedici Algılama Düzeyinin Annenin Evlilik Doyumu ve Evlilik Uyumu Düzeyiyle İlişkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, A. (2000). Anne-baba tutum ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 7(3), 160-172.

Zill, N., Morrison, D. R., Coiro, M. J. (1993). Long-Term Effects of Parental Divorce on Parent-Child Relationships, Adjustment, and Achievement in Young Adulthood. *Journal of Family Psychology*, 7(1): 91.

EKLER

EK 1

Tablo 7. Araştırmaya katılan çocukların tüm ölçeklerden aldıkları puanların ortalamaları ve standart sapmaları

	Birlikte yaşamadığı anne babasıyla						Anne babası evli ve bir arada	
	Sık aralıklarla		Nadiren görüşen		Hiç görüşmeyen			
	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS
Anne EKRÖ								
Kontrol	37.16	4.92	35.50	7.23	33.90	6.76	36.10	5.23
Toplam Puan	89.94	34.37	95.80	35.96	110.00	62.31	96.60	28.51
Baba EKRÖ								
Kontrol	35.13	6.41	31.53	7.35	30.03	9.33	33.97	6.09
Toplam Puan	102.55	30.60	133.50	55.34	151.00	68.69	97.80	33.08
Anne ABTÖ								
Kabul/İlgi	30.61	5.05	29.73	7.37	27.17	9.49	30.30	3.96
Psikolojik Özerklik	23.81	4.87	21.90	4.96	23.57	5.32	24.13	4.19
Kontrol	29.61	3.76	28.17	4.49	27.63	4.59	28.10	4.20
Baba ABTÖ								
Kabul/İlgi	26.81	5.59	21.83	8.67	20.07	10.70	28.07	5.28
Psikolojik Özerklik	22.03	5.28	23.07	5.51	23.00	5.90	24.77	5.25
Kontrol	27.77	4.01	25.60	4.72	22.27	7.54	27.30	4.22
Benlik Saygısı	69.29	18.74	66.13	20.98	75.07	16.76	57.47	22.10
Depresyon	12.06	5.74	12.67	5.86	10.33	5.05	15.20	6.78

EK 2

STANDART BİR GÖRÜŞME FORMUNDA NELER YER ALMALIDIR?

Bu çalışmanın “Sonuç ve Öneriler” bölümünde belirtildiği gibi; velayet davaları sırasında anne, baba ve çocuklarla yaptıkları görüşmelerde tüm aile mahkemesinde çalışan meslek elemanlarının (psikolog, sosyal hizmet uzmanı ve pedagog) ortak olarak kullanabilecekleri standart bir görüşme formunun bulunmasının, görüşmeler sırasında bazı bilgilerin eksik alınmasına engel olarak daha ayrıntılı ve daha uygun velayet değerlendirmesi yapabilmelerine yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu formlardan elde edilen bilgiler aracılığıyla oluşturulacak veri tabanının, aile mahkemesinde çalışan meslek elemanlarının yanı sıra klinisyenlere ve politika yapıcılara da yardımcı olabileceğine değinilmiştir.

Mahkemeler velayet kararıyla; çocuğun ayrılık ve boşanma sonrası sürecinde hangi anne babanın yanında kalacağı, çocuğun bakımının, eğitiminin, bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişiminin sağlanması ve korunması sorumluluğunun büyük oranda hangi anne babaya ait olduğuna karar vermektedir. Çocuğunlukla velayet kararıyla birlikte, çocuğun velayetini alamayan anne baba ile çocuk arasındaki ilişkinin sonraki süreçte hangi zamanlarda ve koşullarda gerçekleştirileceği ile ilgili konular da belirlenmektedir. Mahkemeler velayetle ilgili karar verme sürecinde psikolog, sosyal hizmet uzmanı ve pedagoglar tarafından gerekli incelemeler ve görüşmeler sonucunda hazırlanan ve bu meslek elemanlarının velayet dahil aile ve çocukla ilgili önerilerini de içeren değerlendirme raporlarından

da yararlanmaktadır. Aşağıda ayrılık ve boşanma sonrasında çocuğun yaşamının yeniden düzenlenmesinde rol oynayan bu raporların hazırlanması sürecinde anne, baba ve çocuklarla yapılan bireysel görüşmelerde kullanılması gereken yapılandırılmış standart bir görüşme formunda alınacak bilgiler ve sorularla ilgili önerilere yer verilmiştir:

- Demografik bilgiler,
- Çocuğun ayrılıkla birlikte kiminle/kimlerle birlikte yaşamaya başladığı ve bakımının büyük oranda kim/kimler tarafından sağlandığı (“Şu anda kimlerle birlikte yaşıyorsun?”, “Annen ve baban ayrıldıktan sonra sana daha çok kim baktı?”),
- Çocuğun ayrılıkla birlikte ayrı yaşamaya başladığı anne babasıyla hangi aralıklarla ve koşullarda görüştüğü (Yanında yaşamadığın annenle/ babanla şu anda ne sıklıkta görüşüyorsun? Annenle/babanla görüşme günleriniz ile ilgili bir düzenleme yapıldı mı? Yapıldıysa, nasıl düzenlendi? Bayram, sömestr, yaz tatillerinde nasıl bir düzenleme var?),
- Anne babanın çocuk yetiştirme biçimleri (Sana sevgisini nasıl gösterir? Sana öfkelenildiğinde nasıl davranır?),
- Çocuğun ayrılık ve boşanma sürecinden önce ve sonrasında anne baba ile olan ilişkilerinin niteliği, birlikte nasıl vakit geçirdikleri, fiziksel, sosyal ve duygusal paylaşımlarının nasıl olduğu (Birlikte neler yaptınız? Onunla neler paylaştın?),
- Anne ve baba arasındaki ilişkinin niteliği, aralarında bir çatışmanın olup olmadığı ve çocuğun bu çatışmaya ne boyutlarda katıldığı (Annen ve baban

ayrıldıktan sonra senin yanında kavga ettiler mi? Onlar kavga ederken sen nerede oluyordun? Sen ne hissettin?),

- Anne baba ve çocuk arasındaki ilişkiye diğer anne babanın müdahalelerinin ve engellemelerinin olup olmadığı (Annen ya da babanın diğeri ile görüşmene engel olmaya çalıştığı oldu mu? Yanında yaşamadığın annenle/babanla iletişime geçmeden önce yanında yaşadığın annen/baban nasıl davranırdı? Ne söylerdi?),
- Çocuğun ayrılık ve boşanmayla birlikte anne baba hakkındaki duygu ve düşüncelerinde bir değişiklik olup olmadığı (Şu anda ne düşünüyorsun annen/baban hakkında? Geçmişe dönüp bakınca, onunla ilgili eski düşüncelerinin şimdikinden daha farklı olduğunu hissediyor musun?),
- Ayrılık ve boşanma sürecinin çocuğun okul yaşamına, arkadaşlık ilişkilerine ve kardeşiyle olan ilişkisine etkisinin olup olmadığı (Annenle ya da babanla yaşadığın sorunlar senin arkadaşlık ilişkilerini nasıl etkiledi? Bu yüzden arkadaşlarınla sorun yaşadığın oldu mu?),
- Çocuğun bu süreçte aldığı sosyal desteklerin olup olmadığı (Arkadaşlarıyla bu konuyla ilgili konuştun mu? Anlattıklarına tepkileri ne oldu? Bunları paylaştığı birileri var mı?),
- Çocuğun bu süreçte psikolojik ve psikiyatrik bir destek alıp almadığı ve aldıysa çocuğu nasıl etkilediği (Terapi sana nasıl geldi? Terapi hakkında neler düşünüyorsun? Terapi annenle ya da babanla olan ilişkini nasıl etkiledi?),
- Çocuğun ayrılık nedenleri ve mahkeme süreciyle ilgili bilgilere sahip olup olmadığı; bu bilgilere sahipse bu bilgileri ne şekilde edindiği (Sence bütün bu

olanların sebepleri nelerdir?),

- Çocuğun mahkeme sürecindeki kendisine ve yaşamının yeniden düzenlemesine ilişkin konularla ilgili düşünceleri ve istekleri (Senin kimin yanında kalacağınla ilgili olarak sen ne isterdin? Sence bir çocuk anne ve babasının arasında geçen şeyler konusunda neler yapabilmeyi ister?).

EK 3**BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM**

Bu çalışmanın amacı, anne ve babası boşanma sürecinde olan çocukların anne ve babalarıyla olan ilişkilerini, anne-babalarının kendilerine yönelik olan tutumlarını nasıl değerlendirdiklerini ve son zamanlarda kendilerini nasıl hissettiklerini incelemektedir. Araştırma kapsamında; anne ve babayla olan ilişkilerine yönelik soruların ardından, çocuğa verilecek kitapçıkta anne-baba tutumları hakkındaki duygu ve düşüncelerine ve kendisiyle ilgili düşüncelerine yönelik sorular yer almaktadır.

Araştırmaya katılımınız, psikoloji ve psikiyatri alanında çalışan uzmanların, anne ve babası boşanma sürecinde olan çocukların bu süreçte neler düşündüklerini ve kendilerini nasıl hissettiklerini anlamalarına yardımcı olacaktır.

Araştırmaya katılmak tamamen sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmaya katılmayı kabul etmeyebilir veya kabul ettikten ve başladıktan sonra devam etmemeye karar verebilirsiniz. Kabul etmemeniz ya da yarım bırakmanız durumunda, hiçbir olumsuz tutumla ya da sonuçla karşılaşmayacaksınız.

Görüşmenin yapılması ve kitapçığın cevaplanması toplamda yaklaşık 1 saat alacaktır. Bu araştırmaya katılımınızın herhangi bir riski bulunmamaktadır. Araştırma kapsamında verdiğiniz bilgiler gizli tutulacaktır.

Araştırma, Ankara Üniversitesi Klinik (Uygulamalı) Psikoloji yüksek lisans programı kapsamında yürüttüğüm yüksek lisans tezidir. Eğer çalışmamla ilgili sorularınız olursa, bana 505 671 14 33 numaralı telefondan veya filizbakir@hotmail.com adresinden ulaşabilirsiniz.

ONAM FORMU

“Ebeveynleri boşanma sürecinde olup da ebeveynlerinden birine yabancılaşan çocukların çeşitli değişkenler açısından incelenmesi” başlıklı çalışma bana sözlü olarak da açıklandı. Çalışma ile ilgili tüm sorularıma tatmin edici cevaplar aldım. Çalışmaya kendi rızamla gönüllü olarak katılmayı kabul ediyorum.

Veli Adı Soyadı

Tarih

İmza

Sorumlu Araştırmacı

Filiz GÜLER

Tarih

İmza